

V á r a d

IRODALOM
MŰVÉSZET
TÁRSADALOM
KULTÚRA

2020

XIX. ÉVFOLYAM 7. (184.) SZÁM

SZERKESZTŐSÉG

Főszerkesztő: Szűcs László
Irodalom: Tasnádi-Sáhy Péter
Művészet: Ujvárossy László
Kultúra: Tóth Hajnal
Társadalom: Fried Noémi Lujza, Laza Erika
Kritika, esszé: Simon Judit
Főmunkatársak: Boka László,
Kőrössi P. József, Pomogáts Béla,
Tavaszi Hajnal, Varga Gábor

Olvasószerkesztő: Megyesi Antónia
Tördelőszerkesztő: Darabont Éva
Benkő J. Zoltán (1973–2019)
Szerkesztőségi titkár: Kemenes Henriette

ALAPÍTÓ SZERKESZTŐK:

Barabás Zoltán (1953–2015)
Dr. Indig Ottó (1936–2005)
Kinde Annamária (1956–2014)
Péter I. Zoltán (1949–2020)
Szilágyi Aladár (1943–2020)
Dénes László
Gittai István
Lipcsei Márta

SZERKESZTŐSÉG:

Nagyvárad, Patrioîlor u. 2.

LEVELEZÉSI CÍM:

Revista culturală Várad
410068 Oradea
Piața 1 Decembrie nr. 12

E-mail: varadlap@gmail.com

Internet: www.varad.ro

KIADJA

a Várad kulturális folyóirat
Felelős kiadó: Szűcs László

KÉSZÜLT

a csíkszeredai Alutus nyomdában
Felelős vezető: Hajdú Áron

A Várad előfizetési díja 1 hónapra 7 lej, 3 hónapra 18 lej, fél évre 30 lej, egy évre 50 lej. Előfizethető a szerkesztőségben készpénzzel, vagy postán pénzesutalvánnyal (mandat postal), az előfizető nevének és pontos lakcímének, valamint az Abonament Várad megjegyzésnek a feltüntetésével: Revista culturală Várad Oradea Piața 1 Decembrie nr. 12, CUI 18415639, Cod IBAN: RO81 TREZ 0762 1G33 5000 XXXX Trezoreria Oradea.

A borítókön és a Művészet rovatban Moldvay Katalin művei láthatók.

Micimackó, 2019, állatcsont, textil, karton, akrilfesték, 45 × 30 × 5 cm

Meg nem rendelt kéziratokat, illusztrációkat
nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

ISSN 1583-0616

	3		21	Társadalom	52
	SZŰCS LÁSZLÓ		REPKŐ ÁGNES		ALFÖLDI IMRE
	Az ember és az ő vizei		Ócskavas történelem; Még egy óda a hiábavalósághoz; A virrasztás délutánja; Mindegy; Kör, vonal; Koncert (<i>vers</i>)		Tejfoggal kőbe (26.) – Regényes önéletrajzi krónika apámról s magamról
Irodalom	4		25		55
	BAROK MÁRK		BENESÓCZKY LÁSZLÓ		FRIED NOÉMI LUJZA
	Beneš; Jégtelenítem (<i>vers</i>)		Budai séta a Műegyetemig (<i>vers</i>)		Az élet visszatér – ha hagyják. A püspökfürdői tó megmaradásának esélyeiről
	7		28		62
	IZSÓ ZITA		TANKÓ ANDREA		PLAINER ZSUZSA
	Visszajátszás; Utóregés; Lángültetés; Mély levegő; Gyász (<i>vers</i>)		Kívül rekedtem magamon – avagy kettéhasadt arcok párbeszéde (<i>próza</i>)		Az aranykor történetei – A nagyváradai Cinka Panna-cigánytelep emlékezete
	10		32		67
	BUNA BLANKA BORÓKA	Művészet	UJVÁROSSY LÁSZLÓ	Kultúra	PÉTER I. ZOLTÁN
	Szénahordás és szalmaláng (<i>próza</i>)		Fehéren feketén – Moldvay Katalin experimentális művészete		Nagyvárad barokk és klasszicizáló barokk építésze
	15		46		72
	MÜLLER DEZSŐ	Esszé	TASNÁDI-SÁHY PÉTER	Kritika	PAP ISTVÁN
	Rajzolom; Visszaröppensz; Anyám; Vétek (<i>vers</i>)		Növekedés		Egy zseni a rosszindulat béklyójában – Raffay Ernő Ady-könyveiről
	17		48		79
	TAR KÁROLY	Tandem	MAGYARI SÁRA, GÁL KATALIN		BERETVÁS GÁBOR
	A jelenések vége (<i>vers</i>)		Tehetségről szólván – Magyar Sára rovata		Hollywoodi lidércnyomás – Kritika a <i>Hollywood</i> című sorozatról
	18				
	GOTHÁRD KRISZTIÁN				
	Hargitka (<i>próza</i>)				

A CÍMLAPON: Kontraszt, 2016, hanginstalláció, kábel, bekötözött kartondobozok, akril, kb. 900 × 500 × 100 cm (Kunstraum Offenburg)

A HÁTSÓ BORÍTÓN: Az Állapotok c. sorozatból, 2016, kitömött vászon, bársony, karton, 70 × 90 × 55 cm

A Várad folyóirat működését a Bihar Megyei Tanács biztosítja

Támogatónk a Communitas Alapítvány

SZÚCS LÁSZLÓ

Az ember és az ő vizei

Egyszerre tanulságos és jelképekkel teli mindaz, amit júliusi számunkban Fried Noémi Lujza írása kínál a néhány éve már múlt időben emlegetett püspökfürdői termálvizes tó történetében bekövetkezett váratlan és kedvező fordulatról. A méltán nevezetes, alig fél futballpályányi állóvíz különlegességét létrejöttenek egyedisége, vizének hőmérséklete s a benne honos tündérrózsa, továbbá egy csak itt élt apró halfaj és egy parányi csigaféle adta – utóbbi immár végleg és visszavonhatatlanul kipusztult a tó kiszáradása következtében. A tó kiszáradása és a csigafaj kipusztulása annak bizonyítéka, hogy az állam és az ő országos és megyei intézményei alkalmatlanok voltak – félő, továbbra is azok – a feladat elvégzésére, amire hivatottak, ez esetben egy ritka természeti érték védelmére. Tragikomikus, hogy az elmúlt években egyetlen olyan intézményt távolítottak el a tó környékéről, a Körösvidéki Múzeumot, amely munkatársai révén hivatott és alkalmas is lett volna a kis rezervátum védelmére. Maradt az egymásra mutogatás és a tehetetlenség, s a korrupció árnya, hiszen az illegális fúrásoknak, víznyeréseknek nyilván mindig megvan a maguk ára. Aztán a természet egy váratlan fordulattal megtette azt, amire az ember nem volt alkalmas: a koronavírus-járvány miatt leállt az idegenforgalom, megszűnt a tó vizének eddigi kizsákmányolása, a meder tavasszal ismét megtelt vízzel. De semmi ok aggodalomra, a strandok, hotelek, panziók hamarosan ismét megnyitnak, a törvényes és illegális vízki-

vétel nyomán visszaáll a tó körüli „rendes” állapot: a kiszáradás.

Pedig most itt lenne a lehetőség évtizedek mulasztásainak részbeni orvoslására. S nem arra várni, hogy a természet majd ismét megmutatja valamilyen formában az erejét. Ez sem újdonság, hiszen éppen rovatunk másik anyagában Alföldi Imre memoárja idézi fel 1933 Bihar megyei telét, amikor március végén (!) előbb elképesztő mennyiségű hó zúdult a vidékre, majd pusztító áradás következett, s mindkettő emberéleteket is követelt.

Az ember épít, szabályoz, betonoz, felhasznál, közben nem hajlandó észrevenni, mennyire sérülékeny, apró, az általa okozott pusztításoknak egy idő után maga is szenvedő alanyává válva. Ennyi volna hát az üres tómeder közelében betonmedencék termálvizében pancsolók szimbóluma. Szegény, szegény gazdátlan ország.

BAROK MÁRK
Beneš

*Hej, de nehéz lehetett,
 Szivanyó Milikém!
 S mit szólt Vincze Stefán?*

*Vincze Stefánhoz mit Szivanyó Gyula bá?
 Szerelem, megesezt,
 Kati már pocakodban.*

Gyümölcs a méhben.

*Telepítenek.
 Ki, be, be, ki,
 ki kit, be kit,
 kit? kit? kit? kit?
 Te maradsz
 Vincze Stefánod karjaiban.*

*Állsz a ház mögött,
 Nézed a távolodó vonatot.
 Viszi Szivanyó Gyula bát,
 Gizivel, Lenivel, batyuval,
 S a nagydarab asszonyt,
 Szivanyó Gyula bánét,
 Anyád.*

Métely a mélyben.

*Várgedéig látni lehet,
 Perc.
 Utána évekig,
 Posta csak.*

*Szivanyó Milikém,
 Szivanyó Milikém!
 Szíved alatt az anyám,
 Szív anyó nagyanyám.*

BAROK MÁRK (1976, Debrecen) kutatóorvos a Hel-sinki Egyetemen. Több lapban közöl novellát, verset. A Hajmeresztő történetek és A Százholdas Pagony bohócai című kötetei a Napútnál jelentek meg.

Métely a méhben.

*Állsz a ház mögött,
Nézed a távolodó vonatot.
Akkor utálod anyám meg.*

*Templom a kerted alatt,
Bűnbocsánat ott.
De Katinak Mili nem.*

Jégtelenítem

*Állok előtted a járdaszegélyen,
Csikk-kupacot pöcizek latyakos pocsolyába.
Parfümöd illata emlék,
Hallom a harsona bronchitiszed.
Köpsz a latyakba, zöldesen úszik a csikken a slejm.*

Gentamicin leszek légutaid frontvonalán.

*Boltbamenet veszem észre a lábaidon fityegő celofán lakatot,
Botladozásaidat kulcstalanul figyelem.
Sárba zuhansz.
Hátrakötött kezem ökle fehérlik,
Hasztalanul csapkod a szárnyam.
Rengeteg ember az utcán,
Senkise lát.*

Franciakulcs leszek s fémharapó.

*Szótagokat hoz a hajnali szél,
Kapkodok értük,
Random a számba tömöm, mit elérek.
Orrom az orrodát éri,
Domborodó pocakod hasamon.
Részegen mondom a zöld szemeidbe:
Plázacicák kopulálnak az éteri Higgs bozonok tömegével,
Higgs cica majd gravitál vajon erre, avagy taszigál eseményhorizonttalan
űrbe...*

Zárom a szám, kifolyó szavaim kapuját.

*Borzadok, én neked ily szavakat soha nem...
Észbe kapok:
Hallani, látni se tudsz.*

Oxitocin leszek méh-simaizmaidon.

*Jössz kifelé,
Telt szatyor nyúzza a vattakezed.
Rajzol a hóba a vér nyuszikat,
Nyuszikám.*

Pólyakötés leszek sebhelyeden.

*Kulccsal a kézben percekig állsz,
Lépni be nem mersz.
Tornacipő, felemás, van a lábaidon,
Lassan elindulsz;
Visszazuhansz pizsamába.
Szárnyaimat polcra teszem,
Bújok az ágyba be, melléd.
Orrom az orrodát éri,
Homlokod homlokomon,
Domborodó pocakod hasamon.
Szívom az illatodat.*

*Hangtalanul simítod napilap gyászrovatát,
Sárga papír már, vaj színe rég odalett,
Csupa név.
Egy kikaparva.*

Jégtelenítem a szárnyaidat.

Helsinki, 2020. március 26.

Izsó Zita

Visszajátszás

Rég elfelejtett halottaink sírjaira épültek az ötemeletes házak,
amikbe az építetű csődje miatt nem költözött be senki.

Azt mondog, ez a beteljesületlen jövő, ez a mi közös múltunk,
ennek a lezárt ajtóit kell felfeszegetnünk, itt kell benézniük minden egyes

lelakatolt
bejárat mögé, innen kell kikergetniük a lelkiismeret és a kétségbeesés
befészkelődő állatait,
amik kövérre híztak mindattól, amit sajnálatból mindennap beadogattunk
nekik,

mert a visításuktól máskülönben nem tudtunk volna aludni.

Ha ez megtörtént, akkor elmehetünk,

mert nem jön többé olyan eső, ami elől be kellene húzódnunk a félkész tető alá,
és nem ér el többé a változás szele,

de még mielőtt végleg itt hagynánk, másszunk fel a tetejére,

és nézzünk el a szépen gondozott, legjobb magokkal bevetett földek széléig,

csak hogy tisztában legyünk azzal, miről mondunk le,

amikor végleg kilépünk az ajtón, leporoljuk a ruháinkat,

és mintha nem ismernénk egymást, kezet nyújtunk, és újra bemutatkozunk.

Izsó Zita (1986) költő,
műfordító, drámaíró,
a FISZ–Kalligram Hori-
zontok Világirodalmi
Sorozat és az Üveghegy
gyermekirodalmi oldal
egyik szerkesztője.

Angol, német, francia
és spanyol nyelvből for-
dít. Kötetei: Tengerlakó
(FISZ, 2011), Színről szín-
re (PRAE–Palimpszeszt,
2014), Pesti nő (interjúk,
Bach Mátéval közösen,
Athenaeum, 2017), Éjsza-
kai földet érés (Scolar
Kiadó, 2018).

Utórengés

A part mellett madarak várakoznak.

Az egyik hal túl közel úszott a felszínhez –

erről eszembe jutott,

vajon látszik-e az arcomon, hogy épp rád gondolok.

Arra, hogy tulajdonképpen nem is a végén fejeződött be,

hanem akkor, amikor egyszer hiába vártalak órákon át,

és hogy elfoglaljam magam,

egy elektronikai bolt kirakatába tett tévén végignéztem

a lenémított híradót,

láttam, ahogy hang nélkül rángatózik a földrengés túlélőinek arca,

*és attól kezdve tudtam,
hogy soha többé nem fogok tudni rólad beszélni.
Csak álltam a rosszul lemosott üveg előtt,
rágcsáltam a neked hozott cukrozott mogyoró maradékát,
és miközben mutatták,
hogyan dőlnek le a legöregebb istenek templomai,
nem volt nehéz elképzelni,
hogyan foglak elfelejteni.
Azóta már csak az arcomon vonulsz néha át,
ahogy a tévéképernyő alján a legfontosabb hírek,
vagy a bezárt boltok bejárata fölött mozgó fényfelirat.
És akik azóta néha mellettem alszanak,
sokszor mondják, hogy álmomban beszélek.
Ilyenkor jössz felszínre bennem,
mint süllyedő hajóból a légbuborék,
aztán felébredek, és rendszerint nem emlékszem semmire,
de még egy darabig a közös életünk időzónájában élek,
ha csörög a telefonom például, mindig remélem, te hívsz,
ha kopognak, hogy te állsz az ajtó előtt.
Mint földrengés után gazdátlaná vált állatok,
amik egy ideig
minden emberi szóra úgy hallgatnak, mintha az volna a nevük.*

Lángültetés

*Azt mondta, mielőtt el tudnék menni,
rám gyújtja a nevét.
Gyorsan növvő lángokat ültetett körém,
a levelei megmozdultak, ha fújta őket a szél.
Én mégis mindig közelebb ültem,
hogy el tudjam olvasni a testemre írt szavakat,
hogy kövér vagyok, és hogy vastag a derekam.
A rendőrségen azt mondták, ez nem is igazi fenyegetés.
de aztán egy nap mégis kigyulladt a ház,
én azt már nem láttam,
mert egy másik házban
minden vizemet egy égőpiros virágra locsoltam
és ahogy nőtt, reméltem, hogy napról napra
egyre mélyebbek lesznek itt a gyökereim.*

Mély levegő

*Gondosan letisztította a házban a tükröződő felületeket,
hogy ha hazajön, szembe tudjon nézni önmagával.
Elmosta az edényeket, lefelé fordította őket,
hogy kicsöpögjön belőlük az önutálat.
Aztán amikor bedugta a gáztűzhelybe a fejét,
behunyta a szemét, és az első randijukra gondolt,
milyen nagy szeretettel tanította neki,
hogyan tüdőzze le az olcsó cigit.*

Gyász

*Egyikük
kiülteti halottait az aluljáróba, az útkereszteződésbe,
és ha pirosra vált, beküldi őket a kocsik közé
kendőt ad rájuk és kapucnit, elrejtí az arcukat
fel ne ismerje őket valaki,
hiszen nem lehetnének itt.
A másik csak álmában találkozik velük,
egy hófehér szobában fekszik,
szépen sorban
megszüli a halottait,
és hiába tesz a szájukba cumit,
hiába ringatja őket egész nap
akkor is csak sírnak,
képtelenek elaludni.
Be kell látnia,
hogy egyiküket sem fogja tudni életben tartani.*

BUNA BLANKA BORÓKA

Szénahordás és szalmaláng

Apám felkiált:

– Vigyázz!

A sovány, szőke fiú még épphogy le tud hasalni. Vágtat a ló. Közben szakad az eső, hogy látni is alig lehet.

...

Kövér vízcsepp remeg a tálcán. Gyorsan letörlöm, mielőtt elfolyna valamerre, majd helyre teszem a tálcát. Olyan jó ott guggolni a szekrény előtt, a lesötétített szoba hűvöse macskaként somolyog meztelen lábfejem körül. Csendteli, s emiatt végtelenül értékes a pillanat, így, kék rövidnadrágom s szőke borzosságom kedves otthoniasságában. Megáll az ugráló veréb a tornácon, a robogó autó az úton, s Héliosz szekere az égen: megfagy a júliusi tikkasztó délután. Egyetlen pillanatra örök ez a másodperc. Kattanva nyikordulva nyílik ki az ajtó: szilánkokra robban a jégbe zárt pillanat. Apám az. Szaporán beszél, s szokása szerint egy fokkal hangosabban, mint kéne; bár ez talán basszushangja természetes erős zengésének tudható be. Csak úgy zenél, ahogy darál. Csattan az ajtó, majd patkó kopog a köves hátsóudvaron, lánc zereg a szekér rúdján, ropog a szorítózabola, ahogy az állat harapdálja, ropog apám rossz dereka, ahogy egy átgürcölt élet harapdálja. A brahmanisták úgy tartják, egy férfi élete akkor teljes, ha fia születik, mert csak ő nyithatja meg apja lelke előtt a mennyek kapuját. De mi keresztyének vagyunk, s ha nem lennénk is azok, apámnak akkor is csak egy lánya van. Így én nyitom és csukom a kapukat, míg elmegy a szekérrel.

Talán három percet se biciklizek a kocsmáig, de máris leizzadtam. Fojtogató, levegőtlen, lenyomult meleg van: hamarosan vihar lesz. Talán nem úgy van, ahogy elképzelem, nem engem figyelnek a csehó vendégei, de máris leizzadtam. Azért mindenesetre kapok ajánlatokat, hogy hazacipelik helyettem a nehéz szatyrot. Ajánlják, vigyorogva, röhögve, rőfögve. Hamarosan vihar lesz, kövér vízcsepp remeg a tálcán.

Negyedóra múlva már a tálcán sorakoznak a fényes poharak, szalvéta alatt vár a tészta, hűtőben készül a sör, szukk, borvíz. Azért fájlalom, hogy ezúttal nem kell asztalt teríteni. Mint a Valhalla lakomái. Bár nem vikingek ülik körbe az asztalt, de negyvenes koruk ellenére erős, munkás emberek, nem rettentő sebhelyek, de széna, szalma, kemény törek karmolásai mesélnek róluk, helyettük, nem Odin fényes csarnokában, csupán a mi kicsi házunkban vagy estére hűvös udvarunkon. Ilyenek a vacsorák,

BUNA BLANKA BORÓKA (2002, Kovászna) a kézdivásárhelyi Bod Péter Tanítóképző filológia szakos tanulója. Az irodalom számára kamasz énteremtésének egyik sarokköve; fundamentum, támpillér és védőfal. Ezen belül pedig az írás, az alkotási folyamat önmeghaladás, amely nem ismer falakat. A Székelyföldben jelent meg novellája. A 2019. évi Tabéry Géza novellapályázat megosztott első díjasa.

melyekkel egy-egy széna- vagy szalmahordással eltöltött napot köszönünk meg kalákásainknak. Mert ma már csak így lehet. Egy mezőgazdának vagy gépei vannak, vagy sok barátja (vajon melyik a gazdagabb?). S aki egyszer kiségit téged, annak te is vissza kell menj. Ilyenformán apámnak már májusban megvan az egész nyári programja, csak a szerep változik, hol gazda, hol szolga. De ma elmarad a sötétbe nyúló vacsora végtelenbe nyúló nosztalgizálásával, sötétre izzadt ingeivel, könnycsordító nevetéseivel, vörösre pörkölt bőrével, egyszerűségükben nagy örömeivel, megkelt bogárcsípéseivel.

De azért ma is befutnak szürkülettájban az utolsó bálaépítménnyel, mely alatt játékszernek tűnik a szekér, ma is megtörlik arcukat ingükbe, miután felhányták a szénát az odorba, ma is gyerekek módjára lelocsolják egymást, mikor a tálnál mosakodnak, ma is fémesen csörömpöl a vasvilla, mikor a bicikli vázába akasztják, az utcai lámpa fényén túl ma is elnyeli őket a feketeség, miközben a nyári est langyosságában még ott hullámszik „Isten áldjon”-juk. Feltéve, hogy... Mert mindezt elmoshatja az eső, ha a mezőn elkapja őket, s tönkreteszi a szárazra aszalódott takarmányt, hogy az ne lehessen egész télen által ló, juhok öröme, hanem meggombásodjon és megrohadjon, mint a lóp. Kinézek. Hörögni tudnék a lenyomult forróságban. Szürkül az ég. A szekér még sehol. Kövér vízcsepp remeg a tálcán.

Bánt az üres asztal látványa. De édesapa megmondta, ma még az eső előtt be kell hozták a J. meg a T. bácsi szénáját is a miénk mellett, úgyhogy a banda három részre kell szakadjon, mindenki örül, ha szárazon hazaér, nem ülnek be enni senkihez. Ketyeg az óra, ropog a nyakam, ahogy forgatom, a tv andalítóan mondigál. A következő pillanatban iszonyatos mennydörgés ordít körbe. Talán a melegtől fojtogatott föld utolsó rekedt sikolya, mielőtt a hűvös eső megváltaná. De a szekér még sehol, merre itt a megváltás? Sűrűn, szürkén kezd hullni az eső.

Eltelik tíz perc, húsz perc, talán félóra is, mire meghallom a hangos beszédet, s a kapu nyílását. Kisietek az ajtó elé. Túl gyorsan történik, fel se fogom egészen. Apám felkiált:

– Vigyázz!

A sovány, szőke fiú még épphogy le tud hasalni. Vágtat a ló. Közben szakad az eső, hogy látni is alig lehet.

Az ideges állatot csak a hátsó kapu előtt sikerül megállítani. Mindig is bolond volt szegény, *de* apám betörte, viszont az ehhez hasonló feszült pillanatokban még kitört belőle a céltalan futás ősi ösztöne. Zoltánka már fut is kaput nyitni, közben apám még mindig görcsösen szorítva a gyeplőt, hátrafordul:

– Rendbe' van-e minden?

Lehelke nevetve emeli fel szőke fejét a bálákról:

– Ez igen, Jóska bácsi!

Az történt ugyanis, hogy amint a kapu kinyílt, az átázott-izzadt, türelmetlen jószág a kelleténél gyorsabban indult neki az udvarnak, de a bálahegy tetején ülő fiú (mert ilyenkor a megterhelt szekéren elől csak a hajtónak van hely, a többi a rakomány tetejére ül vagy gyalog ballag haza) még idejében hasra tudta vetni magát, így az almafa roskadozó ágai csak a hátát simogatták meg. Hál' Istennek.

Hál' Istennek a jól összepréselt bálák se áztak el jelentősen, összesajtoltszerkezetük nem engedte be a vizet. De azért pár óra múlva késő lett volna. Az ő fejük már nem fő, annál inkább az enyém, hogy milyen száraz ruhát tudjak adni a két fiúra. Nem az ő magas, de vékony, cingár testükre lettek szabva apám nagy ingei, aki jóízűeket szokott nevetni a szállóigén: Székelyföldön száz kilón alul se medve, se ember nincs.

Szegény fiúkon lepedőként lebegnek a felsők. De azért élvezik a száraz ruha melegségét, tüskésre törülük víztől lelapult hajukat, fáradtan, de elégedetten sóhajtva ülnek le, ahogy a nagyemberek szokták. Szemérmesen utasítanak vissza sört, bort, pálinkát. Éjjeli cigarettavégek, hajnali kapualjak tudnának mesélni róla, hogy tudnak ők inni, de itt és most nem. Hisz apám az ő szülei közeli barátja (s mondhatni, nekik is, ha a kor ezt megengedi), a gyermeki engedelmesség jóérzése tiltja őket.

– Ezek osztán ügyes legények! – bólogat apám, miközben vendégeihez alkalmazkodva belekortyol szirupos vizébe. – Ahogy megdördült az ég, háromfelé kellett fussunk, én a gyermekekre maradtam. Mondjuk, ezek már nem gyermekek. Akik így tudnak dolgozni, azoknak már van becsületük. Olyan gyorsan raktuk a szekeret, de úgy esett, ahogy csak jöhetett. Fáztatok-e meg?

Nemet intenek. Kicsit olyan, mintha régi időket élnénk, s ők leánynézőbe jöttek volna. Végül is Zoltánka 15 éves, én 16, Lehelke 17. Már nem vagyunk gyerekek. Még nem vagyunk felnőttek. Úgy hiszem, a legjobb apám szavaival fogalmazni: már becsületünk van. Messze vannak már azok az idők, mikor a csendes Templom utcában dagasztottuk a sárt, kavartuk a port, mint a verebek. A városi líceum felé autózó hajnali utak hidege, az első cigaretta keserű fojtogatása, a tét nélküli flörtölések kacér szájszögletei, a puskázások feszült játéka, a bál utáni délutánig alvás megengedő puhasága, a kamasz éhség örök követelőzése vezetett ide. Na igen, a gyümölcslopó, borkánokban kotorászó, hűtőt mustráló, kenyeret harapdáló, csókot lopó, blúz alatt kotorászó, idomokat mustráló, duzzadt ajkakat harapdáló éhség vezeti ezeket a szikár, csontos, göndör hajú fiúkat a férfilét felé. De akkor sem fognak kiteljesedni. Mert a gyomor, a test mindig követeli a magáét, s ha megkapja is, csak időlegesen hallgat el. Akkor meg mi értelme mindennek? Mondjatok valamit, miért nőjek fel? Miért tápláljam a vadat, mely örökké éhes marad? De a nemes ideák romantikus szalmalángja elég lökést adna? Az élet nagy és nehéz, ide az állatias ösztönök robbanómotorja kell.

Apám mesélni kezd a fiatalságáról. A maga korabeliek és a nála öregebbek mind jól tudják, hogy a mai fiatalok (köpni kéne, hasogatja szájpaddlászom ez a közhelyes ige, melyre rá lehet fogni mindent, mint régen a kommunistákra) unják az ilyen meséket (mert innen nézve néha csak mesének hatnak a történetek, melyek olyan idők betokosodott foszlányait hordozzák, melyekben még jegyre kapták az ételt, gyári robotra a tüdőbajt, hitlere a baráti segítő jobbot, árulásra a vezető pozíciót, emberségre a Securitatét. De ez már mind nincs, *igaz?*), de azért higgyük el, közbe-közbe érdemes meghallgatni. Tényleg van pár jó sztorija. Mikor fürdés közben egy barátja kirúgta a fogát, de a dolgot jóváteendő lemerült keresni a fogat az iszapos tófenéken, mikor a március 15-i felvonuláson megbokrosodott lova felugrott vele egy utánfutó tetejére, mikor tavasz elején belegénykedtek a Holtág dermesztő vizébe, s a parton sétáló lányok miatt nem jöhettek ki. Kacagunk, kitért szánkából párállik a jókedv, a nedves törülközőkből a serdülő fiúk illata. A fülemtől induló bizsergés kisül az ujjbegyeimben. Apám azt mondja, van még egy meghatározó emléke, zavaros és posványos, mint a Rétyi-tó alja, szilaj és fékezhetetlen, mint az ünneplő sokaságtól megijedt Hadmán, fagyos és csontig hatoló, mint az ér vize akkor áprilisban.

Abban a hónapban már kétszer vitték el a szekusok a Tanár urat, egyszer a kopjafák, egyszer a színjátások miatt. Mindenki mondta, ügyeljen magára. De neki mégsem fájt annyira a feldagadt, kék-fekete lába, hogy a kultúrig el ne tudjon sántikálni. Nagy-nagy dolog volt a színdarabos bál, vetekedett a mozikaravánnal. Aznap este *A halálra táncoltatott leányt* játszották, a népes állva tapsolt, s majd hirtelen, mintha egy égi karmester vezényelt volna, egy emberként kezdte énekelni a Himnuszot. A darab rendezője, a Tanár úr könnyezett. S még utána a mulatság. Mindenki örvendett, hogy a meleg, levegőtlen, hangos teremben rophatta, csak egyvalaki távozott sietős léptekkel. Alakja sötétebb és homályosabb volt, mint körülötte az éj. Hamar visszatért, sarkában a szekusokkal. Mindenkit hazaparancsoltak, a színjátásokat meg a Tanár urat bevitték az irodára. Bevitték, majd hajnalban kihozták, fekete zsákban. Halálra *táncoltatták* mindannyiukat. Az emberek összetörtek, köztük apám is, a 13 éves Jocó. Úgy gondolom, akkor lett belőle ilyen szörnyen álmodozó ember, aki mindenhol eszményeket keres, s ha nem talál, elégikus melankóliával folytatja tovább munkáját, bízva a jó győzelmében. Neki ez kell, a szalmaláng, nem a motor. Ez a szalmaláng elég, hogy időről időre kiperzselje lelkéből a világ mocskát, csak nagyon ritkán feketíti meg bőrét a motor degettes korma, bűdösíti be a kőolaj.

Talán ha mi is ezt a tisztaságot megtanulnánk... Akkor mi lenne? Nem tudhatni. Akkor mi van most? Egy leánka, aki most háziasszony, két fiúcska, akik most munkában fáradt férfiak. A robbanó ösztönök elindítottak egy alagútban, melynek végén egy gyertya lángja ragyog. A gyertya fehér,

tiszta, jó. A láng nem nagy, de pont elég, jó sokáig kitart, talán éppen addig, míg végre bukdácsolva kijutunk az alagútból s örök fényesség fogad. Mi most egy pillanatra megállunk a robbanás lökése után, az alagút falához támaszkodva levegőt veszünk, körülpillantunk, s életünkben először saját erőnkéből és akarattunkból elindulunk, a lángocska felé. Az a helyes irány. Ezért van becsületünk.

Közben hívták apámat, most tette le:

– Mindenki szerencsésen betakarodott, nem ázott el a széna. Áldassék a Jézus szent neve! Lehelke, édesapád üzeni, hogy amikor az idő megcsendesedik, indulj haza, mert össze kell szereljétek az új szekrényt.

Lehel megforgatja mélykék szemeit, de azért bólint. Zoltán megkopogtatja a könyökét:

– Segítek én is. Egyébként Szabi most írt, hogy este összefuthatna a banda a klubban.

Na igen, a *klub*, a kultúrotthon dohos, meszeletlen pincéje. A fiatalok szeretett szórakozóhelye. Már lebetonozták, s megvették közösen az új kályhát, hangfalakat. Jövő héten vakolnak, ma buliznak. A szőke fiú megint megforgatja szemeit, de most pajkosan, majd huncut mosolyra futó szájjal int igent.

– Te is jössz, úgy-e? – fordulnak felém.

Kicsit szégyen talán, hogy előbb fél szemmel apámra sandítok engedélykérőn, de már előre látom deres fejének igenlő mozdulatát, már előre érzem az ölelő kezeket a hátamon, előre hallom a feldübbögő zenét, és tudom, előre tudom, táncolni fogunk, halálig, az elmúlt nap, az elmúlt én haláláig, és még azon is túl.

A múlt év decemberében a Partiumi Keresztény Egyetem magyar nyelv és irodalom szakja és a Várad folyóirat által hatodik alkalommal meghirdetett Tabéry novellapályázat végeredménye a Boka László, Albu-Balogh Andrea, Antal Balázs, Szűcs László, Tasnády-Sáhy Péter alkotta zsűri

döntése alapján: I. díj, megosztva: Tankó Andrea és Buna Blanka Boróka; II. díj György Alida; III. díj Gothárd Krisztián. Dicséret: Páll András, Sántha Kriszta, Porsztner Abigél, Szakács Kata, Vanyovszky Múza, Szabó Kriszta.

MÜLLER DEZSŐ

Rajzolom

*Rajzolom a nyurga hegyeket
csillámló csúcsaikról
régem lemállott
a vatta-puha hóbuckák
liliomfehér glazúrja*

*rajzolom kiskertünk fáit
az otromba beton-dzsungelek
zord harapófogójában
alig jutnak
pöttömnyi fényhez*

*s rajzolom birsalma-sápadt
arcod lebenyét
szemed gémeskútjából
kigöngyölt csillagok
folynak*

MÜLLER DEZSŐ költő, lelkipásztor (1953, Zilah). A kolozsvári Protestáns Teológiai Főiskolán végzett 1979-ben. Verseit több-kevesebb rendszerességgel 1989 óta közlik romániai és magyarországi lapok. Nyolc önálló kötete jelent meg.

Anyám

*Elevenséged hiányában is
hozzád tapadok
mint agg forrás
vizéhez a békanyál
te pedig
csontszilánkjaid tömegéből
az égre nézel
a szemed barna lángját
föllobogtatják a csillagok*

Visszaröppensz

*Sose felejtelek
belém ivódtál
mint zöld növények
a nyári tájba
velem ébredsz
velem térsz nyugovóra
ha imádkozom
ajkam zsinegén csüingsz
ha ebédelek
levesemet hűtöd
ha olvasok
elém lépsz
a betűk dzsungeléből
s ha elhessentelek
darázként visszaröppensz
a rozsdás kulcslyukon*

Vétek

*Kezembe került a fehér galamb
az ismert-ismeretlen fekete galamb
kezembe került a tüzes csók
az ízes-íztelen rideg csók
s most hogy böngészem
az élet könyvét
egyre látom
hogy nem ismert
hogy nem ismeretlen
hogy nem ízes
hogy nem ízetlen
hanem örök és végtelen
az én ifjúkori vétkem.*

TAR KÁROLY

A jelenések vége

*Naponta zabálunk a tudás fájának gyümölcséből
Figyeljük a kerubokkal keletről kerített Édent
Ma is szétpattanásig hitünkkel tele a fejünk*

*Amikor új Jeruzsálemünkben sem lesz majd éjszaka
És a Paradicsom minden utcája csupa színarany
Kőfalában unottan roskad tucatnyi drágakő
Nem lesz ott fájdalom és ott nem lesz többé halál
S az alkotónak sem lesz már zsolozsmás tömjénszaga*

*Hétköznapjaink földjére száll szent városunk szépen
Kristálytisza üveghez hasonló lesz minden Éden
És Napkelet felől sem koslatnak többé pofátlanul
Villogó pallosuk lángját lengetve kegyetlenül
A kor-konokra kőkeményedett kerub zsoldosok*

*És aki kiűzött minket is hibátlan kertjéből
Szakállas bölcsességét és tévedhetetlenségét
Magáról rongyként ledobva, patinás szívéből
Tettének tövisét jaj nélkül kivetve valóban
Velünk lakozik és velünk lesz örökkön örökké*

*Képünkre teremtve génjeiben is jóságosan
Évezredekre hibátlanak hitten és akartan
Életgyöngyszemeinkből képzelt hasonmás Úristen
Mellöttünk járva – végül magunk leszünk földön-égben
És soha senki sem lehet többé fölöttünk s alant*

TAR KÁROLY (1935, Kolozsvár) író, szerkesztő. Fémipari technikus, újságírói és tanári, majd sajtóvezetői diplomát szerzett. Publicista, főszerkesztő, aranytollas újságíró. Fél száz (regény-, vers-, riport- stb.) kötet szerzője. 1995-től unokái nevelésére Svédországba távozott, magyar irodalmi és családi lapot, rádióadást alapított és szerkeszt. Munkásságát a Magyar Érdemrend lovagkeresztjével és a Pro Cultura Hungarica díjjal jutalmazták.

GOTHÁRD KRISZTIÁN

Hargitka

A falu öregjeinek arcára mindig félelemmel vegyes tisztelet ül ki, ahányszor csak rápillantanak a hegyre, amely végigkísérte őket életük minden percében. A Hargita ott volt, amikor megszülettek, amikor először vihettek tejet a csarnokba, amikor siettek a takarással, hogy a vihar nehogy szétverje a rendet, és ott van, hogy ránézzenek, amikor csak szükségét érzik. S ha éppen nem néznek is rá, tudják, hogy ott van, mint egy néma tanú, aki mindent lát, de soha nem beszél. Soha nem beszél arról, hogy hány embert látott születni, hányat meghalni, hányat igazat mondani, hányat hazudni, hánynak adott kenyeret a szájába, vagy hogy hány embert tüntetett el örökre, nyomtalanul.

A faluból sokan emlékeznek 1978. augusztus 9-re, amikor a hegy elnyelte az akkor 42 éves Karossy Margitkát, de ritkán kerül szóba az asszony tragikus sorsa. Egyik pillanatról a másikra tűnt el. Úgy tartják, hogy utoljára a vén Frádics látta, de mivel ő halála napját leszámítva sosem volt józan, senki nem kérdezett tőle semmit. Egyszer a kocsmában elejtette ugyan, hogy látta az asszonyt talpig feketébe öltözve, egy kosárral és egy piros-fekete csíkos tarisznyával baktatni felfelé a hegyen, de ezt leszámítva nem is említett soha semmit arról a bizonyos napról. Ha tudott is valami fontosat, azt magával vitte a sírba.

Margitka asszony férje, Karossy Kálmán, azóta sem tette túl magát felesége eltűnésén. Ennek többször hangot is adott, amikor a templomból ment hazafelé a középszegiekkel, ámde azok mindig csak beletörődésre intették, mondván:

– Meglett korú ember vagy te, Kálmán, törődj végre már bele, hogy Margit elhagyott, s ne is halljunk erről többet! Fogadd el végre a helyzetet!

– De Margit nem hagyhatott el, érzem, s tudom! – vágott vissza nekik valamennyiszer.

Magukban viszont tudták, hogy az a békés, mindig jó kedélyű asszony nem hagyhatta el az urát, ugyanis úgy kellett egymásnak, akár a vetésnek a májusi eső. Tudták, hogy meghalt a hegyen, de nem tudták, hogyan. Vagy a medve tépte szét, vagy valaki agyonütötte, csak úgy, mert pont ott volt – gondolták. Két nyáron minduntalan keresték ugyan, de nem találták meg, sem őt, sem a holttestét. Így hát megpróbálták elhinni: Karossy Margitka eltűnt. Csak úgy. Nyomtalanul. Mindenféle előzmény nélkül. Akármennyire nem akartak emlékezni a tényre, annál inkább jutott

GOTHÁRD KRISZTIÁN (2001, Szentegyháza), a csíkszeredai Márton Áron Főgimnázium frissen végzett diákja. Számára az irodalom egy gondolkodásra ösztönző erő, valami, ami gyönyörű válaszokat képes adni bizonyos kérdésekre, de közben mély kételyeket is ébreszt. Első novellájával a 2020. évi Tabéry Géza novellapályázat harmadik díját nyerte el.

eszükbé, amikor kiléptek a kapun, amikor felnéztek a hegyre, vagy amikor elhaladtak Karossyék háza előtt vagy valamelyik földjük mellett.

Közeledett a tavasz. A hó már mindegyik háztetőről leolvadt, a faluközi patak megduzzadt a sok hólé miatt. Aztán, mintha ez nem lett volna elég a kicsi pataknak, eleredt az eső, négy napig szakadt, szerdától, szombatig. A víz kiöntött a patakmederből, az utakon és az útszéleken is víz folyt, áttört a kerítéseken és befolyt az udvarokba is. A lakók nem mozdultak ki a házakból, csak a pajtáig, hogy enni adjanak az állataiknak. Négy nap alatt, bent a házban, sok idejük volt gondolkodni. Többeknek megfordult az eszükbén, hogy Isten özönvízzel bünteti a falu népét, valamilyen rég elkövetett vétek miatt. Vasárnap reggel viszont már minden visszaállt a régi kerékvágásba: az emberek kimozdultak a házakból, és elindultak misére.

Karossyék szomszédjában lakik a csarnokos, Szabó Mária. Minden reggelt és minden estét a csarnokban kezdett, a falu aprajával-nagyjával találkozott, így folyamatosan hallotta sokak ügyes-bajos dolgait. Ő is elindul a templomba, végig a patak mellett, ahogy szokott. Ahogy megy lefelé, egyszer megpillant egy piros-fekete csíkos tarisznyát. Megtorpan, s rögtön eszébe jut, hogy Karossy Margitkának is pont ilyen volt. Amikor tudatosul benne, hogy ez mit jelenthet, felkiált:

– Ez a Margité volt, ez a Margité volt! – s rögtön kihúzza a patakmartról a tarisznyát, s fut vele egyenesen vissza Karossyhoz, hogy megmutassa neki.

– Károly, megtaláltam! – rohan be a kapun.

– Micsodát, komámasszony? – szökik le a verandáról Kálmán, s ahogy meglátja a tarisznyát, elkerekedik a szeme, odalép, elveszi, kifordítja, s keresi benne a hímzést.

– Ott van? Rajta van a neve? – lépik közelebb az asszony, hogy ő is lássa, s látja a sárga hímzést: K. Margit.

– Ez az övé volt. Ez az én Margitomé volt. A tarisznya biztos fent volt a hegyen, a hólével s az esővízzel jött le – állapítja meg, de száraz, rideg hang jön ki a száján.

– Tudod ez mit jelent, Kálmán?

– Igen. Azt jelenti, hogy a hegyen is sok eső esett. Semmi mást nem jelent.

– Nem hagyott el téged, meghalt a hegyen.

– De elhagyott. Elment, s soha nem jött vissza – jelenti ki határozottan, s bemeleg a házba.

Mária egészen elképed, hogy nem érdekli Karossyt, hogy felesége annak idején meghalt a hegyen, s talán nem elhagyta, csak úgy meghalt, mert eljött az ideje, vagy mert valakinek éppen útban volt. Nem hagyja nyugodni ez a gondolat. Visszamegy oda, ahol a tarisznyát találta, s megáll. Ott a patak éles kanyart vesz jobbra, s eltűnik két ház között. Végig fűzfák jelzik, hogy merre kanyarog a csűrkeretek mögött.

Mária hirtelen elindul a patakmarton, kezében a tarisznyával. Megy az első fűzfáig, s ott ismét megtorpan. A patakából félig kilátszik egy test, fekete ruhában, arccal az ég felé meredve. Évek ráncai sorakoznak hófehér arcán.

Mária közelebb lép, s halkán, félve kimondja:

- Karossyné lejött a hegyről.
- Nem tudom, ki az a Karossyné – szólal meg hátulról Karossy Kálmán, érzéstelen hangon. Ezzel megfordul, s elindul hazafelé.

REPKŐ ÁGNES

Ócskavas történelem

*Egy ócskavastelepre mentem,
a telepen aztán összevesztem a gondnokkal,
aki nem értette, mégis milyen okkal
akarom feltúrni a gondos ócskavas-rendet,
hol katonásan állnak a keretek, vázak,
a hűtőrácsok, kocsiajtók, kilincsek.
Mondtam, nem borogatni jöttem,
csak egy emléket keresek, egy tárgyat,
nem az enyémet, hanem valakiét
(vagy valakiéket),
akinek volt valaha kanala, villája, kése,
ablaka, háza s kilincse,
ellenvetése is lett volna, mikor
házába törtek, hogy elvigyék őt,
majd elvegyék őt és mindenét,
s a tárgyak szétmállva
az ócskavastelepre szálltak.
Ezeket keresném... – ezek a vázak
még itt vannak, még váltásban őrt
állnak a történeten.
(csapzott törmelékei annak a kornak,
midőn elmebajosan tombolt a történelem)*

REPKŐ ÁGNES (1978, Nagyvárad) a Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar-kommunikáció szakán, majd a Partiumi Keresztény Egyetem bölcsészkarán folytatott tanulmányokat. Nagyváradon él, kiadványszerkesztőként dolgozik a helyi napilapnál. Novellái a Hepehupa művelődési folyóiratban jelentek meg.

A virrasztás délutánja

*Körbeálltak sötét ruhákban.
Hirtelen semmit sem változott a tér.
Tajtékvó lovak vágtájának képeiről
sorolt fel tényeket egy, aki él.
Kijelölték helyét a gyásznak,
az örömnék. Meghatározták*

*a pontos koordinátákat.
Ne érjen meglepetés ma senkit.
Kórusban himnuszt kiabáltak.
A szájak tátogása.
A paták dobogása.
Foglalkozása volt: liftkezelő.
Megdobálták magukat paradicsommal,
majd egymás szavába vágva hallgatták,
szilaj vágóban hogyan robog
el ismét a múlt idő.*

Még egy óda a hiábavalósághoz

*Legalább ezeregyen írtak már hozzád,
volt, ki néven nevezett,
volt, ki metaforát használt.
Én nem kérlek, én felszólítalak:
használd már magad!
Lökjél meg, gyere nekem az utcán,
nehogy elnézést kérj,
mutatkozz be, hazudjál.
Igyunk egy kávét, együnk palacsintát,
üljünk fel egy távolsági buszra,
a foltokban kopó műbőr üléseken
öntsük értelmes mondatokba
hátizsákunk tartalmát.
Ölelj át lágyan, és szívós
harmóniában találj ki egy klassz okot,
amiért egyszer majd eléggé
elszántan meghalhatok.*

Kör, vonal

*Kör, vonal,
Sétálok a harmadik bolygón,
pontosabban a Decebal körúton,
elmegek egy agrárbolt mellett.
A lobotómiára gondolok,
aztán arra, hogy tényleg
szépen csillogtak a csillagok
a tegnap este.
Itt mászkálok tehát e gömbön,
inszignifikáns pórusa a térnek.
Tudom, kicsi, tudom, véget érhet
bármikor a Decebal körút.
És mégis mintha csend lenne,
azaz csend volt az este,
álruhába öltözött a hold.
Halmazállapotok birkóztak az égen,
a sötét anyag elemi részecskéket
a csillagfénybe szűrte.
S most állok, nézek, a Decebal körúti
agrárbolt vitrinjében
egy bizonytalan körvonalat és az űrt.*

Koncert

*Én énekelek és te
szilvafára mászol,
Mint hordóból az óbort,
napsütést borít a pázsitra az ég.
Én énekelek, te
az ágakon zongorázol,
libabőrt ragaszt
ránk zihálva nyálával a déli szél.
Életterem könnyű szerencse
foltos fánk törzsénél,
a visszhangot körbeérve
belekapaszodom egy fűcsomóba.*

*Miután leszüretelted,
földet ért a félelem.*

*Egy napsugár megpihen,
forrón a retinámra ül.
Én énekelek,
te a lombban zongorázol,
a kutyatej nekünk hegedül.*

Mindegy

*Falevelek szelíd lejtése,
avarillat,
békák szinkrón brekegése,
kék és zöld,
suhogás, dörmögés
ciripelés,
kankalin.
Zajló folyótestben
toporgó kövek.
Szűkülő kút-torok
sötét tükrében
örvénylő csillagok,
ahogy rám néztél.
Mindegy.*

BENESÓCZKY LÁSZLÓ

Budai séta a Műegyetemig

Aznap szerda volt, és derült. Híztam
már hetek óta. Gondoltam, egy óra
az egyetemre csak elég, hogy beérjek.
Elindultam hát, némi tavaszi félsszel,
mi lesz, ha – el nem is tévedek,
de megtéveszt a Gellérthegy topográfiája.

Furcsa párában ködlik fel az emlék,
rég volt már kétezertizenhét
szmogos tavasza, száraz nyara,
a süvítő vákuum, az egyetemi évek.

Nálam, a Sashegyen az utcákkal
viszonyom bizalmas – napozom,
ha rajta járok, mint kis gyík a köveken.
De erről majd máskor,
térjünk rá a Muskotály közről a Budaörsi útra:
széles vízikígyó, ráadásul barátkozni akar.
Hirtelen villantja ki koszlott méregfogait.

Muskotály közü buszmegálló, Istenem.
Hányszor gondoltam újra útvonalam,
ha busz közeledett. Volt már,
hogy a buszsofőr azt hitte, el akarom érní a buszt,
csak mert gyorsan mentem,
ezért soha nem nézek a busz felé, amikor arra járok.

Egy kora modern házról mállik a festék a buszmegállónál.
A házban két Kovács is lakik. Vajon melyikük,
vagy a 108-as, 139-es, 140-es vagy 140A buszok
melyik rendszeres utasa mázolja járdára mindig éjjel
gyomrából feltörő sugarát?

Mindegy is. Szűkül a járda.
Itt mindig szerény lányok szemeznek.

BENESÓCZKY LÁSZLÓ
(1992, Budapest) kommunikáció- és médiatudomány szakon végzett, alapszakon a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen, mesterszakon a Budapesti Műszaki Egyetemen. Jelenleg szabadúszó újságíró és idegenvezető. Az Yriunk művészcsoport alapító tagja.

Biciklis csenget rám udvariasan.
Szemben már érkezik a villamos.
Bukás.

Igen, bukás le, a föld alá
sárga kerámialapokkal burkolt falú
aluljáró vezet. Felfelé viszont mindig futok –
de most nem vagyok villamosok vonzásterében.

Fel a lépcsőn, fel, lepusztult villák hátsó homlokzatára,
fel a 235 lépcsőn a bádoggarázsok parkjáig,
el a modern rózsaszínű ház melletti vonatspotter pont mellett,
el az „Itt állt a Baptista Szeretetotthon 1947-ig” feliratú tábla mellett.

Egy különös kanyarral már a Ménesi úton. Olyan, mint
nagyamám ölében. Illetve nagyamámnak fájt a térde,
tehát ritkán ültem az ölében, de akkor hoc-hoc-katonáztatott.
Elszámoltam magam. Vajon beérek?
Tornyok. Villák. Süppedős béke.

Arborétum. Kertészklányok félszepsége elrebeg.

Hányszor segített rajtam a főépület, bár
a mosdójának a kilincse már három éve hiányzik.
Az arborétum bokraiban, érzem, még sok rejtélyes csillag él,
s reményeket kódol ki még a szél.

Torony jött már, méltóság, arany.
Egy mise, egy himnusz, egy requiem.
Szomorúsárga a vincések ablaka.
(Egy nővér hány tonna melankóliát terem?)
A lazaristák téglajerődje már ordít is.

Aztán a magyar École Polytechnique balra,
csak hanyagul fehér, törtető romantika.
Mindig a sarkon fúj, ha fúj a szél,
mindig a felújított Bibó Kollégium tiszta tetőüvegzetét.

Késésben zuhanok a Bartókra – át az úton.
Egy bank sötét üvegekkel fenyeget.

Le a Lágymányosi utcán. Bézset kopó, tömött bérházak.
Keserédes, de inkább keserű, hogy elmúlt,

*amikor ezekbe a házakba szökdöshetnék fel
értelmiségi barátok erkélyiborozására. Itt élném le
az életem, ezen a fél négyzetkilométeren,
és a cébéás néni, a félelmetes, kopasz férfi
a bárddal a mindig csillagtiszta hentesüzletben
köszönne előre, míg én hetyke húszévesen
azt hinném, hogy ez az élet, és így jó.*

Mosott járdára süt a nap.

*Házak közé kifeszített park, teljes árnyék.
Tölgyessy Pétert olvastam egyszer itt:
a Lágymányosi utca sík részén már látom
hatvanas évek jó arányait.*

*A sorompó már szurkol, hogy beérjek
(fejbiccentés a portásbácsinak),
s az aszfaltcsíkot nézem meredten,*

*és a J épület rejtélyes derűjét
a DCS épület izgatott tudatát,
a H visszahúzódó magabiztosságát,
és elbotlásom után a piros-fehér
forgalomtörő láncban
zihálva sebességtől-sebtől,
az E épület megérkezik belém,*

*sajog a lábam, de elkéstem, hiába –
De nem tévedtem el,
és talán segített a fogyókúrámban.*

TANKÓ ANDREA

Kívül rekedtem magamon – avagy kettéhasadt arcok párbeszéde

Azt mondta, szeret. Idegen hangzás. Es-zé-e-err-e-té. Idegen. Miért – nem?

Azt mondta, szeret. Ismerős hangzás. Es-zé-e-err-e-té. Ismerős. Miért?

Látok egy arcot. Szépen elrendezett, harmonikus női arc. Frissen mosott, helyesbíték, mindig frissen mosott(nak tűnő) haj, ráadásul göndör, kiemeli a karakteres szemöldökvonalat. Barna. A haja is, a szeme is, a bőre is. Még a ruhája is. Nem, az túl letisztult, túl egyszínű. Ő pedig maga a megtestesült sokszínűség. Ezért a ruhája nem barna, inkább barna meg bézs, őszi mustár, naplemente-narancs. Mindez együtt, egyszerre. Sokszínű.

Látom, amint a buszmegállóban áll, korán(t sem emberi órában) várja a reggeli buszt, a buszt, amely mindig késik, majd kerékcikorgatva berobog, végül pedig tovább. Továbbhalad a busz, tovább a kép is. Az arcé. Türelmetlen, nyugodt, jelentőségteljesen áll, majd határozott mozdulattal felszáll. Mintha pontosan érkezett volna a busz. Mintha mindig pontosan érkezne. Mintha minden rendben lenne. Mintha.

Aztán ugyanaz az arc órákkal később, már emberibb órában, ugyanaz a nyugodt arc. Jó a légkör, szokta mondogatni, szoktuk mondogatni, mi, mindenki, amikor megmagyarázzuk, miért is olyan minden, mintha rendben lenne. Meg a hangulat, meg az összkép, jól alakultak a dolgok, szerencsés csillagzat alatt született, és a többi, na, hát mit van mit tenni, akinek élet van jósolva, élni fog. Bármit is jelentsen az élet, a jóslat, a fog, azért mondjuk ezeket. Így mintha értenénk, miért vannak rendezett reggelhetes-arcok és rendezett déli-kettős-arcok, s miért van, hogy nincs párjuk, arc-párjuk és élet-párjuk, miért van több -talan és -telen, miért fosztódunk meg. Néha. Néha nem. Mikor? Mitől?

Közben halad a mánus, az idő nem, a belső legalábbis nem, megállt, régóta kifogyott az elem, s csak kattog, csak pattog, sokszor az éjszaka közepén, kipattan és felpattan, ketyeg a mánus egy helyben, nincs előre és nincs hátra, a belső nem halad, a belső idő, csak a mánus pattog rosszkor és jókor, mogyorót kér és karikákat rajzol – a szív alá. Közben halad a mánus, az idő is, a külső, ha van ilyen, pedig nincs, mindentől függetlenül nem létezik, nincs idő(m) – mire is? Az arc befejezi a napi munkát, füzet becsuk, helyére tol, lámpa leolt, zsebkendő a zsebbe, minden, mintha ott

TANKÓ ANDREA (1997, Sepsiszentgyörgy) jelenleg mesteris hallgató a kolozsvári BBTE tanácsadás szakán. Kíváncsi, kutakodó és befogadó. Az irodalom számára kérdés és válasz egyszerűre, kapcsolódási pont nehéz és kevésbé nehéz helyzetekben. Korábban jelent meg novellája a Várad folyóiratban, valamint a Bibliofil Alapítványnál is. A 2018-as és 2019-es Tabéry Géza novellapályázat megszerezte a harmadik díjazását.

sem lett volna, minden, mintha csak másnap kezdődne, a mindenkori holnapban. Arc ki, arc el, arc fel a buszra, arc sétál, nem áll meg a bejárati ajtónál. Egyik nap sem, mindig sétál még lefekvés előtt. Kifújni a napot, kiszellőztetni a fejet, de igazából embereket látni még. Embereket, akik elrohannak mellette, bocsánat, mondják (jobb esetben), de általában még ezt sem. Jól van így, a lényeg, hogy idegen kabátok súrolják az arcot, idegen kabátokban idegen arcok, kifestve a lélekráncok vagy nem, felfestett és élni hagyott szarkalábakkal. Idegen emberek arca, idegen suhanások, idegen hangok és egy-egy belevegyülő ismerősség is. Ott, az utca végi tömbházban, igen, hajszálpontosan kilenc órákor felgyúl majd a villany, a konyha lehet ott, a fényben egy asszony, kontyát ecsettel szúrja át, az arca homályosan látszik, ilyen távolból legalábbis, de közletről sem biztos, hogy jobb a(z arc)kép. Levest főz vagy másodikat, vagy nem, valószínűbb, hogy a felszáradt ételmaradékot, a kicsöpögött zsírt sikálja, egyik nap összepiszkol, másik nap megtisztít, így mehet ez estéről estére, gondolja az arc, ismeri már ezt a másikat. Ahogyan a tó körül sétáló idős párt is, ők már biccentenek is, töpörödött kicsi néni, fánkíllatú a hangja, mikor azt mondja, puszi-lom, kedveském, és tényleg így is gondolja, kedveskének, puszit érdemlő kedveskének. Karja átfonja a bácsiét, milyen szép ember (lehetett), ott ül az orra sasszerűségében mindenestül az elmúlt 70 év, közben meg mosolyog a szeme, mosolyog, s totyognak ketten, biccentve, köszönve, szeretve, élve. Most már haza lehet menni, így az arc, a rendezett, az este kilenckor, hosszú munkanap után is rendezett arc.

A szoba hideg, de hamar bemelegszik. Nincs pazarlás, nincs kényeztetés, mindent a maga idejében, akkor, amikor valóban használjuk, nem hagyjuk kiszállni a hőt, s elfolyt a vizet, s kicsorogni az éleket az ablakon, nem. Szellőztetni is csak felügyelet mellett. Kis szoba, füstölőillata van, Síva istennő illata, sokszínű, benne egy sokszínű arc, egy sokszínű élet, nyugodtan és szépen, hisz szerencsés csillagzat alatt született, és a többi.

Az a fotel... hol a fotel, hiányzik egy fotel a szobából, bár így nagyobbak tűnik, mégis érződik a hiánya. Volt ott egy fotel, szürke, nem illett a sokszínűségbe, kopottas, régi, talán még lyukas is valahol, kerekkel, talán így tűnt el, kitolódott, eltolódott, hol a fotel?

Érzek egy arcot. Belülről. A saját arcom az, félreáll a hajam, sikeresen elaludtam, oroszlános, csak így hívom. Az a másik, az a rendezett és szép és szerencsés csillagzat alatt született, az mintha-arc. Ez a... valódi?, jelenlegi?, megszokott?, enyém? Ez a - .

itt van a fotel, jó kis fotel, gyere, ülj apu ölébe, nézd, milyen kényelmes a fotel, csak úgy simogat, igen, apu vár, mit gondolsz, kedveském?, pusztit is érdemelsz, hogyne érdemelnél, nem, ne akarj itt hagyni, pszt, titoktündér lelakatolta a szájad, úgy bizony, pszt

Itt van a fotel, jó kis fotel, szürke, régi, talán még lyukas is valahol, kerekkel. Jó kis fotel, benne apu, benne én.

Villanófény-émlék. Csapó egy. Zaj van az osztályban, M. tanító bácsi ott ült a katedránál, kihívott hiányzót jelenteni, amúgy kedves ember volt, alacsony, tömpe orrú, vékony hangján köszöntötte reggelente az egy-két-három-négy bét, Jóóó reggelt kívánok, nem, nem kedveskéim, majdnem, manóányok és manófiúk. Kezdődhet a napunk?, így kezdődött minden napunk.

M. tanító bácsi hozzáért a kezemhez, áramütésként futott végig rajtam, képek jelentek meg, fotelről és titoktündérről, arról, hogy apu szeret, s ez az áramütés ugrásra készítetett, sőt, fel is sikoltottam. M. bácsi csak nézett, olyan nagy lett a szeme, mint két labda, benne nagy kérdőjelek, ha lehetnek kérdőjelek a szemben, akkor vörösek, égetőek, az osztály egyből elhallgatott. Én meg, magam nélkül, a nélkül a maga(m) nélkül, akit már rég elhagytam, elhagytam valahol a szürke kopott fotel, a Liliom utca (hogy máshogy hívhatták volna az utcát, ahol nőttem, csak nőttem, fel nem) és az Ötös Gimnáziumba vezető út között, elhagytam, mielőtt magammá váltam volna, visszafutottam a helyemre. Emlékszem, órák után M. tanító bácsi odajött hozzám, már csak ketten voltunk, talán direkt lassan pakoltam, akartam, hogy megkérdezze, mi bajom, hogy vagyok, akartam, hogy valaki megkérdezze, félek-e, szóval megvártam, hogy megvárjon, s megkérdezze – mit is?

Azt mondtam, a titoktündér lelakatolta a szám, igen, így van ez, húztam egyet a vállamon, mosolyogtam, s szaladtam haza az egyetlen helyre és emberhez, aki - .

Csapó kettő. Mindig csak távolról csodáltam, közelebb nem merészkedtem. Kívül álltam az életen. Aztán egyszer, amikor majdnem megismétlődött az évekkkel azelőtti, egy-négyes bés M. bácsis (haza)futásom, jó erősen megrángattak. Megrángatták a kezem, hogy kinyissam a szemem. Jó ember volt, azt mondta, sokat olvasott rólam, azaz az olyanokról, mint én, felismeri a jeleket, ne féljek, sőt, menjek, menjek el és beszéljek róla. Nem mentem. Félttem. Magamtól, akiről olvasni lehet, az olyanoktól, mint én, s hogy felismerhetők a jelek. Milyen jelek, hisz lakat a számon, tündérek közt ezt így szokás, meg azok között is, akik - . Többet nem találkoztam vele, én kívül voltam, kívül az életen és a világon, ő meg nagyon benn, nagyon benne és bennem, akiről már olvasott, s akit meg akart váltani. Nem mentem, legalábbis nem oda, ahova ő mondta. Mehettem volna, mégse mentem. Helyette el.

Csapó három. Közel jártam a huszonöthöz, túl két kapuzárási pánikon, el nem olvasott cévéken, visszajelzés nélküli önfeltárukozásokon, két pszichológuson, akik szintén sokat olvastak rólam és az olyanokról, mint én, akik segíteni akartak, ingerületelárasztás és hipnózis, vissza az origóhoz, ó, édes jó apám, te voltál az origó, te és az, ahogy szerettél, miért így szerettél? Miért nem úgy, mintha. Minden mindig rendben lett volna. Mintha.

Új lakásba költöztem, egyedül, egy kis garzonlakásba, pont megfelel nekem, egyedül nem terjeszkedem, kis zug, a szoba hideg, de hamar bemelegszik. Nincs pazarlás, nincs kényeztetés, mindent a maga idejében, akkor, amikor valóban használjuk, nem hagyjuk kiszállni a hőt, s elfolyjni a vizet, s kicsorogni az éleket az ablakon, nem. Autokorrekt, az utolsó de. Pont, hogy hagyjuk, sőt, nem is kell hagyni, hisz eleve kinn van, kinn van az életem, az ablakon kívül, rajtam kívül. Kívül vagyok magamon, arc vagyok, kócos oroslánhajjal, türelmetlenül húzogatott szemöldökkel minden reggel ugyanott, ugyanabban a lepattant buszmegállóban, várva ugyanazt a buszt, napról napra, késésről késésre. Van egy fotelem, hoztam magammal. Igaz, így még kisebbnek tűnik a szoba, de találtam neki egy megfelelő kis zugot, ahova pont befér. Igaz, szürke és kopott, régi és foltos, nem illeszkedik a szoba hangulatához, de hát az sem az enyémhez, úgy-hogy fotel begyömöszöl, éleket kinn hagy, ajtó kulcsra zár.

Néha beleülök a fotelbe, érzem a rücskeket, a felszakadozott bőrt, úgy belesüppedek, mintha – mintha ketten ülnénk benne, én pihekönnyű csontokkal és babos pizzaszámban, s egy ötszörös én, nehéz, érdes az arca és a lehelete, amikor azt mondja, minden rendben, szerencsés csillagzat alatt születtem, kedveském.

Aztán, amikor jöttél, s azt mondtad, szeretsz, kettéváltak az arcaim, láttam az arcot, akit látni tudtam, látni akartam, a sokszínűt, akit nem ér áramütés a szeretlekre, s aki nem menekül – mi elől is? Az arcot, akinek a szobája kicsi, de tágas, szeszínű fotel van benne, mert nincs, sose volt, nem is szereti a foteleket, hisz minek, ha van ágy.

És éreztem az arcot, belülről, az arcot, ami az enyémhez feszült szorosán, s amit karmoltam eleget, nem mállott – se le, se el. Az arcot, akin végigfut az áram, s futásra készíti magát is, elfutásra és kifutásra, ha valaki hozzáér, ha valaki azt mondja, szeret. Emlékeztet egy hangra, rekedtre, idősödőre, egy hangra és tündérekre, meg egy fotelre, amit azóta is beültetek minden új lakásba. Inkább csak szűkösen férek el, de olyan jól passzol oda. Mindenhova igazából. Azt mondják, a történeted nem te vagy. Te ki vagy?

Azt mondtad, szeretsz. Idegen hangzás. Es-zé-e-err-e-té. Idegen. Miért – nem?

Azt mondtad, szeretsz. Ismerős hangzás. Es-zé-e-err-e-té. Ismerős. Miért?

UJVÁROSSY LÁSZLÓ

Fehéren feketén

Moldvay Katalin experimentális művészete

Művészet

UJVÁROSSY LÁSZLÓ (1955, Ditró) Munkácsy-díjas vizuális művész. A Partiumi Keresztény Egyetem tervezőgrafika-tanára, az egykori Kelet–Nyugat, majd a Várad grafikai tervezője. Kutatási területe a vizuális kommunikáció, ebben a témakörben hat könyve jelent meg. Kurátori és alkotói munkáival hazai és külföldi tárlatokon szerepel. A Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja.

A művész magában hordoz számtalan emléket, ezek többnyire vizuális képmozaikok. Megfejtésükhöz lélektani analízisre lenne szükség ahhoz, hogy lelkében a múzsák anyja, Mnemoszüné által ajándékozott viasztáblán lássuk emlékezetének tisztább vagy homályosabb karcolatait¹. Az emlékképekre azért lenne szükség, hogy megtudjuk Katalin alkotási folyamatainak titkát, az anyagtársításokból adódó másodjelentéseket és egyáltalán azt, hogy

1. PLATÓN, Theaitétosz (Kárpáty Csilla fordítása) 191. d, in *Platón összes művei II.*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1984. 1017.

miként kerülhetett szellemi rokonságba a szürrealizmus szabadságával.

Egy másik költői feltevés, hogy művészünk előző életében dadaista alkotó volt, és az eddigi élete során emlékezve újra tanulta azt, amit már tudott. Mindennapi tárgyakat „értelmetlen kollázsok”-ba, tér-konstrukciókba rendezett, rajzokra, fotókra textilanyagot, spárgát, gombot applikált. A „szürreáliák” illetően gyakorlatának vizsgálata a pszichológus szerint „nemcsak esztétika, nemcsak művészi kritériumoknak az elemzése, hanem beállítódás, szemlélet, kalauz is a világ megítélésében, s valamiképpen az életmód mintája”².

De ne szaladjunk ennyire előre, Moldvay Katalin eddigi alkotói pályája éppannyira izgalmas, mint „abszurd álmainak” kivetülései. Szatmárnémetiben született, tanulmányait 1980-ban a kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Intézet grafika szakán végezte, majd kihelyezése után szülővárosában dolgozott, az Északi Színház díszlet- és jelmeztervezőjeként. Már 1984 óta Németországban él, de közben hosszabb-rövidebb ideig az Egyesült Államok északnyugati hegyvidékein erdőinstallációkkal foglalkozott, lappföldi, izlandi útjai során pedig szintén a természetben alkotott, és 1993–2019 között az ausztriai Alpokban dolgozott. Jelenleg a baden-badeni Kunstwerkstatt – Museum Frieder Burda intézet docense.

Már egyetemi hallgatóként rendhagyó alkotásokkal lepte meg tanárait, például sokszorosított grafikai lapokra gombokat varrt, így a nyomtatott metszet hordozófelületét egyedi autonóm tárggyá alakította át. A nemzetközi szcénára lépve éppúgy, mint diákként, sablonok és konvencionális megoldások helyett, megérzéseire hallgatva, a textil és a grafika vagy a színházi kellék (díszlet, jelmez) és az environment, installáció közötti interdiszciplináris médiumokat kutatta. 1993-tól majdnem negyven egyéni kiállításán a tárgykészítésen, az installáción kívül a fényképezést és nem utolsósorban az irodalom és a zene iránti lelkesedését hozta közönségközelbe. Ez utóbbit bizonyítja a Donaueschingenben rendezett kortárs zenei fesztiválokön való önálló bemutatkozása is. Az SWR Rádió- és Televízió-társaság megbízásából erdőinstallációt hozott létre (1993, Kortárs Zenei Fesztivál, Donaueschingen), Jorge Lopez *Az elfeledett ősök árnyékai* című zenekari darabjának ősbemutatójához (1996, Klang-

Állapotok / Összefonódás, 2019, kitömött vászon, textil, lánc, fa, 200 × 100 × 50 cm

34

2. MÉREI Ferenc, „...vett a füvek-től édes illatot”, *Művészetpszichológia*, Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, 1986. 10.

*Tényleg, 2016,
szögesdrót, fa, bőr,
akril, 120 × 65 × 15 cm*

forum Wien) karmesteri maszkruhát, Vinko Globokar zenekari művéhez (2002, Kortárs Zenei Fesztivál, Donaueschingen) szögesdrótos térinstallációt, Jorge Lopez *Hin zur Flamme!* (A láng felé) című zenekari akciójának ősbemutatójára (2002, Zenei Fesztivál, Bozen) maszkot, kosztümöt, és objektet készített.

Kevés Erdélyből kitelepedett művész kolléga mondhatja el magáról, hogy díjazta őt a nyugati kultúrpolitika. Moldvay Katalin ezen kevesek közé tartozik (1994: Lovis Corinth támogatási díj, Esslingen; 2007: Künstlerin in Baden-Baden, a város díja; 2009: a 18. Karlsruhei Művészeti Vásár II. díja; 2010: a Karlsruhei Regionális Tanács támogatási díja).

Műalkotásait nálunk az experimentális művészethez tartozónak tekintik, a művész magában hordozza a hajdani avantgárdok lázadó szellemét. Nyelvezete, akár az Aragon verse: „Öngyilkosság/ a b c d e f / g h i j k l / m n o p q r / s t u v w / x y z”³, irracionális, s a „véletlen szabályai” szerint abszurd eszközeivel közöl. A szükségszerű összefüggések világa helyett „szubjektív, összeegyeztetetlen”⁴ kombinációkkal alkot. A fentiek értelmében munkásságára jel-

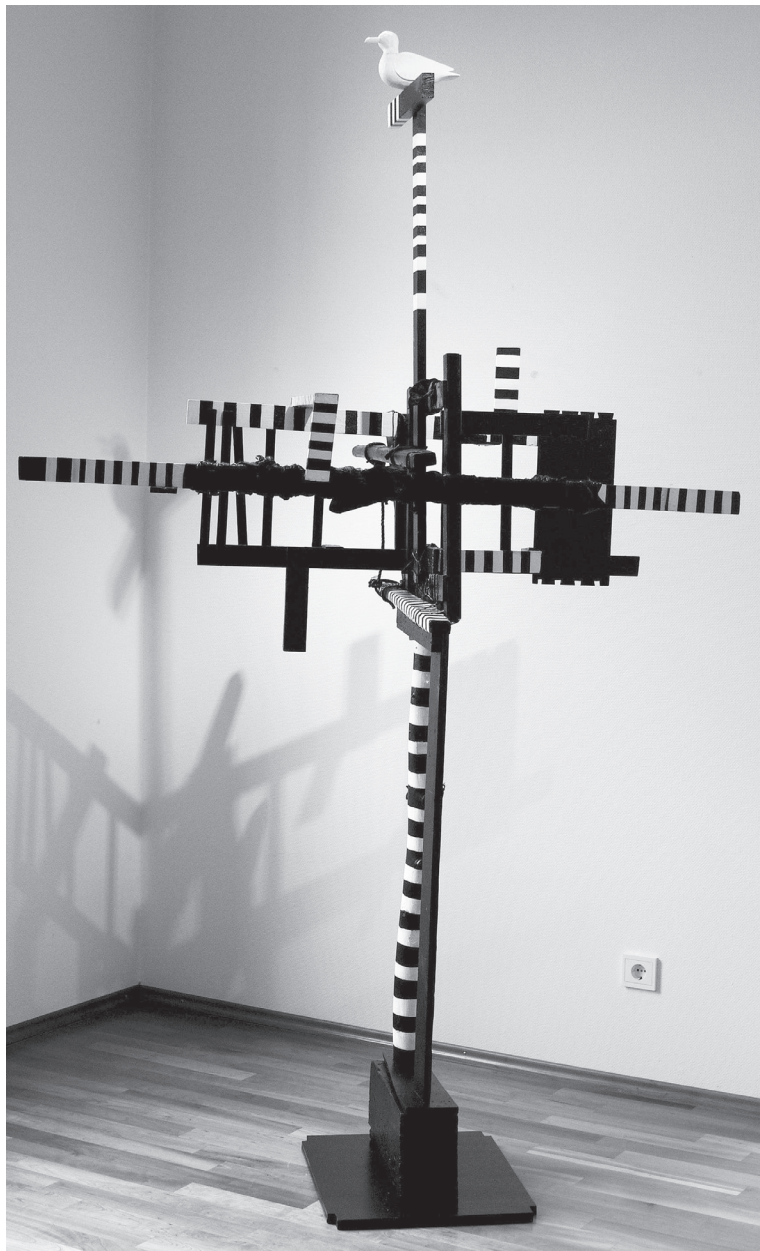
3. BALOTÁ, Nicolae, *Abszurd irodalom*, Gondolat Kiadó, Budapest, 1979. 240.

4. T. KAPTYERJEVA, A dadaizmus és a szürrealizmus, in Vanszlov, V. V. – Kolpinszkij, J. D. *A modernizmus, A fő irányzatok elemzése és kritikája*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1975. 250.

*Mellékhatás 1., 2010,
kitömött vászon,
filc, baba,
200 × 100 × 75 cm*

lemző a színeket megkerülő puritán fekete-fehér polaritás, a fehérnek a fekete kontrasztja, ami majd minden művét áthatja, lásd a földi lét fekete vízszintes kötelékébe tekert próbababa *Mellékhatását* (2010), a fehér végtelenbe mozgó organikus agy-vonalat. A kitömött vászonból létrehozott tekervény, mely a képzelt szellemi szabadságunk másként

„Oh, meine Seele war ein Wald”, 2012,
akril, köté, fa, 210 × 120 × 70 cm

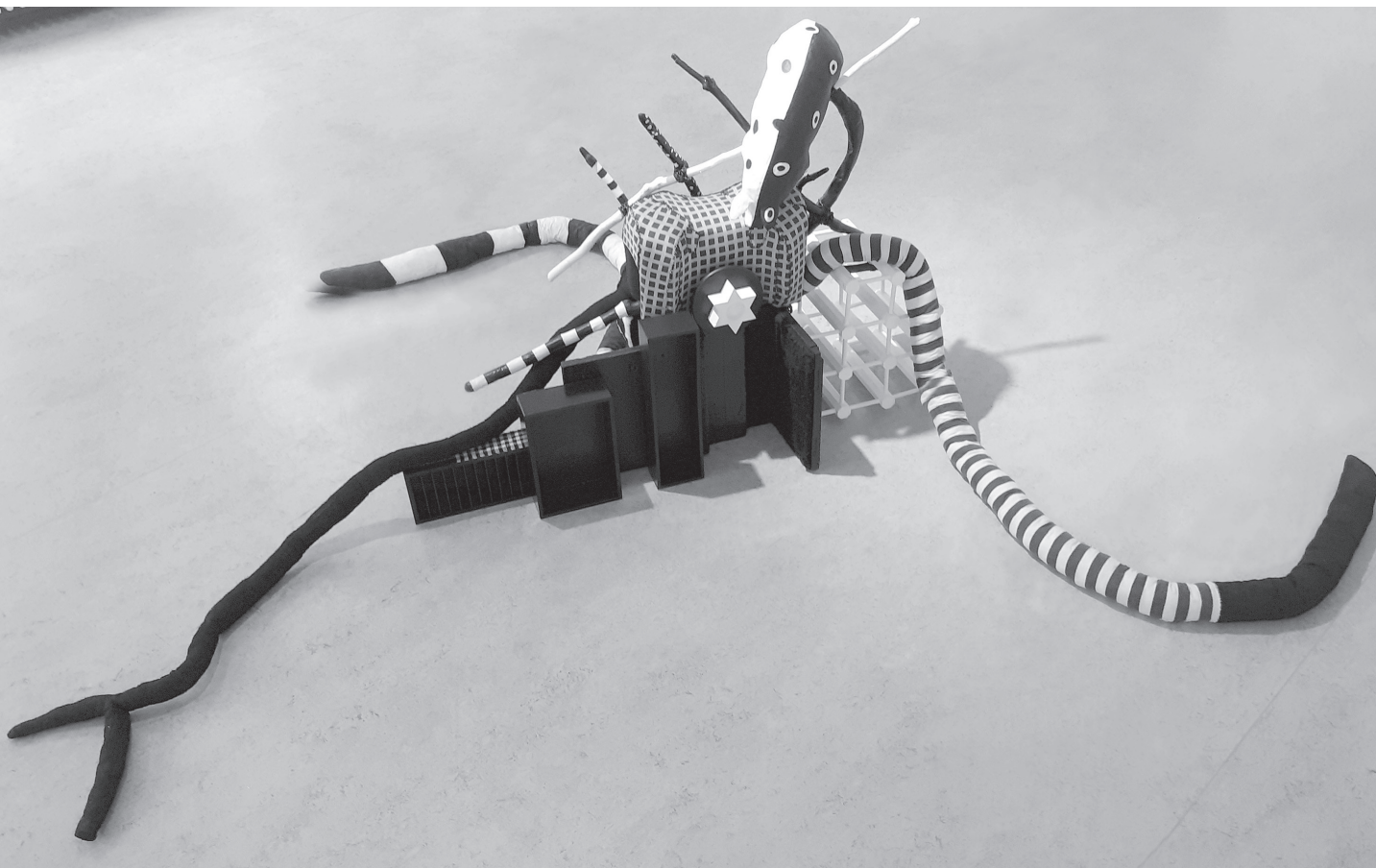
gubancolt képződménye, álma segítségével a valóságtól elrugaszkodva „valóságfeletti.” Látszólag a gondolat szabad szárnyán tekereg, pedig az is csak, akár a gordiuszi csomó, egy véges kötelék. Műve elgondolkoztat: Létünk térben és időben behatárolt, csak a gondolat szárnyán vagyunk szabadok. Vagy már úgy sem?

A 2012-ben alkotott „O, meine Seele war ein Wald“ (Ó, sűrű erdő volt a lelkem) című, fából készített objektjének inspirációs forrása Else Lasker-Schüler *Most elszunnyad a lelkem* című megzenésített versének második sora. Az irodalmi és zenei mű hatására a vihar által kidöntött sűrű erdő ágain csüngő szerelem is lábujjhegyen elszunnyadt,⁵ és a tárgy, mint egy megmaradt „hajótest”, a lélekgalambbal árván keresztbe kötözve áll a fikció erdejében. A geometrikus struktúrával jelképezett halál és a lélekmadár újabb ellentétre épített merengő alkotás, műfajában és stílusában is hasonló módon folytatja az *Eltérítés* (2015) című, fából, textilből, kötélből összerakott environment. Kérdésemre, hogy művét mi motiválta, Katalin azt felelte: a Hieronymus Bosch műveire emlékeztető szorongás, vonzás, taszítás hangulatában volt, az *Eltérítés* elkészítésekor ezeket az egymásnak ellentmondó érzéseket próbálta gunyorosan eltelni. Alkotását szemlélve úgy vél-

5. Else LASKER-SCHÜLER *Most elszunnyad a lelkem* című verse Hajnal Gábor fordítása a világhálón.

hetjük, itt kezdődhetett a racionális és nem racionális határának elmosódása, ezt a fajta hogyléte transzcendentális „belső vezérlésű”⁶ kreativitásnak nevezi Mérei Ferenc pszichológus, író és pedagógus. Az alkotók nagy része számára ismerős ez az állapot, amikor a spontán megnyilvánulások értelmét csak az alkotási folyamat befejeztével értheti meg a szerző. Ebben a fogalomkörben említhetők

elképzelésemet profi módon valósítja meg. Így az eredmény tízperces »hangkompozíció« lett, mely mind-egyre ismétlődött. Az eredeti hangokat mikrofonnal, az üvegtartály szájában vettük fel. Az elején a valódi zaj felismerhető, aztán ritmikusan,

az *Állapotok* (2016–2019) sorozatának darabjai, a *Pillanat* (2016) vagy a *Tényleg* (2016–2019) című kompozíciói.

A tételes ellentétek folytatódtak a következő évben készített *Kontraszt* (2016) című hanginstallációjában is. Ennek hanganyaga a gyűjtőkonténerbe dobált törött üvegek zöreje volt. „De mert nem vagyok zenész – válaszolta megkeresésemre –, megkértem egy hangmesternő ismerősömet, hogy az

brutálisan felgyorsul, felerősödik, hogy végül teljesen elidegenített térben visszhangzó, lecsendesülő zörejként elhaljon. A hangszórók pedig különböző nagyságú, mélységű bekötött dobozok voltak, fekete lyukakkal. Mivel fény nem világíthatott be a dobozokba, úgy tűnt, hogy a fekete

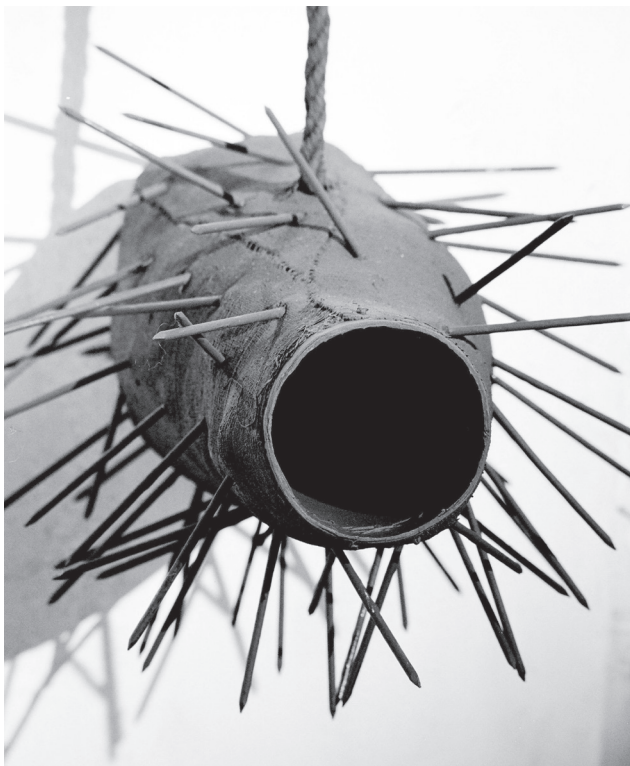
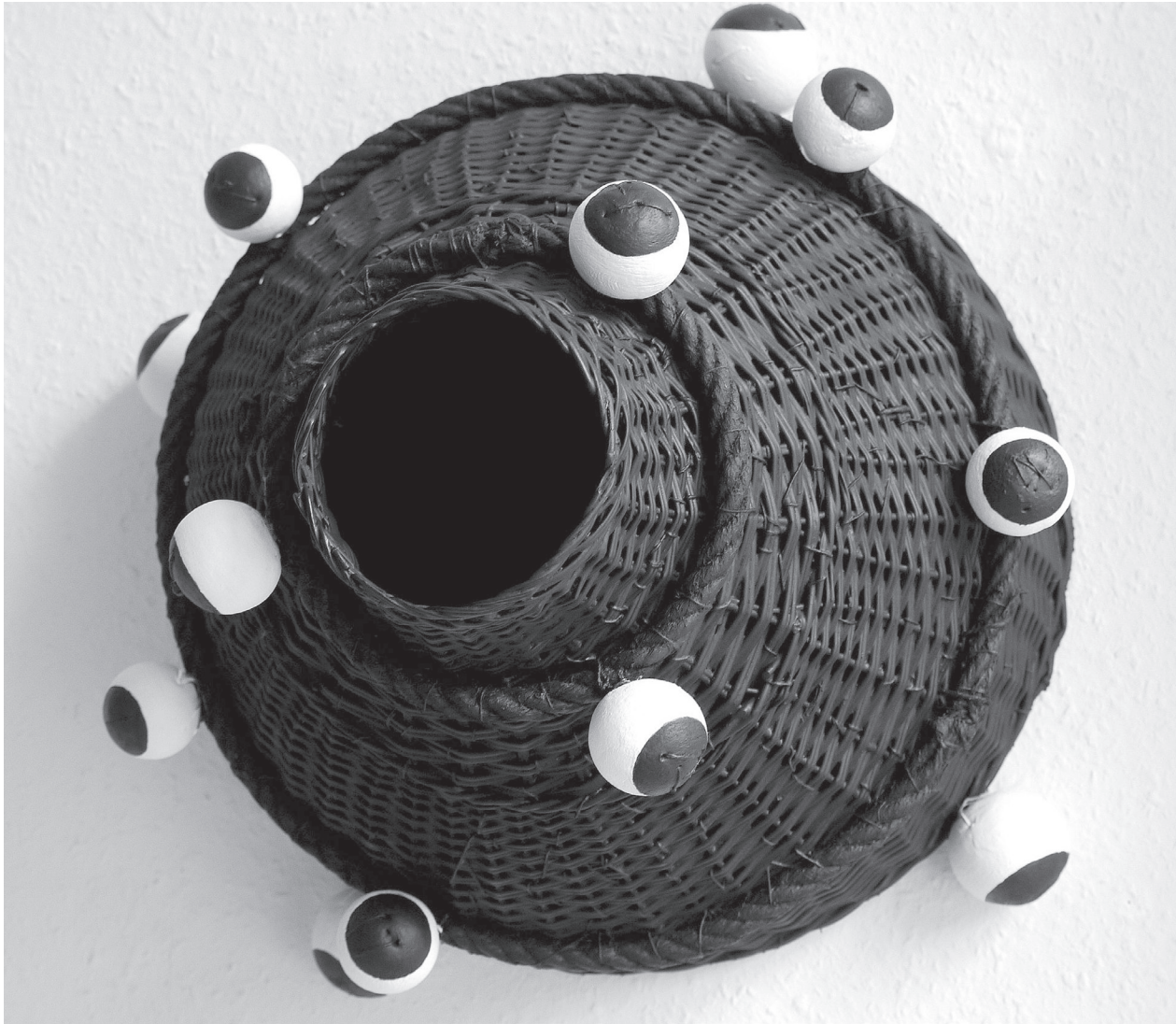
Eltérítés, 2015–2019,
fa, textil, köté,
200 × 200 × 85 cm

Pillanat, 2016,
fafonat, akril,
45 × 45 × 35 cm

Az Állapotok c.
sorozatból, kitömött
lennászón,
szegek, akril

38

6. MÉREI Ferenc: „...vett a füvek-től...”, 14.

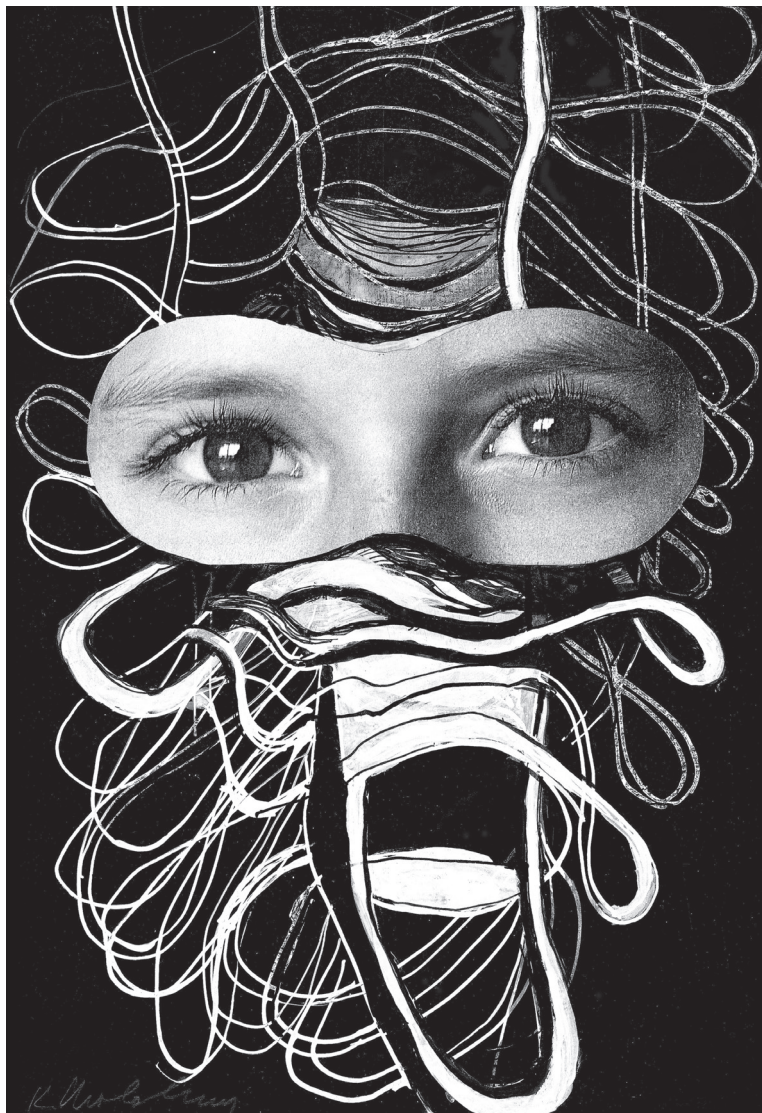
lyukak végtelenek, a dobozokból áradt a titokzatos fekete... Időközben rájöttem, hogy hangtalanul még hangosabb a fekete lyukakból kiáradó végtelen CSEND.” A hangszóródobozok és a drótok ellentéte, valamint a fehér mértani testek külső formája és a belső fekete lyukak összeütközése is azt bizonyítja, hogy a művész a valóságot a „belső szemlélet”⁷ segítségével próbálja megismerni.

Az álarcok is a külsőt takarva viseljük belső tulajdonságairól vallanak, lásd a *Maszk* (2018) külső, görbe vona-

39

7. Bergson koncepciója, T. KAPTYERJEVA, A dadaizmus és a szürrealizmus, in Vanszlov, V. V. – Kolpinskij, J. D. *A modernizmus, A fő irányzatok elemzése és kritikája*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1975. 259.

lakkal rajzolt kifejező „lélekbuboréka” – ami a tudatalatti gesztusán keresztül mutatkozik meg – és a szempár szuggesztív megfejthetetlen ellentétét; mint egy szemüveg, felfedi a személy látható reprezentációját. Ezt ismétli meg újra a szerző a *Meglepetés* (2019) című kollázsán, azzal a különbséggel, hogy a haj részét a fekete mezőben a kaktusz fényképével tölti ki, és a szem horizontja alatti fehér részre pontokkal nyomtatott szövetet varrt. Itt a fekete üresség csendje mélyebb, és a személy megközelítése szinte lehetetlen, hiszen a kaktusz tüskéi védik a Nőt.

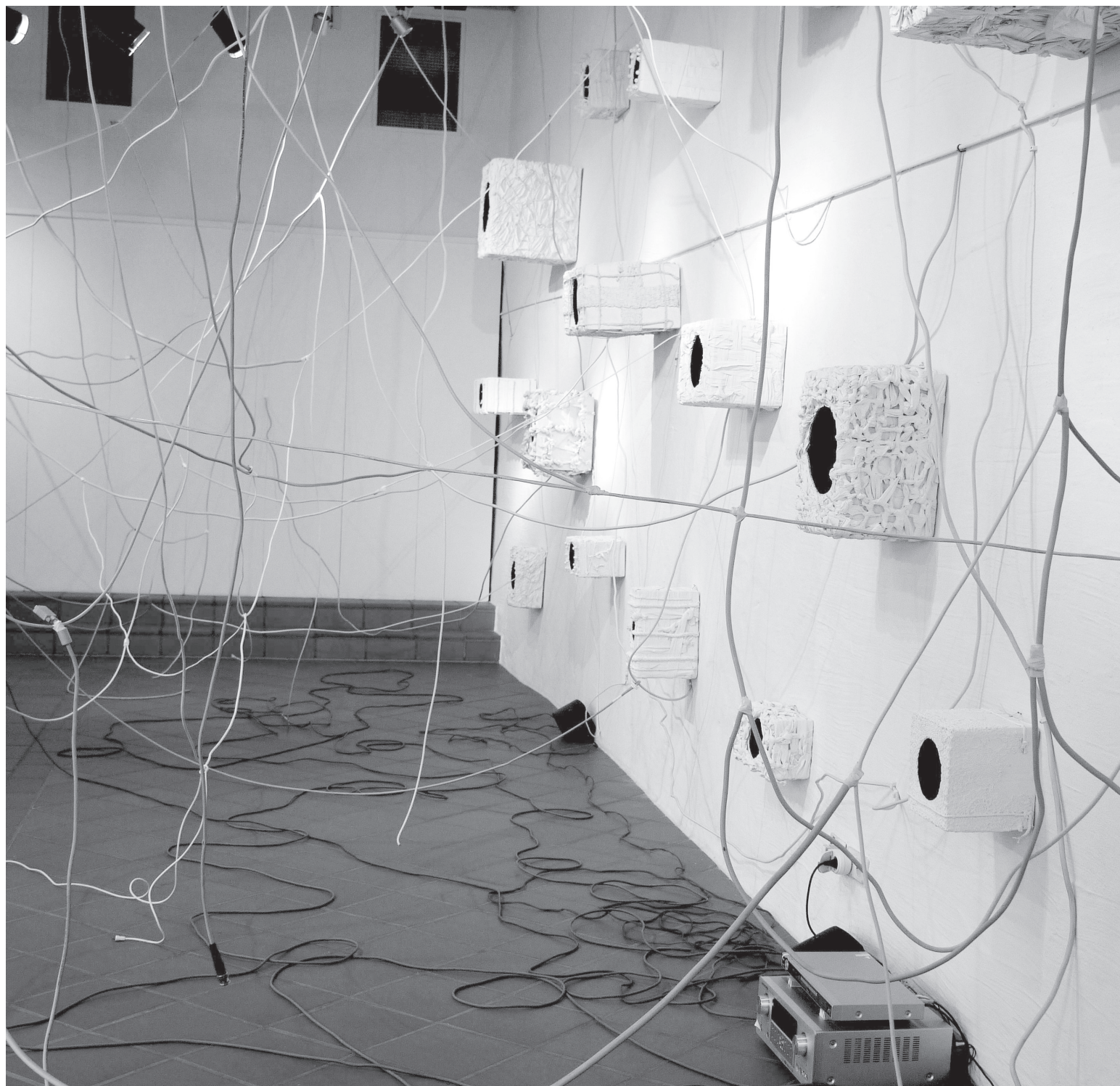

Maszk, 2018,
tus, fotó, 21 × 31 cm

Katalin több alkotása a cenzúra nélküli véletlen élményéből született, így a hajdanán Szatmárnémetiben egy ház padlásán talált régi üvegkleszt, az analóg fényképezéshez használt negatívot és a rajta látott pöttyös ruhás hölgyet alkotásaiban többször montírozta. Az *Identitás I.-ben* (2019) például ikerhelyzetben, az utazás jelképeként fekete alapon sakk-paplannal, majd az *Identitás II.-ben* (2020) a képrendezést fenntartó ellentétben úgy alkalmazta, hogy szintén egy fekete alapú képen belül a sok apró körből álló, az arcot takaró temérdek téli fülőkének (Flammulina velutipes) a fotóját és a talált fotón levő nő visszafogott fehér dekoratív foltját egymással egyensúlyba hozta. Az elhalt faanyagon is megélő igénytelen élősködő, a képen bizarr „fej-gomba” (a fej és a gomba társítása) a sakktáblán lépkedő hölgy fejére kerülve meglepetést okoz. Mint ahogy vizuális meglepetés az is, amint a „fülökébe borult” fej és a sakkjátszma négyzetes tér-idő felülete ellenpontozódik.

Újfent Méreire hivatkozom: „Feltárni csak úgy lehet valamit, ha megéli az ember.”⁸ Azt nem tudhatjuk, hogy Moldvay Katalint az élménygyűjtés kalandvágya vonzotta-e, vagy egyszerűen csak menekült a város zajától, a fogyasztói örületől, a közösségi média megosztóoldalaitól való függőség járványától, ellenben az

8. MÉREI Ferenc: „...vett a füvektől...”, 12.

*Kontrasztok, 2016,
hanginstalláció, kábel, bekötözött kartondobozok,
akril, kb. 900 × 500 × 100 cm*

osztrák Alpokban, 1400 méteres magasságban biztosan harmonikus csend élményével töltődött fel. A sötétben pedig az úr közelsége mindenképpen megérintette, és Godot-ra várva talán megtalálta azt, amit keresett. Többek között a 2019-es varrott fotogramon látható pöttyös ruhájú kicsi lányt, aki igazi őslakosa az Alpoknak – írja.

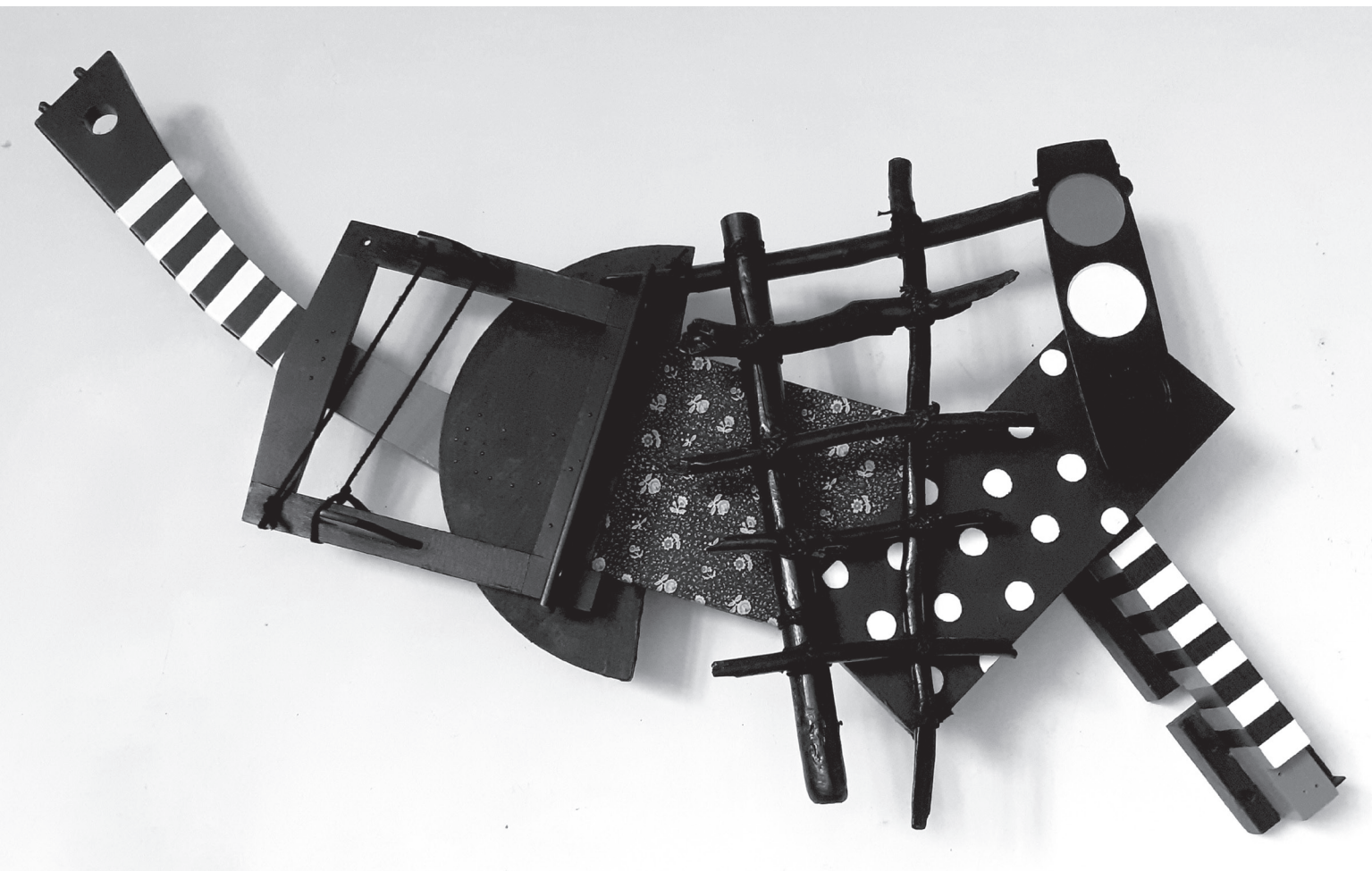

*Meglepetés, 2019,
tus, fotó varrva, textil,
45 × 60 cm*

*Identitás I., 2019,
tus, fotó, 30 × 25 cm*

*Identitás II., 2020,
akrilfesték, fotó, varrás,
50 × 70 cm*

*Cím nélkül, 2018,
fa, akrilfesték, kötéL,
105 × 150 × 25 cm*

*Pöttyös ruhás kicsi lány, 2019,
fotogram, fotó varrva, 30 × 40 cm*

TASNÁDI-SÁHY PÉTER

Növekedés

ESSZÉ Növekedés; legnagyobb lobogónkon ez a felirat díszel, minimum az ipari forradalom óta.

Többet, gyorsabban évről évre.

Több autó, több vásárlás, több turista; növekszünk.

Kevesebb autó, kevesebb vásárlás, kevesebb turista; válság. Angolul, szemléletesebben: depression, szó szerint „nyomás-hiány”, járulékos tartalmak: leeresztett lufi, kedélybetegség.

Logikus következtetés: ha a fejlődés hiánya depresszió, akkor a növekedés presszió, nyomás.

A nyomás, a fizikában, úgynevezett intenzív mennyiség, ami azt jelenti, hogy a termodinamikai rendszer adott pontjára (részére) vonatkozik, a rendszer egészéről – önmagában – nem mond semmit. Az egyensúlyhoz való viszonyról – önmagában – nem mond semmit.

Érdekes kitérő, vagy lehet, mégsem az: a Gay-Lussac-törvény kimondja (ideális gázokra), hogy a nyomás és a hőmérséklet között egyenes arányosság áll fenn. Nagyobb nyomás, magasabb hőmérséklet. Gyorsabb növekedés, magasabb hőmérséklet.

A nyomás növelhető az erő (mozdító, gyorsító hatás) növelésével, vagy az erőnek kitett felület csökkentésével. A növekedés fokozható nagyobb nekiveselkedéssel és az élet elaproszásával; több autó, több vásárlás, több turista.

Ha még mindehhez hozzávesszük, hogy a növekedést számokban, legtöbbször pénzben fejezzük ki, amely nem csak általános, de általánosító értékmérő is, kimondhatjuk: a növekedésnek nincsen minőségi követelménye, mint ahogy

TASNÁDI-SÁHY PÉTER (1981, Budapest) író, dramaturg, színházrendező, a Várad folyóirat irodalomrovatának szerkesztője. 2010-ben jelent meg indiai élményei alapján írott naplója **Hidd el, ez Delhi!** címmel, első novelláskötete (**A Békaember legendája**) 2014-ben látott napvilágot. Rövidprózát, színpadi szövegeket publikál. 2012-ben elnyerte az **Élet és Irodalom** tárcanovella-pályázatának fődíját. **Nagyvárakon él.**

korlátja is csak az, hogy mennyit bír el az anyag (mikor pukkan ki a lufi).

A növekedés, mint a nyomás a fizikában, mennyiségi, nem jelent garanciát a minőségre, csak annyit tudunk, hogy egyre nagyobb növekedés mellett egyre több minden mozog, gyorsul körülöttünk.

Minden évben vannak gazdasági célkitűzések, tervek, beszélnek a közgazdászok egyensúlyi növekedésről, fenntartható növekedésről, de arról senki sem beszél, hogy mi a cél, med-

dig kell nőni, mikor lesz elég. Eddig nővünk és nem tovább. A növekedésnek mindig egy-egy újabb (ingatlan-, dotcom-) válság, összeomlás, lufipukkanás vet véget, sosem az önkorlátozás, sosem az „elég”.

Hozzávetőleg i. e. 5500 és i. e. 2750 között, nagyjából épp a mai Románia, Moldova és Ukrajna területén élt agrártársadalomnak (Cucuteni kultúra) volt egy érdekes szokása: 60-80 évenként módszeresen felgyújtották, majd újraépítették a településeiket. Volt, ahol 13 ilyen „újrakezdés” nyomait fedezték fel a tudósok. Az okokról nincs konszenzus. Akár azt is feltételezhetjük, hogy ezek a hajdani emberek tudták, mennyi az elég, vagy csak még elég közel éltek a természethez, hogy mintaként szolgáljon a társadalmi berendezkedéshez.

A mag kihajt, a növény kifejlődik, virágzik, magot termel, aztán elhervad.

A tojásból a madár kikel, kifejlődik, fészket rak, tojást rak, fiókat nevel, elpusztul.

Az ember születik, felnő, (utódokat nevel), meghal. Mindez felölel körülményektől függően 60-80 évet...

A természetben a fejlődés nem száguldás egy végtelen (szám)egyenesen, hanem kör, ciklus.

Nem A-ból B-be tart, főleg nem az akárhonnan a ki tudja hova, sokkal inkább kibontakozás, kiteljesedés, mely nem felejt el visszatérni önmagába.

MAGYARI SÁRA ROVATA

Tehetségről szólván

Tandem Igaz, hogy a tehetség napja márciusban van, de például a tudományos tehetségekutatás, a diákköri konferenciák május–július között zajlanak. Ez adja nyár eleji tandemezésünk apropóját. Olyan kérdéseket feszegetünk, hogy mit is értünk mi tehetségen; hogyan mutatkozik meg a tehetséges gyermek, fiatal. Van-e lehetőségünk, keretünk a tehetségfejlesztésre és vajon kamatoztatható-e itthon is, vagy a szakmai sikerhez mindenképpen külföldön lehet csak megmutatkozni? És vajon mi történik, ha nem éljük ki a tehetségünket?

(Gál Katalin)

A tehetség definiálása számomra központi szakmai és személyes kérdés. Személyes érintettségem okán szubjektíven viszonyulok a tehetséghez mint fogalomhoz és jelenséghez. Szakmai tekintetben elsősorban egy konceptuális viszonyt próbálok kialakítani, hogy aztán tartalommal is feltöltődjön számomra mindaz, amit tehetségnek tekintek – a diákjaimmal való szakmai kapcsolat révén. Így nem titok, hogy régóta mozgatja a fantáziámat egy „tökéletes” meghatározás meg- vagy kitalálása, de minél többet foglalkozom a kérdéssel, annál inkább világossá válik számomra, hogy a tehetségnek rendkívül sok dimenziója, a dimenzióknak pedig nagyon sok indikátoruk vagy mutatójuk van, amelyek mentén magát a jelenséget meg lehet ragadni. A Kárpát-medencében működő tehetséggondozási gyakorlatoknak és hálózatoknak köszönhetően óriási szakirodalom áll rendelkezésünkre. Mindenki, aki a tehetségnek bármelyik megnyilvánulási formájában érdekelt, találhat tudományos megalapozással készült elemzést, szakmai iránymutatást, ha pedig kilépünk a szűkebb környezetünkből, a világhálónak köszönhetően is rendkívül sok jó gyakorlattal találkozhatunk világszerte. Összegezve, anélkül, hogy részletes szakirodalmi ismertetőt tartanék, számomra a tehetség egy

MAGYARI SÁRA (1976, Nagybodófalva) nyelvész, újságíró, a PKE docense. Tanulmányait Nagyváradon (I. Vulcan Tanítóképző, Ady Endre Sajtókollégium), Temesváron (Művészeti Iskola) és Kolozsváron (BBTE) végezte. Rovatai vannak a Román Rádió temesvári adásában, a Nyugati Jelenben, az E-nyelv Magazinban, a MŰRE lapjában. Kötete: Takázás (esszék, publicisztikák, MŰRE, 2018).

GÁL KATALIN (1981, Csík-szereda) szociológus, a Partiumi Keresztény Egyetem adjunktusa, a Partiumi Tehetséggondozó és Karrier-tanácsadó Központ irodavezetője.

rendkívül tágan értelmezett fogalom, amely a 21. században sokkal többet jelent, mint a kiugró tehetségek felkarolása és támogatása. Azt is mondhatnám sarkítva, hogy nem engedhetjük meg magunknak az elitista

tehetséggondozást. Legalább két okból nem: egyrészt mára egyértelművé vált, hogy a nevelésben, sem a saját gyerekeink, sem pedig a diákjaink esetében, nem fókuszálhatunk egyetlen területre – legyen az kiemelkedő művészi tehetség, sportteljesítmény, műszaki vagy irodalmi elhivatottság, és sorolhatnánk –, mert azt valamelyik másik terület – pl. érzelmi intelligencia, szociális készségek stb. – megsínyli. Másrészt az oktatási szolgáltatások kiszélesedésével széles tehetség-palettán mozog az az ún. emberanyag, amellyel egy oktatónak dolgoznia kell – ebben a kontextusban akár alapszolgáltatások is tehetséggondozásnak számítanak/számíthatnak –, sokszor elég csak a jó példa, a hallgató felkarolása, a lemorzsolódás megakadályozása, a problémák átbeszélése, egy útba igazítás. Ennek tükrében a hétköznapi oktatói munka tehetséggondozást is jelent számomra.

Vannak olyan helyzetek, amelyekben a tehetség egyértelmű, azonnal megmutatkozik, utat tör magának – felfigyelhetünk a tehetségre a hétköznapi életben, egy játékban, egy előadás során a feltett kérdésekből, a kérdéseinkre adott válaszokból. De az egyértelmű helyzetek szerintem statisztikailag elenyészőek a látens tehetségek létezésével. Könnyű gyöngyhalásznak lenni, ha az orrunk előtt hevernek az igazgyönggyel tele kagylók és nem kell értük erőfeszítést tennünk. Azaz nem könnyű a tehetséget felismerni, hiszen rendkívül változatos formákban bukkanhat elő. Ezért óriási a felelőssége mindenkinek, aki gyerekekkel, fiatalokkal foglalkozik, legyen az szülő, pedagógus, tanár – a hétköznapi élet és az oktatási folyamat bármely szintjén. A legfontosabb és legnehezebb talán az érdeklődés fenntartása: sose landjon a figyelem, mert bármilyen oktatói élethelyzetben felbukkanhat egy „ápolni való” tehetség.

Borzasztóan elkeserítő és hatalmas kudarc számomra, ha a tehetség fejlődése/fejlesztése támogatások hiányában akadályokba ütközik, zátonyra fut; az viszont egyáltalán nem baj, ha a támogatásért, legyen az anyagi vagy morális/szakmai, meg kell dolgozni. Érdemes tisztázni azt az alaptételt vagy evidenciát, hogy az erőfeszítést, a munkát, a verítéket a tehetség nem helyettesíti, más szavakkal: a kínlódást nem lehet megspórolni – és szerintem nem is kell. Legfeljebb a mértéke változik, de a hiteles siker mögött mindig ott a megfeszített munka.

Én hiszek abban, hogy itthon is léteznek olyan belátható karrierutak, amelyeken végighaladva sikereket érhetünk el a tehetségnek köszönhetően. Ez nem zárja ki, nem is zárhatja ki a külföldön való szerencsepróbálást, akár forrásbevonásról, támogatásokról, akár karrierről van szó. Túlzottan idealista vagyok, az biztos, de én arra buzdítom a körülöttem megforduló fiatalokat, hogy mint a népmesében, menjenek el szerencsét próbálni, járják a saját útjukat, gyűjtsenek tapasztalatot, jót és rosszat egyaránt, majd térjenek haza, örököljék meg a királyságot és gyarapítsák tovább legjobb tudásuk szerint. Ehhez a népmesei idillhez hozzá kell tennem, hogy sok munka vár még ránk, hogy vonzóvá, élhetővé varázsoljuk az itthoni karrierutakat, hiszen erővel nem lehet itthon tartani a tehetséges fiatalokat.

Tapasztalom saját magamon, hogy gyakran elmerengek azon, mi lett volna, ha ez vagy az a gyerekkoromban vagy később másként alakul (pl. ha lett volna Da Vinci televíziós csatorna, ahol egész nap jobbnál jobb fizikai és kémiai kísérleteket nézhettem volna, biztosan fizikus vagy kémikus lennék). Akkor vajon nem itt lennék, ahol most vagyok? Nyilvánvaló, hogy minden impulzus, amely éri és alakítja az adott egyén karrierútját, hozzátartozik, attól (is) sikeres abban, amit csinál. Később is felszínre kerülhetnek olyan rejtett kvalitásaink, amelyekről nem is tudtunk vagy elhalasztottuk a velük való foglalkozást – ezt manapság hobbinak vagy karrierváltásnak is

nevezik. Szóval a tehetségünk meg- vagy kiélése kontextusában még inkább értelmet nyer számomra az egész életen át tartó tanulás.

(Magyari Sára)

A nyelv minduntalan árulkodik: *tehetség* szavunk vezérjelentése a valami iránt megmutatkozó hajlam, képesség. Ha a szó tövét vizsgáljuk, eljutunk az alapjelentéshez: *tehet*, még tovább bontva, *tesz*. Valahonnan innen indítom a fogalom értelmezését, mert a tehetség valami olyasmit jelent, hogy van egy-két dolog a világban, amit meg tudok tenni, képes is vagyok rá, hajlandóságot is érzek iránta. Mert mindenki ért valamihez, mindenki tehetséges valamiben. A népi kultúra nagyon jól értette ezt, és közösségi igény volt, hogy minden tagjában felfedezze a tehetséget: ezért voltak a *nótafák*, *mese-fák* (akik sok mesét, dalt ismertek és jól is adták elő); a főző- és a sütőasszonyok (akik nagy mennyiségben és jól tudtak sütni, főzni kiemelkedő eseményekre); s még libapásztor is az lett, aki szót értett a ludakkal és szeretett kint lenni a nagyvilágban. Valahogyan az volt a lényeg, hogy az ember megtalálja a helyét.

Aztán valamikor túlértelmeztük a szót, és a zsenialitással kezdtük keverni, valami kiemelkedő teljesítményt kötöttünk hozzá, s szűkítettük megjelenési terét is a művészi és a sporttehetségre. Talán valahol ott, ahol elkezdtek bezárni a szakiskolákat, és eldöntöttük, mindenki elméleti líceumot fog végezni. Pedig az én nagymamám nagyon tehetséges varrónő volt, fél Arad hozzá járt: imádta a munkáját, jól keresett, megbecsültnek érezte magát. Az apám tehetséges pap volt: nagyszerűen megszervezte a közösség életét, fejlesztette a falu infrastruktúráját, s szülőfalumban a mai napig *az aranyszájú* papként említik. Ma pedig kutatjuk a tehetségeket, majd ha megleltük őket, akkor ápoljuk. Úgy érzem, nagyon elmegyünk a lényeg mellett.

Még tanító koromban megfigyeltem magamon, hogy hamar észreveszem, mi rejlik egy-egy gyermekben, mire lenne ő képes. Aztán tanárként még inkább ráéreztem erre – és sok vitám volt a szülőkkel, ne kényszerítsék gyermeküket ide vagy amoda, hagyják, hogy menjen a maga útján. És a tíz-éves érettségi találkozókön nagyon rossz volt látni, hogy

gyakran eltűnt a fiúk szeméből az a csillogás. Keserűen tapasztaltam, hogy a fénytelen szem mellett ott van az alkoholizmus, a pártalanság, és 28-30 éves korukra feladták. Mert valahogyan nincsenek a helyükön: nem avval foglalkoznak, amivel szerettek volna. Inkább apu vagy anyu szavára hallgatva elmentek ilyen-olyan egyetemre, szakra, és a munkájukat inkább gyűlölik, mint szeretik.

Pedig a tehetség mindenki-ben ott lakik. Tapasztalataim szerint sokféle tehetség szorul egy gyerekbe, s ha nem vesszük észre, és nem hagyunk teret a kibontakozáshoz, akkor eltűnik, de megmarad a vágy, majd a hiányérzet. Pedig a tehetséggel el kell számolni. Apámtól ezerszer hallottam: az istentől kapott tehetséget nem lehet büntetlenül elherdálni. Nem, mert visszaüt. Ezért lenne jó, ha a pedagógusok tudnának figyelni: mert a tehetség a gyerek szemében lakik – amikor azt teszi, amihez hajlama van, akkor másképp csillog a szeme. És ilyenkor lehet őt terelgetni a jó irányba. Mellette pedig az akaratát és a kitartását fejleszteni, mert hiába a nagy tehetség, ha nincs mellette szorgalom is: gyakorolni kell, figyelni, tanulni, ellesni, korrigálni, jobban akarni – és ez is nagyon nehéz tud lenni egy mai fiatalnak.

Úgy gondolom, itthon is lehet kama-toztatni tehetségünket: naggyá itthon is lehet lenni, csak kérdés, kinek mit jelent a naggyá levés. Emellett azt elismerem, van egy-két olyan szakterület, ahol külföldön jobbak az esélyek (pl. a számítástechnika

világa, a génkutatás, robotika), de azért a legtöbbünk tehetsége itthon is elég lenne ahhoz, hogy megmutatkozzék. Továbbá azt is gondolom, hogy a tehetségfejlesztés valami sokkal egyszerűbb dolog kellene legyen, mint ami: talán hasznos lenne visszalépni, elismerni, hogy a tehetség valamilyenfajta érzék, kedv és szeretet összessége; hogy lehet valakiből tehetséges autószerelő és fodrász is, nemcsak a tudományos, művészi vagy sporttevékenységekben lehet kiemelkedőt alkotni – bár kétségtelen, hogy a társadalom felől ezek a megmutatkozások jobban látszanak. Ettől függetlenül azt is tapasztalom, hogy nem foglalkozunk eleget a tehetséges fiatalokkal. Ennek egyik okát abban látom, hogy a mi oktatási rendszerünk főleg felzárkóztatni akar, azaz a mínusszal indulót akarja semleges helyzetbe hozni, a kiemelkedőre nincs kapacitásunk, keretünk; sokszor a testileg-lelkileg egészséges és tehetséges gyermekkel, fiatalal nem foglalkozunk eleget, hogy kiteljesítse elhiva-

tottságát, így hosszú távon ő is elvész, megnyomorodik. Pedig idővel megté-
rülne, hiszen ha olyan fiatalok kerül-
nének ki a munkaerőpiacra, akik
szeretik a munkájukat, van hozzá
érezkük, képesek a minőséget létre-
hozni, akkor az mindenki számára jó
lenne. Ha pedig eltérítjük őket, ha
a divatszakmák irányába terelgetjük
őket, ha mindenki elméleti líceumot
végez és egyetemet vagy csak úgy
elkallódik, akkor ne csodálkozzunk,
hogy nem találják önmagukat, hogy
elhiszik, hogy külföldön lehet
önmegvalósulni, vagy csak egyre
többen fénytelen szemmel bolyonga-
nak majd.

ALFÖLDI IMRE

Tejfoggal kőbe (26.)

Regényes önéletrajzi krónika apámról s magamról

Társadalom

Az 1924-ben Nagyváradon született krónikáíró annak a Mozog Nagy Imrének a fia, akinek önéletrajzát Jár a baka, jár címmel közöltük folyóiratunk 2016–17-beli számaiban. Az Alföldi Imre írói álnevet használó ifjabbik Nagy Imre emlékiratai édesapja hagyatékával együtt kerültek hozzánk. A vaskos gépiratköteg élére szerzőnk a következő, sokat sejtető megjegyzést fűzte: „Egy hegedűművésznek készülő, de végül is közepszerű írásipari dolgozóvá kisiklott váradi fiatalember emlékeiből.” A gyermek- és ifjúkorát, tanulóéveit Váradon töltő fiatalember ígéretesnek tűnő zenei pályafutását a második világháború végén – leventeként – a frontra kerülés, majd a hadifogság pokla törte meg. Kalandos úton hazavergődve, mintegy pótcselekvésként állt be „írásiipari dolgozó”-nak. Újságíróként előbb szülővárosában tevékenykedett, majd Budapestre költözve különböző lapok, illetve a Rádiókabaré munkatársa lett. Krimiszerzőként öt kötete jelent meg, részint a Népszava kiadásában. Önéletrajzána sorozatban közlendő részleteit a születésétől 1947-ig terjedő időszakból válogatjuk, az alábbi epizód 1933–34 fordulóján játszódik.

„KINYÍLT A SZEMED, Ó, KUTYÁM”

Mikor az elemi iskolába járásomról szót ejtettem, megke-
rültem az „előtanulmányokat”, óvodába járásom ügyét.
Egyszerű oka van: életemben nem jártam óvodába, csak
kétszer két napig. Elkezdtem, aztán egy hónapi torokgyul-
adás és mindenféle egyéb „haldoklás” után még két napig
próbálkoztam vele. Nem bírtam!

Beírtattak engem rendben a szüleim a Nogáll utcai óvodá-
ba. Ez esett a legközelebb Ferenc utcai otthonunkhoz.
De harmadnap már magas lázzal feküdtem otthon, nem
is akármeddig. Szőke doktor úgy járt hozzánk azidőt,
mint szerelmes legény a kedveséhez: amikor csak ideje

engedte. Többheti nyavalygás után –
azt hiszem, eközben próbálták kivé-
tetni a manulámat Chidoşean dok-
torral, sikertelenül – újra nekivesel-
kedtem a Nogáll utcai megpróbálta-
tásoknak. Újra csak ágynak estem.
Mire apám, aki általában elég
hamar levont következtetéseket,
és nem volt tőle idegen az igen
gyors döntés gyakorlata sem, ellent-
mondást nem tűrő hangon kijelen-
tette:

– Frászt neked, óvoda! Olyan girhes
vagy, hogy neked még az óvoda is
árt. Itthon van az anyád, vigyázzon
rád! Fontosabb nekem, meg neked is,
a zeneiskola, mint a bújj-bujj-zöldág-
zöld-levelecske...

Attól fogva szóba sem került többet,
hogy „előtanulmányokat” abszolvál-
jak bármelyik óvodában. Őszintén
szólva nekem sem hiányzott, hogy
ismeretlen kölykök közé keverve,
mindig azt csináljam, amit az óvó
néni akar, nem azt, amihez kedvem
van. Elég volt a muszájból a rendsze-
res hegedűgyakorlás.

Eljött végre az idő, amikor az 1933.
május 6-án kezdett alapozással neki-
láthatunk új otthonunk építésének,
saját, takaréklángra csavart életfor-
mánk szerint.

Szó szerint idemácsolom édesapám visszaemlékezéseiből az erre az időszakra vonatkozó sorokat: „(...) Megjött az 1933. év is. A gyermekek egészségi állapota sürgette az építkezést. Ekkor már a feleségem maga ajánlotta, hogy elad a földjéből, ha megvinné valaki. Az én keresetemből ekkorra körülbelül hetvenezer lej feküdt már telekben, kavicsban, téglában és deszkában, pár ezer lej meg az újabb kölcsönből kéznél volt a cémentre. Sikerült feleségemnek is eladnia két holdat, hatezeröttszáz lejével holdját. Az albisi Szabó Béla vette meg. (...) Szegény Béla, az 1933. évi nagy tavaszi abnormális havazásnak lett az áldozata, a kapuja előtt az országúti árokba temette a hó. Leszállt a szekérről, hogy kaput nyisson, nem akarta abban az ítéletidőben kilármázni a családját, hogy nyissanak kaput, aztán az árok fölötti átjáró híd mellé lépett. A nyakig érő hóból nem tudott kievickélni, odafagyott. Ez március 23-án történt! Alig tudtak neki koporsót hozni Székelyhídról, mivel a hó az útszéli akácok tetejéig ért imitt-amott. Olasziból az összes igás ökröt kirendelték utat törni a hóban. Mikor aztán pár nap múlva olvadni kezdett, a folyók nem bírták levezetni a hólét, kiöntöttek. A Sebes-Körös napokon át hordta az áldozatául esett, elsodort gazdasági épülettromokat, állatokat, macskát, kutyát, baromfit, sőt, bölcsőt is, benne kisgyermekkel. De a kavics- és homokkitermelést nagyon megkönnyítette.

Ez a tavasz volt mégis a legkedvezőbb az építkezés megkezdésére. Részemről már csaknem minden előkészület az indulást jelző beintésre várt. A Ferenc (Doina) utcai viskóra is végre komoly vevő alkudozott, Gleichmann cipész, ezért lassacskán hozzámerészkedtünk Nichita Gyuri bácsi közreműködésével az építkezéshez. Hanem ha valaki még nem ismeri némely ember ragadozó természetét, ajánlom, házi kezelésben próbáljon építkezni. Soha annyi gazembert nem mertem volna elképzelni, mint amennyit építkezés közben megismertem, és soha annyi fuserálót, mint amennyi az építőiparban akkor „szakembernek” nevezte magát.

A kis Ferenc utcai házat kipreparáltam magam. Mikor lebontottam a belső tapaszt (*vakolást – A. I. megj*), akkor vált nyilvánvalóvá, hogy mitől is volt olyan egészségtelen a lakás. A tapaszt és a fal között tenyérnyi vastagon díszel-

gett a zöld penész. Miután kitakarítottam a lakásból, lelocsoltam a falat forró mézstejjel, amiben kékgálicot oldottam fel. Aztán frissen oltott mézből és homokból habarcsot kevertem, s azzal bevastaltam a falat. Meleg tavaszi napokon, nyitott ablakok mellett állandóan fűtöttem a szobát. Mikor jól kiszáradt, újrafestettem. Gleichmann bácsi, a cipész kényelmesen költözhetett belé, miután leszurkolta érte a kialakított 39 ezer lejt. Ekkor már 1933 júniusa volt. A családomat épülő házunk szomszédságában, Fazekes Lajos szomszédék konyhájában helyeztem el – velük megegyezve –, magam pedig a már befedett, újonnan épült betonpince egyik szögletébe helyezett hárságyon éjszakáztam, június 18-tól november végéig, mikor is Varga asztalos úrnak méltóztatott leszállítani, háromhavi késedelemmel, az előre (!) kifizetett ajtókat, ablakokat. December elejére sikerült lakhatóvá tenni az egyik szobát, a konyhát, az egész épületet pedig tető alá hozni. A két szobának, konyhának, spájznak kész volt az ablaka, ajtaja, be is volt állítva, de az udvari részen, a két nagy előszobai köríves ablak és az előszobaajtó még meg sem volt akkor rendelve. A konyha és a folyosó, a felvezető lépcső nyers betonból, cémentezés, illetve burkolás nélkül. A külső szoba pedig még el se töltve, kétméternyi mélység fölött, fosznideszkával hidaltuk át az előszoba és a belső szoba küszöbe közötti négyméteres távolságot, s azon át mászkáltunk,

egyensúlyozva, egész télen, 1934-re kelvén. Az egyetlen szobát, amelyet laktunk, egy pléhkályhával fűtöttük. Többnyire hideg volt, de csudálatosképpen senki se lett beteg közülünk...

Állapotunk igazolta tehát Szőke doktor állandóan hangoztatott véleményét, hogy betegeskedésünk fő oka a Ferenc utcai házikó s annak dohos levegője. Ott ugyan melegebbre

lehetett kifűteni a szobákat, itt még nem, mégis fittyet hánytunk a téli nyavalyákra.”

(Folytatjuk)

A szöveget gondozza és szerkeszti:

SZŰCS LÁSZLÓ

FRIED NOÉMI LUJZA

Az élet visszatér – ha hagyják

A püspökfürdői tó megmaradásának esélyeiről

Közhelynek számít, de a természet, hogyha hagyják, teszi a dolgát és regenerálódik. A világvilág idején a bolygó „fellelegzett”, hiszen főleg az iparvidékek légszennyezettége jelentősen csökkent. Nem kell azonban távoli országok adatait böngészni, elég, ha kisétalunk Váradszentmártonba, a „tündérrózsás tóhoz”, ahol szemmel látható a változás. Hogy ez tartós is lesz, abban már nem vagyunk biztosak.

Legutóbb 2018 novemberében foglalkoztunk részletesebben a tó sorsával, melyet az emberi mohóság tett tönkre. Az Európában egyedülálló élőhely egyik őshonos, csak itt élő faja, a bordás homorcsa (*Melanopsis parreyssi*) nevű csigafaj akkorra már kipusztult, nem sikerült mesterséges körülmények között szaporítani.

Abban már akkor is egyetértettek a természetvédelmi terület előző és azóta szinte csak volt gondnokai, azaz a Körösvidéki Múzeum és a Sporthorgászok Aqua Crisius Egyesületének munkatársai, hogy a tó megmentéséhez csökkenteni kell a termálvíz-kitermelést. Az előbbieket szerint a Ioan Coșuț nagyváradi és Paál Gábor pécsi kutatók által megállapított másodpercenkénti háromszáz literes kitermelés mellett maradna meg a tó vízellátása, az utóbbiak viszont újabb méréseket terveztek.

„Szomorú, de igazunk volt”

Miután a világvilág miatt bezárták a félixfürdői és püspökfürdői szállodákat, panziókat, strandokat, a termáltó vízszintje növekedésnek indult, a természet igazolta a múzeum szakembereinek álláspontját. Annak idején a tóról folytatott több parázs hangulatú vitán vettem részt a prefektúrán, ám a memória csalóka; a Körösvidéki Múzeum áprilisi

FRIED NOÉMI LUJZA (1974, Szalárd) a Várad szerkesztője. Dolgozott nyomtatott és írott sajtóban, a többi között a Szemfüles gyermeklapnál, a Reggeli Újság és Krónika napilapoknál, a maszol.ro portál Bihar megyei tudósítója. Húszas-harmincas éveiben verseket írt, szerepelt például a Váradykon antológiában.

közleményében viszont időrendbe szedték a tó kiszáradásához vezető történéseket.

A Körösvidéki Múzeum – akkor még a Natura 2000-es terület gondnokaként – 2011 decemberében kongatta meg először a vészharangot a termálvízréteg kihasználása és a tavat ellátó forrás hozamának csökkenése miatt, és sürgős intézkedéseket kért. Az eredmény? Többféle helyi (Környezetvédelmi Ügynökség, Vízügyi Hatóság, kormány megbízotti hivatal) és minisztériumi bizottságot hoztak létre, ezek előtt a múzeum szakemberei ragaszkodtak az elmúlt ötven év kutatási eredményeinek következtetéséhez: szabályozni kell a termálvíz

felhasználását, különben kiszárad a tündérrózsás tó. A bizottságok azonban nem a múzeum szakembereinek hittek, hanem az Országos Ásványkincshatóság (ANMR) álláspontját vették figyelembe, mely szerint nem a termásvíz túlfogyasztása, hanem a forrás eltömődése, a szárazság, a klímaváltozás vagy a Hold befolyása (???) okozta a vízszint csökkenését.

A múzeum azt is kérte az ásványkincshatóságtól, hogy legalább időlegesen, addig, ameddig a tó szintje visszaáll, ne adjanak engedélyt újabb fúrásokra. A gazdasági érdek azonban felülírta a természeti érdeket: 2012–2014 között öt újabb kutat fúrtak, egyet a termásvízes tó közvetlen közelében. A tó ezek után kiszáradt.

A Környezetvédelmi Minisztérium ellenőrző testülete 2014 augusztusában azt állapította meg, hogy mindössze nyolc kitermelőponton keresztül a megengedett maximális mennyiséget termelik ki a termásvízrétegből. Ám ezekhez még hozzá kell számítani további nyolc, szintén engedélyezett fúrást a fürdőekben és 11 nagyváradi mélyfúrást is (mivel ezek is ugyanazt a termásvízréteget használják, ugyanis a kutatások kimutatták, hogy a Váradszentmárton és a Várad alatti vízrétegek kapcsolatban vannak egymással). Az illegá-

lis fúrások (ezek száma természetesen nem ismeretes) hozzászámolása nélkül is egyértelmű, hogy a túlzott kitermelés vezetett az ökológiai katasztrófához.

Eközben azonban, még 2013-ban, a Körösvidéki Múzeumot büntette meg a prefektúra. Ezért a múzeumiak, tudomásul véve, hogy „legyőzte őket a rendszer”, lemondtak a természetvédelmi terület kezeléséről.

Közleményük végén leszögezik: bár a kitermelés járvány miatti szüneteltetése után feléledt a tó alatti forrás, az élőhelyet csak a termásvíz-kitermelés szigorú ellenőrzésével lehet(ne) megőrizni. A kipusztult fajt pedig ez sem hozza vissza.

Azt már 2018-ban is tudtuk, hogy a bordás homorcsa kipusztult, s Venczel Márton, a múzeum természettu-

A tó „víztükre” 2020. február 14-én, a fűtési szezon teljében, a járvány romániai megjelenése előtt

Fotók: AQUA CRISIUS EGYESÜLET

dományi részlegének vezetője azt is elmondta, hogy a szintén ott őshonos halfajnak, a Racovița-kelének (Scardinius Racovitzai) már csak néhány tíz példánya él – akváriumokban. A hévízi tündérróza (*Nymphaea lotus* varietas *thermalis*) volt az egyedüli, mely jól bírta az áttelepítéseket. Venczel Márton azt is elmondta, hogy jelenleg ugyan szép vízhozama van a forrásnak, látszik, hogy onnan a víz ismét az eredeti medrében folyik, de megerősítette: amint újrainytanak a lezárt szállodák, strandok és nő a termálvíz-kitermelés, a tó újból veszélybe kerül. Ha sikerülne is szabályozni a vízszintet, akkor sem lenne könnyű visszatelepíteni a tóba a Racovița-kelét, árulta el a szakember. Az ok egyszerű: többször és sok ikrát kellene a tóba juttatni ahhoz, hogy a természetes ellenségek jelenlétében ismét benépesítsék a tavat a halak.

Van is gondnok, nincs is gondnok

Mint arról már 2018-ban is beszámoltunk, a Sporthorgászok Aqua Crisius Egyesülete a Természetvédelmi Világalap (WWF) Duna–Kárpátok programjával közösen 2016. július 8-án írta alá a környezetvédelmi minisztériummal azt az egyezményt, melynek értelmében a tó és a Pece patak ter-

mészetvédelmi terület gondnokaivá váltak. Az egyesület képviselője, Andrei Togor akkor is, most is készségesen válaszolt kérdéseinkre, mivel az egyesület, annak ellenére, hogy gondnoki minőségét már elvesztette, a megkezdett projektet végigviszi.

Arra is rákérdeztünk, hogy a természetvédelmi terület gondnokaként a horgászegyesület milyen törvényes eszközökkel léphet fel a tó és a Pece patak védelmében. Ám ekkor megtudtuk, hogy az egyesület már nem a terület gondnoka. „Sajnos a gondnoki minőségünk csak formáság, bár aláírtuk a megállapodást, az elvesztette a tartalmát, miután a gondnoki minőséget megszüntette a 2018/75. számú sürgősségi kormányrendelet” – írta Andrei Togor. Az egyesület munkatársai közül jó néhányan, akik a természetvédelmi területek-

Március 16-án, a rendkívüli állapot kihirdetése előtti napon még mindig csak a legmélyebb részt borította víz

kel foglalkoztak, már több mint egy éve másutt dolgoznak, jelenleg kevesebb figyelmet fordíthatnak a tó sorsára. Várhatóan a Természetvédelmi Területek Országos Ügynöksége (ANANP) Bihar megyei kirendeltségének három alkalmazottja veszi át a feladataikat – ahogy sokakét, akik a természet megőrzéséért fáradoztak a természetvédelmi területek „államosítása” előtt.

A megkezdett projektet befejezik

Az uniós támogatással megvalósuló határon átnyúló projekt, melynek részeként geofizikai, kémiai és hidrogeológiai tanulmányok készítését tervezték, még tart, működését októberig meghosszabbították, elsősorban a Bihar megyei környezetvédelmi hatóságoknak, a Környezetvédelmi Ügynökségnek és a Természetvédelmi Területek Országos Ügynöksége (ANANP) Bihar megyei kirendeltségének köszönhetően.

A tanulmányok nagy része elkészült, ezeket várhatóan év végén hozzák majd nyilvánosságra, „annak reményében, hogy mindazok, akiket érdekel a termálvíz, hozzáférjenek

az eredményekhez, és azokat a termálvíz mint természeti erőforrás fenntartható felhasználása érdekében hasznosíthassák” – írta kérdésünkre Andrei Togor. Hozzátette: a projektben négyen működnek együtt, ő az Aqua Crisius nevében nyilatkozhat. Elmondta: a tündérrózsás tó vizének bakteriológiai tanulmánya, illetve az övezet ökoturisztikai koncepciója már elkészült, és takarítottak is a védett területen. A fürdők látogatóinak egy tematikus, román és angol nyelvű tájékoztató táblákkal ellátott útvonal áll majd rendelkezésükre.

Az eredményeket egyébként a magyarul kissé furcsa nevű „Az ökoszisztémák megóvása és védelme a termálvíz és az édesvíz hiánya által a határokon átnyúló területeken” projekt (a román elnevezésből kiderül: a

2020. április 7-i felvétel a már szinte teljesen megtelt tómederről, a kép jobb szélén a termálvíz gőzölgése is látható

termál- és édesvíz hiányától fenyegetett ökoszisztémákról van szó) három nyelven (magyarul, románul és angolul) elérhető honlapján (www.aquares.ro) teszik majd közzé. A honlap szerint az Aqua Crisius mellett a Nagyváradi Egyetem és a Nagyváradi Metropoliszövezet-fejlesztési Egyesület, valamint a Magyar Tudományos Akadémia Atommagkutató Intézete vesz részt a projektben, melynek teljes költségvetése 1,3 millió euró.

Az Aqua Crisius szándéka az, hogy a tündérrózsás tó többéves „aktivitásáról” jelentést készítsen. A víz szintjét és hőfokát évente sok alkalommal mérték, így a mérések eredménye összevethető a termálvíz-felhasználás adataival, tudtuk meg Andrei Togortól. Arra azért erősen kíváncsiak vagyunk, hogy mit lehetett mérni egy már kiszáradt tó szintjén s eltűnt vizének hőmérsékletén.

Kis hazai abszurd

Azt is szeretttük volna megtudni, hol tart a fajok megőrzését szolgáló központ tervbe vett megépítése. A válaszból megtudtuk, hogy a projekt határidejét főleg azért kellett meghosszabbítani, mert ezt a központot nem lehet felépíteni a tervezett helyén. Bár a természetvédelmi törvények nem

tiltják fajmegőrzést szolgáló központ építését természetvédelmi területen, az ANANP kedvezőtlenül véleményezte az építkezést. Egyébként a természetvédelmi területek „államosításakor” az ügynökség bihari kirendeltsége három alkalmazottal vette át annak az addig mintegy száz személynek a munkáját, aki természetvédelmi területekkel foglalkozott.

A dolog azért botrányos, mert az ügynökség alkalmazottai azzal indokolták az elutasítást, hogy terepszemléjükön megállapították: a tervezett építkezés veszélyeztetné őshonos fajok európai szinten egyedülálló élőhelyét – öt évvel az után, hogy ezek a fajok teljesen eltűntek az élőhelyükről...

Ezt követően az Aqua Crisius lemondott a központ megépítéséről, ezt a beruházást a projektvezető Nagyváradi Metropoliszövezet-fejlesztési

A május 14-én készült képen a püspökfürdői tó már a sok évvel korábbi képét mutatja

Egyesület vette át. Érthetetlen a központ tervének meghiúsítása, hiszen egy jóváhagyott, támogatást nyert projektről van szó, a hatóságok, így az említett ügynökség munkatársai is tudtak az építés tervéről. Csak a környezetvédelmi eljárások lefolytatása során érte az Aqua Crisius képviselőit az a meglepetés, hogy a román állam alkalmazottai vehemensen ellenzik az építkezést.

Amíg a szakemberek és a hivatalnokok vitatkoztak, a bordás homorcsa kihalt, a Racovița-kele csak akváriumban létezik, a tündérrózsza az egyetlen faj, amely kilométerekre természetes élőhelyétől is „megmakacsolta magát a túlélésért” – Andrei Togor szavai szerint.

Váradról se feledkezzünk meg

Azt is megtudtuk, hogy az egyesület képviselőinek a járványhelyzet ideje alatt is volt lehetőségük kimenni a természetvédelmi területre (az Aqua Crisius fotóin egyébként jól látható, hogyan nőtt meg a vízszint a tündérrózsás tóban). Andrei Togor arra is felhívta a figyelmet, hogy Püspökfürdő, Félixfürdő és Nagyvárad gyakorlatilag ugyanazt a termálvízréteget használja. Ma a Nufărul negyedben nyolc hőközpont működtetéséhez használnak termálvizet anélkül, hogy a hőcserén átessett vizet visszajuttatnák a talajba. Véleménye szerint ezt sem kellene figyelmen kívül hagyni. Igaz ugyan, hogy a nyári idényben Püspökfürdön és Félixfürdön is jelentős a fogyasztás, de a termálvizet nemcsak gyógykezelésre használják, hanem strandolásra is. „Gyakorlatilag tocsogunk a termálvízben, azzal büszkélkedünk, hogy mi vagyunk a termálvizek fővárosa, de milyen áron, és főként: meddig?” – írta Andrei Togor.

Amint várható volt, a termálvízfogyasztás szünetelése a tündérrózsás tó vízszintjének szinte azonnali növekedéséhez vezetett. A vízszint emelkedését más években is megfigyelték, rendszerint áprilisban, a fűtési idény végén, de még a turistaszezon előtt. Ám amint a nyaralási idény elkezdődött, a termálvíz eltűnt, a forrás tehát csak egy-másfél hónapig volt aktív. Számukra most nem is annyira a forrás újraindulása volt különleges, hanem az, hogy mérni tudták a Pece vízhozamát a természetvédelmi területtől a vízfolyás

mentén, és megállapíthatták, mekkora a patak újratöltődéséhez szükséges természetes vízhozam. Csodálkozva tapasztalták, hogy ez a termálvízhozam már háromszor kisebb, mint 1979-ben volt, mikor az akkori megyei néptanács alelnöke elrendelte, 24 órára állítsák le az összes kutat, hogy megmérhessék a hozamot. A koronavírus-járvány következtében a termálvíz-kitermelés csökkent, ám a jelenleg mért, kisebb hozam sötét jövőt vetít előre, ha a kitermelés ugyanúgy folytatódik, mint eddig. Úgy becsülik, hogy az élményfürdők, strandok újrainyitása után napokon belül nem marad elegendő termálvíz a tavat tápláló forrásnak.

Panaszt lehet tenni

Mint már jeleztük, a Bihar megyei Prefektúra korábban aktív szerepet játszott a tóval kapcsolatos találkozó megszervezésében, ezért kérdésekkel fordultunk Fenesi Tibor helyettes kormány megbízotthoz is. Egyebek mellett az érdekelt bennünket, van-e módja, lehetősége az intézménynek arra, hogy fellépjen a természetvédelmi területek, esetünkben a tündérrózsás tó megóvása érdekében.

A válaszból megtudtuk, a kormány megbízott jogköreit jelenleg a 2019/57. számú sürgősségi kormányrendelet, magyarán a Közigazgatási törvénykönyv második fejezete szabályozza. A prefektus feladatai közé tartozik a kormány politikai elveinek érvényesítése, döntéseinek élet-

beléptetése, a közrend megőrzése és ennek a felügyelete; a kormány által létrehozott megyei intézmények és más országos intézmények, ügynökségek megyei szervezeteinek vezetése, munkájuk összehangolása; a közigazgatási egységek, önkormányzatok által meghozott döntések és kibocsátott dokumentumok (például tanácsi határozatok és polgármesteri meghagyások) jogi ellenőrzése; tanácsadás a közigazgatási egységek kérésére; továbbá a sürgősségi helyzetből adódó feladatköröket is el kell látnia. „Tehát a fenti kérdésből kifolyólag elmondhatjuk, hogy a kormány megbízottak számos feladatköre van, és igen, egy közérdekű probléma esetében panasz alapján vagy akár hivatalból is eljárhat, ha ez indokoltnak látszik” – válaszolta Fenesi Tibor.

Arra a kérdésünkre, hogy az ANANP Bihar megyei kirendeltsége köteles-e beszámolni tevékenységéről a prefektúrának, ezt a választ kaptuk: „Jelenleg a kormányhivatalhoz azok a minisztérium által megyei szinten működtetett intézmények tartoznak, amelyek jogi személyiséggel rendelkeznek, az úgynevezett dekoncentrált jellegű intézmények, központilag kinevezett vezetői struktúrával rendelkeznek.” Ezeknek az intézményeknek a vezetői a kormány megbízotti hivatal kollégiumának havi ülésein beszámolnak tevékenységükről a prefektusnak. A Természetvédelmi Területek Országos Ügynökségének megyei kirendeltsége azonban nem tekinthető dekoncentrált intézménynek, mivel nem jogi személy, csak adminisztratív feladatai vannak a létrehozásá-

ról szóló 2016/95. számú törvény 1. cikkelye szerint. „Viszont országos szinten az ANANP a Környezetvédelmi Minisztérium fennhatósága alá tartozik, így az említett kérdés a kormány megbízotti hivatal részéről megközelíthető, hiszen a Környezetvédelmi Ügynökség megyei szinten dekoncentrált intézményként van nyilvántartva, amely a kormány megbízott vezetése és koordinálása alá tartozik” – magyarázta az alprefektus. Azt is újra megerősítette, hogy környezet- és természetvédelmi kérdésekben magánszemélyek és civil szervezetek is fordulhatnak a prefektúrához, az intézmény honlapján feltüntetett módokon és elérhetőségeken papír alapú beadványban, de akár a registratura@prefecturabihor.ro e-mail-címre küldött elektronikus levélben is.

Olvasóinkra bízunk annak eldöntésével, hogy mindez elegendő-e a régi szintjét újra elnyerő tó megvédéséhez.

PLAINER ZSUZSA

Az aranykor története

A nagyvárad Cinka Panna-cigánytelep emlékezete

„Mi a telepről jöttünk.” Ezt szinte mindegyik várad-velencei roma tudtomra adta, ha az antropológiai terepmunka során arra kértem őket, meséljenek magukról. Értettem persze, hogy a cigánytelepre utalnak ezzel, a Cinka Pannára, amelyről – váradiként – én is tudtam. Igaz, csak annyit, mint a városiak nagy része: hogy az egykori olajgyár és fatelep környékén volt, és talán ma is létezik.

Aztán elkezdtem módszeresebben felkutatni és számba venni az egykor ott élő családokat. Meghallgatni két-három generáció történetét arról, milyen is volt az élet a Cinka Pannán, és mi történt azóta, hogy elköltöztek onnan. Akkor értettem meg, hogy e látszólag szenttelen mondat („Mi a telepről jöttünk”) sokkal több, mint egyszerű kijelentés: egy közösség története és egy kollektív trauma emléke.

A Cinka Panna kutatása számomra nemcsak helytörténeti terepszemle. A hazai romológiaának kevés adata van a cigányközösségek múltjáról (a kommunizmus utolsó éveinek történetéről), a városi romák helyzete is „alulkutatott”. Míg a mélyszegénység a cigánykutatás kiemelt témája, a gettóso-

Greguss Imre festménye 1910-ből Cinka Pannáról, a 18. században élt legendás cigányzenésről, a telep névadójáról

PLAINER ZSUZSA (1974, Nagyvárad) a kolozsvári BBTE bölcsészkarán, majd szociológia karán végzett. Antropológus, a bölcsészettudományok doktora, a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet kutatója.

dott „blokknegyedek” kialakulásának okairól szinte semmit sem tudunk. Ezért úgy gondolom, a Cinka Panna emlékezete nemcsak Várad történetének része, hanem a romániai kommunizmusé is.

A kutatás először kutakodás volt csupán, hiszen számtalan olyan emberrel interjúztam, aki maga sem értette, mi és miért történt vele. Így az események pontosabb rekonstruálása végett ezeket az elbeszéléseket – levéltári források, dokumentumok híján – a lakáshivatal egykori dolgozóival, tanárokkal, egykori vasutasokkal készített interjúkkal egészítettem ki, és összevettem a tehetősebb romák narratíváival is. Az alábbiakban főleg az egykori telepiek szövegeiből idézek, mert fontosnak tartom, hogy a Cinka Panna története az egykori lakók „hangján” szóljon meg.

E többéves munka során rengeteg támogatást kaptam, de három segítőtmet mindenképpen szeretném kiemelni: Románszki Rozália és Bárdi Márta tanítónőket, valamint Mihály Iza szociális gondozót, egykori iskolai mediátort. Segítségük nemcsak megkönnyítette a mélyszegénységben élők bizalmának elnyerését, de általuk eljuthattam az egykori cigánytelep tehetősebb lakóihoz is, azokhoz, akiknek sikerült elkerülni, kiköltözni a gettóból és elkerülni a kisebbségre oly jellemző elszegényedést. E réteghez tartozók nemcsak kitűnő adatközlőnek bizonyultak, de általuk megismerhettem a roma alsó középosztályt is, amely a nem roma társadalomba beékelődve láthatatlan marad a nyilvánosság előtt csakúgy, mint a kérdőíves kutatások számára. Az egykori telepiek nevét – adatvédelmi előírások miatt – nem írnám le, rám szánt idejüket, türelmüket ezúton is köszönöm. A kartográfiai adatokhoz és az utcanévtörténethez Bartos-Elekes Zsombor kartográfustól kaptam értő segítséget. Neki is nagyon köszönöm.

A hely

Számtalan téves vagy pontatlan adat kering az egykori cigánytelep földrajzi helyzetéről. Egy Várad történetével foglalkozó blog (<http://nagyvarad-oradea.blogspot.ro/2007/11/trtnete.html>) a Cinka Pannát a Tokajiteleppel azonosítja, holott ez utóbbi nem roma munkáskörnyék volt az előbbi szomszédságában. Egyes újságcikkek szerint az egykori telep helyszíne a Gutenberg utca környéke, jöllehet ez a hely az a blokknegyed, ahova a Cinka Panna lakóinak kényszerűen költözniük kellett (http://tokeslaszlo.ro/cikk/cinka_panna_romatelep_nagyvarad).

Az egykori lakók szerint ők „nagyon régóta” éltek a telepen. Egyes 19. századi térképek azt mutatják, Nagyvárad keleti szélén már ebben az időben is létezett egy kompakt lakóövezet, amely akár romatelep is lehetett, ennek igazolásához azonban több adatra lenne szükség. A régi utcanevek alapján azonban igazolható, hogy Várad-Velence egyik utcáját már a 20. század elején romák lakták: a térséget 1939-ben Colonia Țiganilor utcának nevezték, 1941-ben átkeresztelték Cinka Pannára, majd 1947-ben Cigánytelep utcára; az 1966-os térképeken a terület Micsandrelor néven szerepel, úgy, ahogy ezt az elbeszélők is említik.

A Cinka Panna-telep tehát egy utca volt Várad-Velencén, az egykori olajgyár, a fatelep és a valamikori Fruct-export környékén, a város keleti szélén, a Kolozsvári út leágazásában. Az L alakú területen kétoldalt házak voltak, ezekben körülbelül 25 család lakott, mintegy 160 ember. A telepiek magukat „magyar cigányként” nevezik meg, azaz a szubetnikai hovatartozásukat nem ismerő, a magyar társadalom felé asszimilálódott csoportként. Az idősebbek (ötven-, hatvanévesek) beszélnek a romanit, a fiatalabb generációk már csak értik, az otthoni kommunikáció nyelve a magyar; a gyerekek általában magyar iskolába járnak.

A telepiek maguk készítette vályogházakban laktak, ha a család bővült, az építményhez hozzátoldottak egy újabb szobát. Mindenkinek volt udvara, sokan állatokat is tartottak. A vizet a környéken lévő kútról hozták, az áramot a villanyoszlopról vezették el improvizált kábelekkel. Egy másik verzió szerint egyes telepieknek „volt áramuk”, tőlük kapta vagy vette – feltételezhetően improvizált kábelek segítségével – a többi lakó. A megélhetést az olajgyár és a fatelep földrajzi közelsége is segítette: az előbbiből olajpogácsához jutottak a telepiek, a fatelepről pedig tüzelőhöz.

A Cinka Panna lakói foglalkozás és anyagi helyzet tekintetében sokszínű csoportot alkottak. Egyesek, valószínűleg nem sokan, az iparban dolgoztak szakképzetlen munkásként: a szőrmegyárban, a konzervgyárban,

egyesek a köztisztasági vállalatnál. A legtöbben gazdaságilag önállóak voltak: fuvarosok és tűzifa-feldolgozók (főleg a tehetősebbek, akiknek kocsijuk és lovuk is volt). A nők tolat, edényeket, ócska ruhát, pörkölt napraforgómagot árultak, a kevésbé tehetősek a fuvarosoknak segítettek, ócskasvasat, papírt és üveget gyűjtöttek és szállítottak be a gyűjtőhelyekre. Megint mások, amikor alkalom nyílt rá, feketepiacról megvásárolt termékekkel kereskedtek, hiszen a kávé, a csokoládé, a pipereszappan luxuscikknek számított a kommunista hiánygazdaság éveiben.

A telepfelszámolás okáról nem találtam dokumentumokat. A legvalószínűbb, hogy a területre szüksége volt a fatelepeknek, így a roma közösségnek mennie kellett. Az is elképzelhető, hogy a költöztetés a '70-es évek romániai romapolitikájának eredménye, amely – egyebek mellett – a romák életkörülményeit javítandó, előírja a lakhatási szegénység felszámolását. Ez utóbbi hipotézist erősíti az is, hogy a telepfelszámolás nem volt egyedi jelenség: a Cinka Pannához hasonlóan a kolozsvári Bufnița és (Viorel Achim cigánykutató szerint) a bukaresti Ferentari lakóinak is költözniük kell.

Az új lakóhely a mai Voltaire utca, az egykori Micsandrelortól mintegy félórai gyalogútra található, a mai Plator (korábban Viitorul) műanyag-feldolgozó gyár környékén. A hely tulajdonképpen két több lépcsőházas tömbházból áll, amelyek – az önkormányzat dokumentumai szerint – 1976–1977-ben épültek. Az új lakhelyként kijelölt lakások csökkentett komfortúak: a lakrészekben nincs központi fűtés, melegíteni cserépkályhával lehet. A beköltözés pontos menetéről sincsenek megbízható adatok. Az egykori telepiek és néptanácsi alkalmazottak szerint egyes családok illegálisan elfoglalták a lakásokat, majd elköltöztek, így a második csoport már lelakott, tönkretett helyiségeket talált.

De hogy itt mi vót! Mindenki el tudott magának foglalni egy lakást, na, egy blokkot. Hát vót, aki elfoglalt egyet. Se ablak, se ajtó, se véce, se semmi a világon nem vót. Na most képzelje el ezt a blokkot, így, ahogy van, de itt semmi nem vót! Semmi! Még vinilin se, csak az üres cement. Na, ide kötözzön be valaki egy kisgyerekkel! Nemcsak én, más is. *(részlet egy interjúból)*

A tömbházak állagának romlása már a '80-as években elkezdődik, erről több roma is mesél. Mivel a Cinka Pannán nem volt vízfogyasztásmérő (a vizet a kútról hozták), sem egyéni áramfogyasztás-mérés (villanyvezetékéről vagy valamilyen egyéni fogyasztótól „szerezték” az áramot), az új környezetbe került telepiek számára gondot okoz a tömbház „használata”. Az improvizált fűtőeszközök miatt tönkremegy a teljes tömbház áramszolgáltatása, a javítására nincsen pénz.

Vót óra régen, de közös óra volt. Aki fizette, fizette, de vót, aki nem fizette, felgyúlt [a tartozás, és mindenkiét] levágták. Akkor rezsóztak [a fafűtéses lakásokat improvizált hőszigeteléssel melegítették]. Vették a habtéglat, kiformázták, és a rezsódróttal melegítették. De a pózna kigyuladt, mert nem bírta, és mindenkinek levágták a villanyt. Akinek vót pénze, annak visszatették, akinek nem, annak nem. *(részlet egy interjúból)*

A romló körülmények miatt a vót telepiek egy része elköltözött. Elsősorban azok, akiknek volt állandó állásuk az iparban, ami után lakáskiutalás is járt. A költözők második csoportját azok alkották, akik az informális gazdaságban (főleg a luxuscikkek értékesítésével) akkora jövedelemre és olyan kapcsolatokra tettek szert, amelyek révén hozzájuthattak egy állami lakáshoz a város másik részén. A legszegényebbek maradtak a Voltaire utcán.

E folyamat a rendszerváltás időszakára felerősödött; mára a két tömbház hírhedt városi gettóvá vált, amelyet a „cigányblokk” (a román városi folklór szerint „NATO-blokk”) néven ismernek a környéken. A hely tipikus romániai gettóhelyszín: omló vakolat, szemét. És egy ilyen kép persze előhívja a szegregátumok összes sztereotípiáját: rossz hírű környék, veszélyes emberek lakják, minden bizonnyal bűnözők. Hogy a gettóban alkalmasint gyönyörűen felújított lakrészek is vannak, ez rendszerint elkerüli a nem romák nagy részének figyelmét.

A telep emlékezete

Az egykori telepiek emlékezetében – a tehetősebbekében is – a Cinka Panna különleges helyszíneként maradt meg, az ottani élet pedig aranykornak, mitikus időnek: ott „mindenünk megvót”, „amikor ott éltünk, minden más vót”, „ott mások vótak az emberek, mint itt a blokkban”:

De akkor nagy szeretet volt, nagyon összetartottak. Csináltak kint egy tüzet, és ott főztek, és adtak mindenkinek. És jött egy részeg, elkezdett énekelni, és jöttek a hegedűvel, és énekeltek. Édesanyám elismerve volt, kórusban énekelt. És Kovács Apollónia meg Madarász Katalin odajárt tanulni. Volt a telepen egy cigányaszony, a Kézsa, volt a Mancsi néni, a Bögös, Piri néni, Cunci, az édesanyám és volt a Magdi néni, aki olyan szépen énekelte az énekeket. Ott mindenki szerette egymást, mindenki foglalkozott a másikkal, jártunk be egymáshoz. Főztek, minden, takarítottak, csináltak, építkeztek a cigányok, minden, ami létezik, megvolt. Nem úgy, mint most. Gyerekik is értelmes gyerekik voltak, nem voltak, mint most, hogy nem lehet velük beszélni. Mert nem úgy voltunk nevelve. Ha nekem mondaná valaki, hogy nízzed, te, ez a hely a tiéd, én visszamennék a telepre még most is. Hogy csináljak valamit, hogy építkezzek. Én visszamennék. *(részlet egy interjúból)*

Ez azért érdekes, mert a költözés révén a telepiek a korábbinál jobb lakásokhoz jutottak: volt folyó víz, a fal nem vályogból volt, hanem betonból, volt fürdőszoba. A tehető-

sebbeknek sikerült kikerülni a gettóból, miért vágnak mégis vissza a telepre? Mi magyarázhatja a Cinka Panna iránti nosztalgiát?

Az egyik lehetséges ok, hogy a költözés momentuma sokak számára traumatikus élményként maradt meg. Valószínű, hogy a közösség ekkor szembesül azzal, hogy a terület, amelyet magáénak tud, hiszen ott áll a háza, az udvara, tulajdonjogilag nem az övé. Az is feltételezhető – ezt az egykori bürokraták is megerősítik –, hogy a költöztetést figyelmeztetések előzték meg, a közösség azonban ezeket nem vette komolyan, ahogy az is okkal feltételezhető, hogy a rendőrök sem igyekeztek kesztyűs kézzel bánni a telepiekkel, „hiszen azok úgyis csak cigányok”, így a Cinka Panna a költözést váratlan és erőszakos eseményként élte meg:

De nagyon-nagyon rossz, hogy velünk úgy csináltak, mint a kutyával, mert nem is akartunk mi eljönni. Egy reggel aludtunk, kopognak. Jaj, mondom, istenem, ki kopog ilyenkor? Jön az unokatestvérem, keljél, aszongya, mert ki kell kötözzünk. Jön a rendőr, kiabál ott, aszongya, kifele, kifele! Hát nekem akkor a kisebbik kislányom volt olyan kétéves körül... Éppen hogy a szekrényt kihozták, bent maradt fotel, bent maradt... sok mindenünk bent maradt. Éppen hogy kijöttünk, a buldózer már nyomta le [a házukat]. Én is, a kislány is ordibáltunk, jaj, mit

csináltak! Fogták a kis dógainkat, törték össze, rakták fel a kocsira. Még ott vót a fatelep. Hozták a fuharosokat a rendőrök, oszt feltették, amink vót, a dógainkat, és hozták ide, hozták a blokkhoz. *(részlet egy interjúból)*

A másik, összetettebb magyarázat, hogy a telep nemcsak lakóhely volt, hanem életforma is, erőforrások gyűjtőhelye. Olajat, olajpogácsát, napraforgómagot az olajgyárból lehet „szerezni”, fát a fatelepről. Ezt a stratégiát a külső szemlélőkoldulásnak, ingyenélésnek látja, a közösség elbeszéléseiben azonban a fa vagy az olaj megszerzése a nem romák világában kivívott presztízis eredménye is: „Ha fa kellett, elmentünk és kértünk, és kaptunk. Mondták, hogy menjünk és vegyünk, mert minket ismertek, tudták, hogy nekünk lehet adni, mi nem lopunk.”

A telep elhelyezkedése néhány mesterség művelését is megkönnyítette, de a költözéssel ez is megszűnt: a fuvarosok nem tudtak dolgozni, hiszen nem volt hely lónak, szekérnek, így szegényebb segítők is munka nélkül maradtak. Az olajgyár közelsége nemcsak a disznóknak szánt olajpogácsát jelentette, de ez volt a napraforgómag beszerzésének forrása is; azt a nők kis papírzacskókban a városban árulták, leggyakrabban vasárnaponként a focimeccsek idején a stadion környékén.

A telepi vályogházaikat a cigányok maguk építették, a vályogvetés a mindennapi tudás része volt; ráadásul a lakóhelyet igény szerint ki is lehetett bővíteni. De a költözés miatt nemcsak az élettér szűkült le, elvesződött a saját tulajdon érzete is; a „blokkban” lakbért is kell fizetni azért, ami „a másé”. A másé a senkié is, így nincs értelme rendben tartani: „amikor vót az udvar, mindenki a magáéra vigyázott”. Az udvaron állatokat is tartottak, erre sem adódott lehetőség a költözés után.

Következtetések helyett

A telepiek veszteségeit nemcsak a helyváltoztatás okozta. A '70-es évek közepétől Váradon kiépült a távfűtési rendszer, csökkent az igény a fára, így a fuvarosokra is. Húsz évvel

később elkezdődött a kommunista ipar átszervezése, bezártak a gyárak, az egykori munkások munkanélkülivé váltak, sokan a rossz munkakörülmények miatt megbetegedtek, nem tudtak tovább dolgozni, de nem volt meg az öregségi nyugdíjhoz szükséges szolgálati idejük sem. A Cinka Panna iránti nosztalgia tehát a rendszerváltás veszteségeinek sűrítménye is, a nosztalgia a „veszteségkoncentrátumot” ellen-súlyozza.

E szélesebb perspektívából nézve mást is felszínre hoz a cigánytelep története. Elsősorban azt, hogy az alsó középosztályhoz tartozó romáknak a kommunista egyenlős-diből is kevesebb jutott. Bár dokumentumok híján nehéz rekonstruálni, mekkora volt akkor az egy váradira jutó tömbházlakás négyzetmétere vagy a lakrészek ellátottsága, az talán mégis kijelenthető, hogy a „NATO-blokk” nem volt az államilag szabályozott lakáskínálat csúcskategóriájában. A telepieknek csak ez jutott, hiszen – ahogy azt egy volt bürokrata ki is jelentette – „ezeknek az is jó. Jobb, mint ahonnan jöttek”.

Másfelől – és ez lenne a másik következtetés – a kelet-európai romapolitikák folyó vizet és betonfalakat adtak ugyan, de ennek ára volt, hiszen nemcsak erőforrásokat, munkalehetőséget vettek el a romáktól, hanem a tulajdonlás szubjektív érzetét, a saját, két kezükkel épített ház és az udvar birtoklásának méltóságát is.

PÉTER I. ZOLTÁN

Nagyvárad barokk és klasszicizáló barokk építészete

Kultúra

A reneszánsz stílust követő barokk művészet Európában 1600 táján tűnt fel. És akárcsak stíluselődjének, ennek is Itália volt a szülőhazája. De míg a reneszánsz Firenzéhez, addig a barokk Rómához kötődik a legerősebb szálakkal. Itt vannak a legmonumentálisabb emlékei. A katolikus egyháznak az ellenreformáció korában újonnan szerzett hatalma a 17. században ismét a világgal társul. Mindkét hatalom képviselői abszolút uralkodók. Ezen abszolutista korszak – amely nagyjából 1600–1780 között tartott – stílusa a barokk, amely az ellenreformációhoz hasonlóan Rómából indult ki. Az előbbiekből következik, hogy a barokk a legerőteljesebben és a legegényibb módon a katolikus többségű országokban terjedt el: Spanyolországban, Franciaországban, Ausztriában. Ezekon az országokon kívül Európában késve kezdődött a korai barokk, a harmincéves háború miatt. Még nagyobb volt az eltolódás Magyarországon, ahol a török uralom 150 éve megszakította a stílusfejlődés szabályos folyamatát. A bizonytalan, háborús állapotok miatt nagyszabású

Ferences rendház az 1902-ben lebontott Barátok temploma mellett

Péter I. Zoltán Podmaniczky- és Rimanóczy-díjas helytörténész, újságíró (1949, Nagyvárad – 2020. ápr. 18., Nagyvárad). 1991–2009 között a Bihari Napló munkatársa. A Budapesti Műszaki Egyetem műemlékvédő szakmérnöki karán tanult. 1992-től számos helytörténeti és irodalomtörténeti könyve jelent meg.

barokk templomok, kastélyok építése másfél száz évvel később kezdődött, mint másutt. Az ország a török hódoltság megszűnte után sem nyerte vissza szabadságát, az osztrák ház abszolutista hatalmának kiszolgáltottja volt. Ennek jegyében a Rákóczi-szabadságharc leverése után az országban az északolasz és francia barokk stílus Ausztria közvetítésével terjedt el.

Nagyvárad viszontagságos történelme során többször is elpusztult; 1241-ben a tatárok, 1474-ben a törökök, 1514-ben Dózsa György hadai dúlták fel. A várat 1598-ban sikertelenül ostromló törökök felégették a várost, ezt Bocskay István hadainak két éves

ostroma (1604–1606) követte. „Ez ostrom után – amint Bunyitay Vince írta – Várad régi fényéből már csak a Szent László székesegyháza s lovasszobra, és a szent királyok ércszobrai maradtak fenn, de ezek is még csak egy időre...” Egy időre, mivel az 1614-es földrengés a székesegyházat erősen megrongálta, ezért Bethlen Gábor 1618-ban lebontatta, s köveit a várbeli építkezéseknél használta fel. A királyszobrokat a törökök törték össze és vitték el 1660-ban, miután elfoglalták a várat. De már előtte, a török seregek közeledtének hírére a védők a várost felgyújtották.

Mindaz, amit 1660 után a törökök 32 év alatt építettek, 1692-ben, a visszafoglalás évében pusztult el. A város siralmas állapotban került a keresztények kezébe. Vadkert és Velence már 1660-ban elpusztult, s a törökök nem építették újjá. A vártól nyugatra fekvő egykori Péntekhely helyén a törökök által épített mecsetek, paloták és egyéb épületek 1692-ben tűntek el a föld színéről. Helyükön csak romok és kőtöredékek maradtak. Valamivel jobb képet mutatott a Körös jobb partján Olaszi. Itt még megmaradt 114 lakható ház. Az említett események miatt a régebbi korokból való épületek nem maradtak meg a 18. századra, a reneszánsz kori vár kivételével.

Ilyen előzmények után fogott hozzá Benkovich Ágoston püspök, egyben Bihar vármegye főispánja a mai Nagyvárad alapjainak lerakásához. Mint római katolikus püspök, megfogytakozott hívei számára először a Körös partján, a későbbi Széchenyi (mai Traian) téren építtette fel a ma is meglévő kis templomot, s azt Szent Brigitta tiszteletére szentelték fel. Ez a kezdetben ideiglenes székesegyház szerepet is betöltő templom minden építészeti stílust nélkülözött.

Nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a török uralom megszakította a stílusfejlődés szabályos folyamatát, és a barokk építészet nálunk közel százötven évvel később jelentkezett, mint külföldön. „Nálunk a barokk építészet megjelenése nem szerves fejlődés eredménye – állapította meg B. Nagy Margit –, a barokk 18. századi meggyökerezése az osztrák katonai erődítési munkálatokkal és az ellenreformáció utóhullámainak restaurációs igyekezetével állt kapcsolatban. Mivel a viszonylagos függetlenségét elvesztett protestáns hagyományú fejedelemségben mindkét akció elég nép-

szerűtlen volt, magát a stílust is idegenkedéssel fogadták, s megjelenésével a század elején csak ott számolhattak, ahol katonai vagy egyházi építkezések folytak.” Mivel Nagyváradon a vár viszonylag használható állapotban maradt, az ide beköltöző katonaság ebben a korban nem építkezett a városban, a 18. század második felében épített huszárlaktanyát leszámítva. E században és a következő század elején az ellenreformáció és a katolikus restauráció után újra virágkorát élő katolikus egyház építkezett Váradon. Már csak azért is, mivel egy békés, vagyoniilag jól meg alapozott, megállapodott tradíciókkal bíró nemességről vagy polgárságról Váradon nem beszélhetünk. A ma-

gyar katolicizmus – a Habsburg-háznak híve és támogatója – szoros művészi kapcsolatban állt Ausztriával, főleg Béccsel, és természetesen Rómával is, azzal a Rómával, ahonnan a barokk stílus érkezett, igaz, osztrák közvetítéssel.

A nagy barokk építkezések mecénásai a mindenkori katolikus püspökök voltak. Így Benkovich Ágoston utóda, Csáky Imre bíbornok (1702–1732) Újváros központi terén 1721-ben megvetette a **Szent László-plébániatemplom** alapját. Az őt követő püspökök folytatták a templom építését, s 1741-ben fejezték be. A torony nélküli templomot 1756. május 23-án szentelte fel Forgách Pál püspök. Tornyot 1800-ra emeltek a provinciális barokk stílusú templomhajó elé.

Csáky Imre bíboros építtette 1727-ben, úgyszintén provinciális barokk stílusban, a **szőlősi plébániatemplomot** is.

Szerzetesrendeket telepítettek le a 18. század elején a városban, így a ferenceseket a Páris-patak közelében. 1731–1738 között épített **rendházuk** ma is látható a Sal Ferenc (Dunárea) utca elején, az olasz plébániatemplom mellett, a katonakórház részeként.

Ugyancsak a bíboros támogatása révén, 1742-ben barokk stílusban elkészült a **kapucinusok temploma** és **rendháza** is, de mindkettő megsérült az 1836. évi tűzvészben. Mai, klasszicista stílusú alakjukat az 1838-as átépítést követően nyerték el.

Római katolikus püspöki palota

Az egykori pálos, mostani premontrei templom

Holdas templom, azaz az ortodox katedrális

Csáky Miklós püspök (1737–1747) a **pálosoknak** vásárolt telket, s azon űk 1766-ra felépítették **rendházukat** és **templomukat** klasszicizáló barokk stílusban. Mindkettőt Vápi Máté pálos szerzetes tervezte. A rend felfüggesztése után, 1786-tól a templomot raktárrá alakítják; később, 1802-ben a visszaállított premontrei rend vette át a templomot és a rendházat.

Az építkezések nemcsak püspökök, hanem kanonokok nevéhez is fűződtek. Így Gyöngyösy György kanonok (1735–1760) 1760-ra felépíttette a Fő utcán az **irgalmas rend templomát** és **rendházát**. De megemlíthető itt Szentzy István kanonok is: 1771-ben megalapította az Orsolya-zárdát, és két év elteltével megépíttette a rend számára a Fő utcán a kis barokk stílusú **Szent Anna-templomot**. E stílusjegyek ma már nem láthatók a templomon és a rendház régebbi szárnyain, ugyanis 1858-ban Szaniszló Ferenc püspök a homlokzatoknak gótizáló kiképzést adott.

Nagyvárad legjelentősebb barokk építészeti emlékei a nagyállomás közelében találhatóak. Forgách Pál püspök (1747–1757) érdeme, hogy „monostorának” itt keresett és talált alkalmas helyet. Az ő kezdeményezésére kezdtek el építeni 1751-ben a **római katolikus székesegyházat**. Az építkezés három püspök nevéhez fűződik. A tervező Giovanni Battista Ricca és Franz Anton Hillebrandt, akik a klasszicizáló barokk szellemében alkottak. A felépült székesegyházat Kollonitz László püspök (1780–1787) szentelte fel 1780. június 25-én. Patachich Ádám püspöksége idején (1759–1776) a **római katolikus püspöki palotát** is elkezdték építeni a székesegyház szomszédságában; ez 1777-re készült el. A palota stílusa is eltávolodott a barokk művészettől a klasszicizmus felé. Tervezője Franz Anton Hillebrandt. Forgách Pál püspök ötlete és utasítása nyomán kezdtek építeni 1760-ban a **Kanonok sort**. Ennek a tíz árkáddal összekötött épületsornak az utolsó házát 1875-ben emelték. A kanonokok ingatlanainak stílusa némileg elüt a környezetétől, mivel a tíz „lábasház” már a klasszicizáló népi lakóházak tornácaival mutat rokonságot.

A szakrális barokk építészetet példázza még a **velencei ortodox templom**, melyet 1768–1779 között építettek, az 1775-re felépített **vártemplom**, illetve az 1787-ből való **velencei kato-**

Római katolikus
székesegyház

Görögkatolikus
székesegyház

likus plébánia. A világi barokk épületekből alig maradt mára hírmondó: az 1760-as években épített **vármegyeházát** 1855-ben úgy építették át, hogy eredeti stílusából semmit sem őriztek meg. Az Őr (Calvin) utcai **Rhédey-palota** is e stílus jegyében született a 18. század utolsó harmadában. Ezzel Nagyvárad barokk építészeti értékeit nagyjából mind felsoroltuk.

Ami a 18. század vége felé még épült, az már átmenet volt a klasszicista építészet felé. Ide sorolható az **ortodox katedrális**, közismert nevén a Holdas templom, ez 1784–1790 között épült, Éder Jakab terve alapján. És bár mai külseje semmit sem őrzött meg eredeti klasszicizáló barokk stílusából, az **olaszi református templom** is ide sorolható. A templomhajó 1784–1787 között épült, úgyszintén Éder mester elképzelése szerint. Torony majd csak 1884-ben kerül a templom elé. Id. Rimanóczy Kálmán itt már a historizmus jegyében dolgozott. Ide tartozik még a Szent László (napjainkban Unirii) téri **görögkatolikus székesegyház** is; 1800–1810 között épült, egy máig ismeretlen építész terve nyomán.

A 18. század fordulójára az a jellemző, hogy az osztrák hatás fokozatosan csökken, a külföldiek helyett egyre több hazai építész foglalkoztatnak, de ettől eltekintve „helyi”, speciálisan nagyváradi stílusról nem beszélhetünk – állapította meg nagyon helyesen Biró József. Minden mester más vidékről jön, hatással egymásra alig vannak. Szerves kapcsolat a nagyváradi műalkotások között nem sok található. Ahogy úgyszintén Biró József fogalmazott: „Nagyvárad művészettörténete inkább művész- és tárgytörténet, mintsem egymásba folyó, szerves láncolat, bár az újabbkori váradi műemlékek az érett barokktól a copf és jozefinista stíluson keresztül a neoklasszicizmusig az európai stílusváltozásokat sorra végigélték.”

Egy zseni a rosszindulat béklyójában

Raffay Ernő Ady-könyveiről*

Kritika

A sors éppenséggel megmagyarázható fintora folytán a kezembe került Raffay Ernő (egyelőre?) négy kötetből álló, Ady Endréről szóló könyvsorozata, és ha már így esett, akkor végigrágtam magam rajta. Olvasási kedvemet kezdetben erősen felcsigázta a kifejezetten ígéretes alapkoncepció, Raffay Ernő ugyanis azt a célt tűzte ki maga elé, hogy feltárja Ady Endre és a magyarországi szabadkőműves mozgalom kapcsolatát. Olyan téma ez, amely ha írtak is róla korábban, érdemben egyáltalán nem befolyásolta az évszázad óta rögzült Ady-képet, márpedig Raffay célkitűzése éppen az, hogy ezt radikálisan megváltoztassa, és Adyt az egyéni boldogulást mindig előtérbe helyező, a nemzet és a haza érdekeit nemzetidegen elemeknek kiszolgáló opportunistá, manipulatív személyiségként állítsa be.

Az említett olvasási kedv azonban hamar elpárolgott, de nem a leleplező szándék, hanem e szándék nyílt, sőt, fékevesztett rosszindulata miatt, ami rányomja bélyegét Raffay egész vállalkozására. Szerzőnk ugyanis nem megérteni és feltárni akar, hanem egyszerűen saját rögeszméihez és előítéleteihez igazítja Ady minden írását és életmegnyilvánulását. Egy magát történésznek tartó ember nem engedhet meg magának olyan engesztelhetetlen gyűlöletet és elfogultságot a választott téma iránt, mint amelyet Raffay érez és érzékelte Adyval szemben, mert ahogy a mondás tartja, a rosszindulat ostobává tesz. Szerzőnk nem tud és nem is akar felülemelkedni saját ellenérzésein, emiatt aztán az Ady-életmű ürügyén keletkezett könyvei megrekednek a tendenciózus, egyben szellemtelen (félre)interpretálások szintjén, s ezek a (félre)magyarázások gyakran a pitiáner kötekedésig lesülyedő gonoszkodásba torkoltnak.

* *Szabadkőműves béklyóban. Ady Endre és a szabadkőművesség I. (1899–1905)*, Kárpátia Stúdió, Budapest, 2013; *Szabadkőműves zsoldban. Ady Endre és a szabadkőművesség II. (1905–1908)*, Kárpátia Stúdió, Budapest, 2014; *Ady Endre és a Nyugat. Sosem hallott titkos történetek*, Kárpátia Stúdió, Köröstárkány–Kápolnásnyék, 2017; *Ady Endre kultúrharcai. Újabb titkos történetek. A kereszténység megtámadása Európában és a Magyar Királyságban*, Kárpátia Stúdió, Köröstárkány–Kápolnásnyék, 2019.

Két alapgondolat

A történész Ady-ellenessége két alapgondolatból táplálkozik: az egyik az az összeesküvés-elméletek szintjén kezelt előfeltevés, miszerint Adyt szinte világeletemben a szabadkőművesek és egyben a zsidók mozgatták a háttérből, márpedig Raffay álláspontja szerint a zsidó szabadkőművesek legfőbb célja a római katolikus egyház – a Magyarország fő tartópillérének tekintett intézmény – szétrombolása volt, és ebben a galád célkitűzésükben szükségük volt egy magyar, keresztény, nemesi származású emberre. Ő lett volna Ady Endre. A másik premissza tulajdonképpen nem is előfeltevés, hanem a magyar közgondolkodásra a mai napig nagyon jellemző és káros szellemi magatartás, mely a múlt gondolatait, történéseit rávetíti a jelenre. Így tesz Raffay Ernő is Ady Endrével, akinek száz évvel ezelőtti politikai véleménynyilvánításait a jelen politikai-ideológiai vitáira alkalmazza, és nagyon sokszor úgy kezeli Ady alakját, mintha ő a jelenkor közéleti harcainak résztvevője lenne. Ez persze nem egy ártatlan, érdekes gondolatkíséret, hanem előre megfontolt és négy kötetten át következetesen alkalmazott stratégia, hogy az aktuális poli-

तिकai-ideológiai megfontolások alapján hiteltelenítse Ady munkásságát.

Ez utóbbi konstrukció és célkitűzés nyíltan megfogalmazódik a sorozat harmadik, *Ady Endre és a Nyugat* (a továbbiakban *ANy*) című kötetének hátsó borítójára nyomtatott reklámszövegben: „Ha ma élne Ady Endre, akkor melyik pártra szavazna? Támogatná-e a migrációt? Mi lenne a véleménye az Európai Unióról? Hihetetlennek tűnik, de pontos választ kaphatunk ezekre a kérdésekre.” Előrebocsátom, hogy a négy kötet elolvasása után sem jöttem rá, hogy Ady melyik pártra szavazna ma, és hogy támogatná-e a migrációt, ezzel szemben világossá vált számomra az, hogy Raffay Ernő többször is a kommunistákhoz és az 1989-es rendszerváltás korszakában létrejött Szabad Demokraták Szövetségéhez (SZDSZ) kapcsolja az immár több mint száz éve halott költőt. A könyvekben lépten-nyomon felbukkannak a fentihez hasonló anakronizmusok, légből kapott feltételezések, amelyeknek természetesen az égvilágon semmi közük sincs az irodalom- és eszmetörténethez, sem pedig a történelmi valóság feltárásához.

Hol van a költészet?

Raffay Ernő mindvégig politikai újságíróként kezeli Ady Endrét, és gyakorlatilag eltekint attól a nyilvánvaló tényről, hogy Ady költőként óriása a magyar kultúrának, és főként ezért él kultusza a mai napig. Teszi ezt azért, mert azt hiszi, hogy Adynak, a költőnek a figyelmen kívül hagyásával könnyebben elbánhat Adyval, a közíróval. Csakhogy Ady vonatkozásában kihagyni az elemzésből a költészetét egész egyszerűen irrelevánssá teszi Raffay többéves munkáját, és nemcsak a lírai teljesítmény megkérdőjelezhetetlen (bár Raffay által megkérdőjelezett) értéke miatt, hanem azért is, mert Ady verseiben túlpontos diagnózisok fogalmazódnak meg a kor magyarságának sorsfordító problémáiról is. Tehát ha pusztán Ady politikai gondolkodására összpontosít is a kutató, a költeményeket nemhogy mellőzni nem lehet, de legalább olyan fontos részét kellene képezzék az elemzésnek, mint a prózai írások. Ehhez képest a négy kötetben alig néhány vers ismertetése lelhető fel (a *Dózsa György unokája* címűé például), de azokat is csak azért emeli ki a szerző,

hogy Ady-ellenes előítéleteit illusztrálja.

De ha pusztán csak a hírlapi cikkek-re szorítkozunk, akkor is csak fenn tartásokkal kezelhetjük Raffay tetralógiáját. Ady Endre publicisztikájának kritikai kiadása tizenegy kötetet tesz ki. Egy ekkora korpusz feldolgozása és alapos elemzése, az életrajzi elemek és az adott kor történéseinek az összevetése, kontextusba helyezése, a művész gondolatainak, álláspontjának, ezek időbeli változásainak feltárása teljes odafigyelést igényel a kutató részéről. Raffay azonban, bár négy kötetet is összeírt Adyról, nem vállalkozik ilyesmire, ehelyett Ady egész hírlapírói munkásságát ráerőszakolja egyetlen kaptafára; mazsoláztat a hatalmas publicisztikai anyagból, kiemeli azokat az írásokat, amelyek alapján ráfoghatja Adyra, hogy szabadkőműves „béklyóban”, majd „zsoldban” vergődött, vagyis olyan embernek akarja láttatni, mint akinek soha nem voltak saját gondolatai, vagy csak nagy ritkán voltak, hiszen alapvetően azoknak az érdekeit és gondolatait tolmácsolta, akik a pénzt adták neki.

A keresztapák

Hogy kik is voltak Raffay szerint ezek a támogatók, azt már az első, *Szabadkőműves béklyóban. Ady Endre és a szabadkőművesség I. (1899–1905)* (a továbbiakban *AEB*) című könyve legelején leszögezi. Adyt a 20. század első éveitől talán nyolc-tíz személy kezdte támogatni, akik „Emberileg –

kevés kivételtől eltekintve – züllött alakok, politikai beállítottságukat tekintve baloldaliak, akik tudatosan léptek föl a keresztény magyar állam ellen; etnikailag »félleg magyar-ként« [báró Hatvany Lajos önjellemzése], esetleg kimondottan magyargyűlölő, galíciai bevándorolt-leszármazottként határozták meg önmagukat. [...] A támogatás jól körvonalazható módszerekkel, pontosan fölismerhető célok érdekében történt az általunk »keresztapáknak« nevezett, igen sok esetben szabadkőműves személyek által. Ezek a látszólag irodalmi, valójában azonban (többnyire) szabadkőműves körökben mozgó, (többnyire) zsidó származású politikai keresztapák hatalomra törekvő útjuk során Adyt zászlóként, keresztény magyarként maguk elé tolták. Kelltek nekik valaki, aki »elviszi a balhét«: aki elszenvedi a konzervatív-keresztény oldal gúnyolódását, később politikai támadásait, aki tönkreteszi egészségét, tulajdonképp zátonyra futtatja életét, s *magyarként* előkészíti a terepet a magyarországi zsidóság addiginál is nagyobb tér-, sőt honfoglalására. Ez a »honfoglalás« összetett folyamat; itt csak a két legfontosabb célját, illetve következményét írjuk le: egyik a magyarság, a magyar érdek háttérbe szorítása, a másik a kereszténység, a keresztény egyházak lehetőség szerinti megsemmisítése.” (AEB 7–8. o.) És valamivel lejjebb: „Szerepéért kétféle ellentételezést juttattak Adynak az irodalmi és politikai keresztapák. Mindenekelőtt készpénzt (ügyesen: sosem annyit, amennyi kellett volna a magyar dzsentri legrosszabb pénzszoró tulajdonságát megtestesítő Adynak), továbbá olcsó méltatásokkal, elvtelen dicshimnuszokkal halmozták el. Elhitették Adyval, hogy az utóbbi ezer év legnagyobb poétája, sőt: vátesze. A cél érdekében bevették az általunk „zseniblöffnek” nevezett fogalmat: eszerint a zseninek mindent szabad, nem kell semmiféle írott és íratlan szabályt, törvényt, erkölcsi hagyományt és parancsolatot (ideszámítva a Biblia tízparancsolatát is) betartania, figyelembe vennie. Azért éltek e módszerrel, nehogy Ady egy tiszta (avagy józan) pillanatában elhagyja őket, s visszasoroljon oda, ahová születése predesztinálta: a keresztény magyarok oldalára.” (AEB 9. o.) Így szól a tézis, s azért idéztem hosszabban, mert ebben benne van gyakorlatilag minden, amit Raffay Ernő el akar mondani Ady Endréről és koráról. Felvetődik a kérdés, hogy a szerzőnek sikerül-e hitelesen alátámasztania ezeket a meghökkentő állításokat. Bízom benne, hogy az alábbiak megadják a helyes választ erre a kérdésre.

Logikai bukfencek

Az első, „béklyós” könyvből az derül ki, hogy Adyt a zsidós Nagyvárad rontotta meg, merthogy – így szól a raffays érv – Váradon sok volt a zsidó... A megrontás mikéntjéről, konkrét módjáról azonban egy szót sem szól, saját megállapítását tényként kezeli, és e tényként kezelt feltételezés tükrében olvassa és olvastatja Ady cikkeit. „Ady alig melegedik meg Nagyváradon, máris megírja az *Egy kis séta* című, a római katolikus kano-noksor elleni cikkét. Ez az írása nem más, mint a zsidó-szabadkőműves környezetébe való tudatos beilleszkedésének módszere és eszköze. Kenyéradóinak bizonyította vele, hol áll agya és szíve, s hogy megbízható harcos az »antiklerikális harcban«”. (AEB 22. o.) Raffaynak elég összekapcsolni két egymástól független tény: azt, hogy Váradon sok volt a zsidó (egyáltalán, mennyi a sok?), és azt, hogy Ady cikket írt a váradi káptalan gazdagságáról, és íme, máris megvan a „béklyós” bizonyíték.

Mint már utaltam rá, vannak olyan Ady-cikkek, amelyek alapján könnyen ráfoghatja a költőre, hogy szabadkőműves béklyóban, majd zsoldban volt, de Raffay Ernőnek sikerül az a bravúr is, hogy Ady nemzeti elkötelezettségéről tanúskodó írásait is szabadkőműves bérmunkaként értelmezze. Ebben a vonatkozásban szintén az első kötetből emelek ki egy példát, amely tökéletesen megmutatja Raffay gondolkodás- és érvelésmódjának zavarosságát, illetve rosszhiszeműségét. Ady Endrének

a romániai zsidók nagyváradai átutazásáról tudósító, 1900-ban keletkezett cikke kétségtelenül magyar hazafias hangvételű, de ezt a jellegét Raffay Ernő egy 1914-es (!!!) esettel igyekszik tompítani. A világháború kitörésének évében ugyanis Ady *azon gondolkozott*, hogy indul a képviselőválasztáson Szatmáron, mert állítólag ott zsidó és román szavazatokra is számíthatott, aminek sugalmazott üzenete az, hogy ilyen gondolatokat fontolgató alak nem lehet igazi hazafi. Majd visszatérve a Romániából kiutasított zsidók esetére, ismerteti a nagyváradai László király páholy intézkedésvajaslatait, amelyekkel az átutazó zsidókat kívánták segíteni. Raffay időben egymástól távol eső, logikailag, történetileg és semmilyen más szempontból közvetlen kapcsolatban nem lévő tényeket, eseményeket, gondolatokat kapcsol össze önkényes módon, és ezzel gyakorlatilag eltereli a figyelmet Ady cikkének *tartalmáról*. De ne ringassuk magunkat illúziókba: Raffay csupán azért említette meg az ominózus írást annak ellenére, hogy az nem illik bele az Adyról szóló narratívájába, mert kellett egy ürügy arra, hogy szóba hozhassa és Adyval összekapcsolhassa a váradi László király páholyt. Hogy aztán naiv egyszerűséggel kijelentse: Ady a László király páholy intézkedéseiről aligha tudhatott bármit is, hisz csak fél éve volt Nagyváradon, és még nem ismerték eléggé. (AEB 65. o.) Egyébként Raffay sokszor ütközhetett Ady cikkeiben olyan gondolatokba, amelyek nem illenek be az általa előre legyártott klisékbe, de ezeken a nehézségeken játszi könnyedséggel túlteszti magát például olyan kiszólásokkal, hogy Ady „Néha látszólag más cikkeket is ír, amelyekben mintha a magyar érdekeket védelmezné” (AEB 91. o.), vagy hogy „demagóg módon” nevezi a keresztet szent szimbólumnak (AEB 124. o.) stb. Ilyen egyszerű meghamisítani az egész Ady-életművet: elég csak mindent hazugságnak, szemforgatásnak, demagógiának minősíteni, ami nem a szerző előítéleteit támasztja alá.

Béklyó után zsold

A Szabadkőműves zsoldban. Ady Endre és a szabadkőművesség II. (1905–1908) (a továbbiakban AZS) című könyvben a már zsoldban álló Ady Endrét festi le nekünk Raffay Ernő, bár ez a kép sem valami meggyőző, hiszen mint megjegyzi, „Ady feltehetőleg nem gondolta át ebben a formában írásai hatá-

sát, ám ténylegesen a hatás számít, nem az, hogy a szerző tudatosan ténykedett-e”. (AZS 208. o.) Ha viszont Ady nem tudatosan ténykedett, akkor nyilvánvalóan zsoldban sem állhatott, hiszen öntudatlanul aligha lehet valakiknek a zsoldjában lenni. De ez még csak egy kisebb logikai bukfenc, vannak itt hajmeresztőbb kijelentések is. Kedvencem ezek közül az, hogy Ady a magyarországi „protomarxizmus” képviselője, mert az egyházpolitikai törvények kapcsán „azt az álláspontot vallja 1906-ban, amit a kommunista történetírás tanított az egyetemeken az 1970-es években”. (AZS 217. o.) Ez a könyv is, mint az összes többi, ilyen és ehhez hasonló sommás ítéletek, abszurd feltételezések és enyhén szólva is elhamarkodott következtetések halmazára, ezzel szemben teljességgel hiányoznak azok a konkrét dokumentumok, eseményfeltárások, amelyek igazolnák azt, hogy a költő szabadkőműves zsoldban lett volna, ami egyúttal azt is bizonyítaná, hogy mindaz, amit Ady leírt, nem saját meggyőződéséből, érzelmeiből, gondolataiból született meg, hanem csupán pénzért gyártott propagandaanyag volt.

Nem titkos történetek

Raffay a következő, *Ady Endre és a Nyugat* című könyvében akaratlanul is leleplezi azt, hogy valójában mennyire volt komoly Ady kapcsolata a szabadkőműves szervezettel. Ebben a kötetben azt hangsúlyozza, hogy „a lényeges világnézeti és politikai folyamatok csak akkor érthetők meg

teljes mélységükben és ok-okozati összefüggésükben, ha az érintett személyek titkos szervezetbeli szellemi-ideológiai tevékenységét bemutatjuk és elemezzük. E nélkül bizony csak csonkák lehetnek mind az irodalomtörténeti, mind az eszmetörténeti elemzések”. (ANY 99. o.) Csakhogy e tagadhatatlanul helytálló előfeltevéshez képest ennek az opusnak legalább a fele nem Adyról, hanem a *Nyugat* folyóiratról és Ignotusról szól.

A sorban a harmadik leleplező könyvnek már az alcíme is sokat sejtető: „Sosem hallott titkos történetek”, amitől az olvasónak az a rossz érzése támad, mintha nem is történész, hanem valami szenzációhajhász humbuggyártó kötetét tartaná a kezében. És mint nagyon hamar kiderül, ez a sejtélem nagyon is helytálló, mert a Raffay által elővezetett történetek nem is titkosak, nem is sosem hallottak, hiszen a korabeli sajtóban megjelent írásokat, elemzéseket, polémiákat idéz fel, de Szekfű Gyula *Három nemzedék* című híres tanulmányát vagy Szerb Antal, Schöpflin Aladár stb. írásait is aligha lehet titkos dokumentumoknak nevezni, a duk-duk affért, a magyar irodalomtörténet egyik legnagyobb és talán leghíresebb botrányát pedig csak olyasvalaki nevezheti titkos történetnek, aki a középiskolában nem figyelt magyarórán. Mint már említettem, ez a kötet valójában nem is Adyról, hanem főként a *Nyugat* folyóiratról szól, amely Raffay szerint „a Magyarországra bevándorolt etnikai-vallási csoport értelmiségijeinek (egyik) harci szervezete a keresztény magyar állam és kultúra ellen” (ANY 119. o.), és amelyben „gyöngé tucat-írások és szájalomra méltó, ám célzatos elemzések százait-ezreit olvashatja a kellő eltökéltséggel, tudásvágygal és nagy adag »éhe a szépnek« érzéssel rendelkező olvasó”. (ANY 94. o.) Továbbá a folyóirat szellemi vezérének, Ignotusnak az ügyes-bajos dolgait ecseteli az előbbiekben idézett szellemben és hangnemben. Külön fejezetben taglalja a szerző Octavian Gogának az *Egy anakronizmus: a magyar nemzeti kultúra* című hírhedt cikkét és az annak nyomán keletkezett, nagy port felvert (tehát szintén nem titkos) sajtópolémiát; egyébként korántsem meglepő módon Raffay az antiszemita, magyarellenes Goga álláspontját védi. De benne van a könyvben a duk-duk affér raffays értelmezése mellett Ady „keresztapáinak” a bemutatása is, hogy a szerző a legvégén rátérjen a beígért titkos dokumentumokra.

Nem titkos dokumentumok

Raffay Ernő becsületére legyen mondva: már a kötet első oldalán leleplezi Ady szabadkőműves életének kiterjedtségét: „Ady a belépése (1912 tavasza) és halála között eltelt, csaknem hét év alatt mindössze háromszor vett részt páholy munkán, noha a páholyok hetente tartottak összejövetelt.” (ANY 9. o.) Ennek a „szerteágazó” kapcsolatnak a tökéletes illusztrálásaként tekinthetjük azt a puszta tény, hogy a több mint háromszáz oldalas könyvben alig tíz-oldalnyi irat van, mely Ady Endre szabadkőműves kapcsolatairól szól, és ez sem valami szenzációs történet, hanem a költő Martinovics páholyba történő felvételének a dokumentumai. Ady ezt írja felvételi kérelmében: „Hogy mi indított engem a szabadkőművességbe való belépésre, válaszom a következő: életfelfogásom, tudományos meggyőződésem és emberségem.” A bevezetőben jelzett páholylátogatási szám ismeretében már csak megmosolyogva olvasuk az irat további sorait: „Tudom és ígérem azt, hogy fölvételelem esetében a nyári szünet kivételével minden héten egy estét a páholyban leszek köteles eltölteni; az estéről komoly ok nélkül sohasem fogok távol maradni.” (ANY 300. o.) Ezt követi a fölvételi ajánlás és három titkos jelentés, ez utóbbiakat Rónai Zoltán és Friedl Ödön ügyvédek, valamint Jászi Oszkár írták. Utóbbi például Ady Endre egyéniségét emeli ki azt indokolva, hogy miért érdemes a költőt felvenni a titkos szervezetbe. A továbbiakban olvashatjuk a felvételi eljárás szaka-

szait és a titkossági fogadalmat, bár mint ez utóbbiról maga Raffay elmondja: „a szabadkőműves nyilatkozat titoktartási része Ady esetében nem jelentett sokat, ugyanis ő el sem járt a páholy munkákra. Őt a különféle profánnak álcázott rendezvényeken használták fel.” (ANY 310. o.) A magyarországi szabadkőművesség szabadon kutatható irattárából mindössze ennyit előbányászni háromkötetnyi szószátyárkodás végén – ez bizony kevesebb a semminél.

A reformátusok ellen

Raffay tehát adós maradt a valóban titkos történetekkel, de se baj, itt van az újabb kötet, a 2019-ben, azaz Ady halálának századik évfordulóján megjelent *Ady Endre kultúrharcai. A kereszténység megtámadása Európában és a Magyar Királyságban* (a továbbiakban AEK) című munka, amelyben a keresztényellenes kultúrharcot már európai, főként francia és német kitekintésben vizsgálja, annak tükrében, hogy Ady Endre a publicisztikai írásaiban milyen álláspontot képviselt. Tehát a borítón beígért „Újabb titkos történetek” helyett ismét nem titkos történetekkel van dolgunk, hanem az akkori korban a legszélesebb nyilvánosságot teremtő sajtópolémiaikba becsatlakozó Ady gondolatait forgatja át és ki a szerző.

Raffay ebben a kötetében erőteljesen hangsúlyozza azt a gondolatot, hogy az Európában zajló kultúrharc, legalábbis annak német és magyar vonulata nem más, mint a protestáns keresztények harca a római katolikus keresztényekkel. A könyv vezérgondolatának tekinthető az a többször is megjelenő állítás, hogy Magyarországon a liberálisok és a zsidók a reformátusokkal szövetkeztek arra, hogy megdöntsék a római katolikus magyar államhatalmat.

Szintén előszeretettel szajkózott gondolat a könyvben, hogy a liberalizmus a kapitalista világ eszmetörténeti szükséglete és előfeltétele, sőt „a liberalizmus mint a kapitalizmus ideológiája nem férhet össze a keresztény etikával”. (AEK 13. o.) Itt is érdemes ellentmondani Raffaynak, hiszen Max Weber híres művében (*A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*) valami másról győz meg: a protestáns keresztényeknek a szorgalomra, a takarékoságra támaszkodó etikája hozta

létre a tőkét és a tőkés vállalkozásokat, a protestáns etika része ugyanis az az elvárás is, hogy a felhalmozott anyagi javakat nem szabad elkótyavetyélni, hanem vissza kell forgatni hasznos anyagi tevékenységekbe. Vagyis nemhogy távol áll egymástól kapitalizmus és kereszténység, de a protestáns keresztény etika volt az előfeltétele a kapitalizmus kialakulásának. Ilyen értelemben a liberalizmus sem állhat távol a kereszténységtől, ha pusztán az a vád ellene, hogy a kapitalizmus ideológiája. Úgy tűnik, Raffay nincs tisztában ezzel a tőke-reformáció relációval, de lehet, hogy ösztönszerűen megérezte ezt a kapcsolatot, és emiatt viszonyul ilyen ellenségesen a protestánsokhoz. Ellenszenvének van egy konkrét, kézzelfogható oka is: minduntalan a reformátusok orra alá dörgöli, hogy a zsidók mellett ők is milyen nagy számban voltak a szabadkőműves-páholyok tagjai. De semmilyen kutatást nem végez ennek a jelenségnek az okairól, csak folyamatosan ismételve azt a gondolatot, hogy a szabadkőműves szervezeteken belül „szabályos izraelita-református harci érdekszövetség alakult ki azokban az évtizedekben az egész országban”. (AEK 134. o.) Azt is kijelenti viszont, hogy „a magyarokat vallásfelekezetük szerint nem lehetséges minősíteni. Sem így, sem úgy”. (AEK 192. o.) Ezenközben könyvében ő maga mindvégig éppen ezt teszi: a római katolikus egyháznak kitüntetett szerepet tulajdonít a magyarság életében, miközben a magyar reformátusokat folyamatosan elmarasztalja amiatt, hogy nem álltak kel-

lőképpen ellen a szabadkőműves mozgalomnak, ehelyett a zsidókkal vállvetve próbálták megrendíteni a katolikus hatalmat Magyarországon. Arról már nem is beszélve, hogy az izraelita vallású magyarokat per definitionem a magyar állam és a magyarság ellenségeiként kezeli. Ez a negyedik kötet, a korábbiakhoz hasonlóan, csak különböző szerzők szabadkőműves- és zsidóellenes írásaiból, valamint Ady-cikkekéből összeollózott szöveggyűjtemény, amelyben Raffay megismétli saját szavaival az idézett írások tartalmát, előítéletekkel terhelt kommentárokat fűz hozzájuk, végül minduntalan ugyanarra a következtetésre jut: a katolikus Magyarország elleni harcban Ady is szerepet vállalt azzal, hogy írásaival a zsidó, liberális, katolikusellenes rombolók szeke-rét tolta.

Ebből a kötetből már nem emelek ki példákat arra, miképpen torzítja el Raffay Ernő a költő gondolatait, hogyan teremt hamis áthallásokat Ady korának politikai vitái, valamint a közelmúlt és a jelenkor közéleti polémiái között, mert úgy vélem, az eddig leírtak elegendők annak szemléltetésére, hogy mennyi ellentmondás, következtelenség és rosszindulat halmozódott fel Raffay Ernő négy könyvében.

Ez a szellemi teljesítmény korántsem érdemelne akkora figyelmet, mint amekkorát itt és most kapott, ha – sajnálatos módon – nem illeszkedne bele az értékek átértékelésének abba a trendjébe, amely jelenleg a magyar(országi) kulturális életben tapasztalható. Az irodalmi, kulturális értékeknek ez a rosszhiszemű szétzilálása, a magyar kultúráteremtő egyéniségeknek és életművüknek ilyen mérvű semmibevétele és meghamisítása semmi jóra nem vezet. Raffay Ernő Adyval foglalkozó könyveinek és ennek a hosszúra nyúlt írásnak legfeljebb annyi hasznuk lehet, hogy figyelmeztetnek egy súlyos igazságra: önmaga rosszakarója az a nemzet, amelyik így bánik saját nagyjával.

PAP ISTVÁN

Hollywoodi lidércnyomás

Kritika a Hollywood című sorozatról

Nem kérdés, a „karantén” időszak átírta a fogyasztási szokásokat. A Netflix pedig győztesen került ki a konkurenciaharcból. A streaming-szolgáltató rekordokat dönt a tőzsdén: hogy mást ne mondjak, minden további nélkül maga mögé utasította az elmúlt hónapban a patinás hírnevű Disneyt. Mondhatni, egy álomszerű sikertörténet látszik a szemünk előtt kibomlani.

A hollywoodi filmipart fenyegető Netflix nagyban operál saját gyártású produkciókkal. Már csak ezért is bájos, hogy egyik legfrissebb sorozata a *Hollywood* címet viseli. Főleg, hogy a Netflix új sorozata egész nyugodtan felfogható az eddig regnáló amerikai filmipar elleni támadásként is. Ez önmagában még nem is lenne baj.

Az viszont már igen, hogy a Netflix új sorozata a giccs ormanak megmászására kényszeríti a nézőt. Mi több, ehhez nem sajnál bevetni szinte minden eszközt. Az, hogy a Ryan Murphy és Ian Brennan által jegyzett sorozat szimbolikusan egy olyan benzinkúttal köti össze az egykori Álomgyárat, mely fedőcéggként igazából férfiprostituáltakat futtat, még önmagában nem is volna rossz ötlet.

Számos hollywoodi film is foglalkozik azzal, hogy a szórakoztatóipar mennyiben prostituál. A *Csillag születik* első verziói ilyenek, de ilyen az *Alkony sugárút*, a *Mi történt Baby Jane-nel?*, illetve ide sorolható akár a Lynch-féle *Útvesztőben*, vagy akár a Cohen fivérektől az *Ave Cézár! Sőt*, a *Trópusi vihar* is elemzi ezt a helyzetet. Ott el is hangzik: „Hébe-hóba mindenki homár. Ilyen Hollywood.”

A sorozat is nagy vonalakban ilyennek mutatja be a szereplőket. Persze ez csak az egyik vetület. A másik fontos kiemelnivaló, hogy bár nem tudjuk pontosan behatárolni, mikor is játszódik a történet, a negyvenes vagy ötvenes

években, a faji és a nemi megkülönböztetés nyomasztó érzése is mozgatórugója a karaktereknek.

Ezzel némileg persze a mának is üzenhetne a Netflix. Mintha arra hívnák fel a sorozat készítői a figyelmet, hogy már Eleanor Roosevelttel ideje alatt gyökeresen megváltoztak volna a dolgok. De ez mégsem történt meg azóta sem. Utalhatnak ezzel a nők esetleges kiszolgáltatott helyzetére a filmiparban. Lásd Weinstein-eset. Illetve arra, hogy az afroamerikai vagy ázsiai származású amerikai művészeket a hollywoodi filmgyártásban még mindig kevésbé becsülik meg.

Ez így akár érthető is lehetne. Ám az, hogy miért úgy nyúltak a témához, ahogy, szinte teljesen érthetetlen. Ugyanis ezáltal a mondanivaló inkább a visszájára sült el. Az, hogy elferdítve lopnak be egykor létező hollywoodi színészeket és producereket (mint szereplőket) a képbe, nem lenne ördögtől való dolog. De ahogyan a készítőik őket ábrázolják, már eleve negálja az eredetinek gondolt törekvéseket.

Mert hiába bukkan fel George Cukor, Rock Hudson, Vivien Leigh vagy Noël Coward neve és valaki más

által eljátszott alakja a történetben, nem sokat segít annak elhitéseben, hogy egy fekete, ráadásul meleg forgatókönyvíró történetéből egy ázsiai gyökereit lassan felvállaló rendező és egy afroamerikai színész egy addig zsidósága miatt is mellőzött, ideiglenesen vezető szerepbe került stúdió-tulajdonos gyámkodása alatt egy mának szóló, úttö-rően polkorrekt filmet hoz össze.

A szintén erőltetettnek ható mellékszálakra is kitérhetnék, de azok is olyan fájdalmasak, mintha a térdembe hajtának egy dugóhúzó. A drámaiság elmarad, a humor kiiktatódik, a történeti szálak is csak azért hathatnak konzekvensnek néha, mert nem teljesen a realitásban vagyunk. Az olyan jelenetek is zavaróan hatottak rám, mint egy rákbetegség bejelentése, ami a tragikum kibomlása helyett megmarad egy minden reakció nélküli elkalandozás szintjén.

Ezek alapján nem is várhatunk el árnyalt színészi teljesítményeket. Jim Parsons mimikáját csak a smink miatt értelmezhetjük egy pillanatra másnak, mint amit tőle az *Agymenők*ből mint békaarcúságot ismerünk. No meg persze az is új, hogy most Henry Willson szerepében meleget játszik a színész. Dylan McDermott már villant fel színeket Ernie West-alakításában, de persze korántsem kívánja meg a szerep azt, hogy a színész bevethesse minden tehetségét. Őszin-

tén szólva, a Dick Samuelst megformáló Joe Mantello emelendő még ki. Ő az, aki kellő műgonddal tudta megragadni figurájának mélységeit. A többiek igazság szerint megmaradtak a felületes ábrázolás szintjén.

De mint említettem, ez nem feltétlenül a színészek hibája. A szerepek is eleve blődnek lehettek megírva. Mint ahogy a történet sem jó az égvilágon semmire. Arra biztos nem, hogy az afroamerikaiak, az ázsiaiak, a nők és a melegek elégtételt vehessenek a hollywoodi filmipar minden őket ért hátrányos megkülönböztetéséért. A mérhetetlenül giccses történet Hollywood szimbólumaként sem működik igazán. Ez sem lehet felmentés. Summa summarum, kár volt szárítani a szemem a *Hollywood* megnézésével. Persze nem zárom ki, hogy akad olyan, aki sírni fog, mert van, akire úgy hat a giccs.

BERETVÁS GÁBOR